

स्थानीय सरकार

मेलम्ची नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
सिन्धुपाल्चोक, वागमती प्रदेश

मेलम्ची नगरपालिका राजस्व सुधार कार्ययोजना
(अन्तिम प्रतिवेदन)

Revenue Improvement Action Plan (RIAP)

२०७९

नेपाल डेभलपमेन्ट कन्सल्टेन्सी
गोठार, काठमाडौं

इमेल: nedpdev.consultancy@gmail.com

विषय-सूची

परिच्छेद १: परिचय	१
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ राजस्व सुधार योजनाको औचित्य	२
१.३ राजस्व सुधार योजनाले राखेका उद्देश्यहरू.....	४
१.४ राजस्व सुधार योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया.....	५
१.४.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका चरणहरू	५
१.४.२ सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन.....	६
१.४.३ प्रारम्भिक अभिमुखीकरण तथा राजस्व कार्ययोजना सम्बन्धी छलफल	७
१.४.४ नगरपालिकासँग छलफल र सूचना सङ्कलन	७
१.४.५ राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी तथा राजस्व प्रक्षेपण.....	८
१.४.६ मस्यौदा प्रतिवेदन तयारी तथा नगरपालिकामा प्रस्तुतीकरण र सुझाव संकलन	८
१.४.७ राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुशरण	९
१.५ राजस्व सुधार योजनाका सीमाहरू	९
परिच्छेद २. नगरपालिकाको विद्यमान अवस्था	१०
२.१ नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय	१०
२.२ मानव संसाधनको अवस्था.....	१८
२.३ भौतिक सम्पत्तिको अवस्था	२०
परिच्छेद ३. नगरपालिकाको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाव्यता	२२
३.१ राजस्व अधिकार सम्बन्धी संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था	२२
३.१.१ संवैधानिक व्यवस्था	२२
३.१.२ कानुनी व्यवस्था	२२
३.१.३ नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरू	२७
३.२ नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था	२९
३.२.१ विद्यमान राजस्व कार्ययोजनाको समीक्षा (राजस्व कार्य योजना २०७७।२०७७-२०७९।८०).....	२९
३.२.२ राजस्व परिचालनको वर्तमान अवस्था	३०
३.३ आन्तरिक आय सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण.....	३१
३.३.१ स्थानीय कर राजस्व.....	३१
३.३.२ गैर कर राजस्व	३७
३.४ नगरको आन्तरिक राजस्व परिचालनको अग्रणी स्रोत	४५
परिच्छेद ४. नगरपालिकाको आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा विद्यमान अवस्था	४६
४.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति.....	४६

४.२ आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता	४८
४.३ आन्तरिक आय परिचालन	४९
४.४ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरु	५०
परिच्छेद ५. राजस्व सुधार कार्ययोजना	५३
५.१ रणनीति तथा कार्यनीति	५३
५.२ राजस्व तथा कर सुधार कार्ययोजना	५५
५.३ राजस्व प्रशासन सुधार कार्ययोजना	५९
परिच्छेद ६. आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण	६२
६.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा राजस्व प्रक्षेपण	६२
६.२ आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण	६४
परिच्छेद ७. कार्यान्वयन तथा अनुगमन	६६
७.१ अपेक्षित नतिजा	६६
७.२ राजस्व सुधार योजनाको कार्यान्वयन	६८
७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	६८
अनुसूची	७२
अनुसूची १: तथ्याङ्क सङ्कलन सूची	७२
अनुसूची २: विषयगत विश्लेषणको नमूना फाराम	८०
अनुसूची ३: वस्तुगत विश्लेषणको नमूना फाराम	८४
अनुसूची ४: आय प्रक्षेपणको ढाँचा	८६
अनुसूची ५: माईन्युट	८९
अनुसूची ६: वागमती प्रदेश सरकार, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयबाट प्राप्त पृष्ठपोषण माथि सम्बोधन	९२

तालिकाहरूको सूची

तालिका १: मेलम्ची नगरपालिकाको वडागत घरधुरी र जनसङ्ख्या विवरण	१२
तालिका २: मेलम्ची नगरपालिकाको भू-उपयोगको प्रकार	१३
तालिका ३: नगरपालिकामा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण	१९
तालिका ४: तहगत राजस्व अधिकार	२२
तालिका ५: प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट (प्रतिशतमा)	२८
तालिका ६: कर राजस्वको बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था	२८
तालिका ७: राजस्व बाँडफाँटका लागि भएको सिफारिसको आधारहरू (प्रतिशतमा)	२९
तालिका ८: नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था	३०
तालिका ९: सम्पत्तिकरको संभावना	३२
तालिका १०: मालपोत करको संभाव्यता	३३
तालिका ११: घरजग्गा बहाल करको संभाव्यता	३४
तालिका १२: व्यवसाय करको संभाव्यता	३५
तालिका १३: बहाल बिटौरीकरको संभाव्यता	३८
तालिका १४: नगरपालिकामा ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य पदार्थको संभावित उत्खनन्	४२
तालिका १५: नगरपालिकामा ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य पदार्थको संभाव्य आय	४३
तालिका १६: राजस्व परामर्श समिति पदाधिकारी तथा जिम्मेवारी	४६
तालिका १७: नगरपालिकाको आय सङ्कलनको अवस्था (रु हजारमा)	४९
तालिका १८: नगरपालिकाको कुल आयमा योगदान (रु हजारमा)	५०
तालिका १९: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको रणनीति तथा कार्यनीति	५३
तालिका २०: स्थानीय कर राजस्व सुधार कार्ययोजना	५५
तालिका २१: गैर कर राजस्व सुधार कार्य योजना	५७
तालिका २२: राजस्व प्रशासन सुधार कार्य योजना	५९
तालिका २३: आगामी ३ वर्षका लागि राजस्व प्रक्षेपण आधार	६२
तालिका २४: आगामी ३ आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण (रु हजारमा)	६४
तालिका २५: नगरपालिकाको अपेक्षित आय संक्षेपमा	६६
तालिका २६: अनुगमन योजना	६९

चित्रहरूको सूची

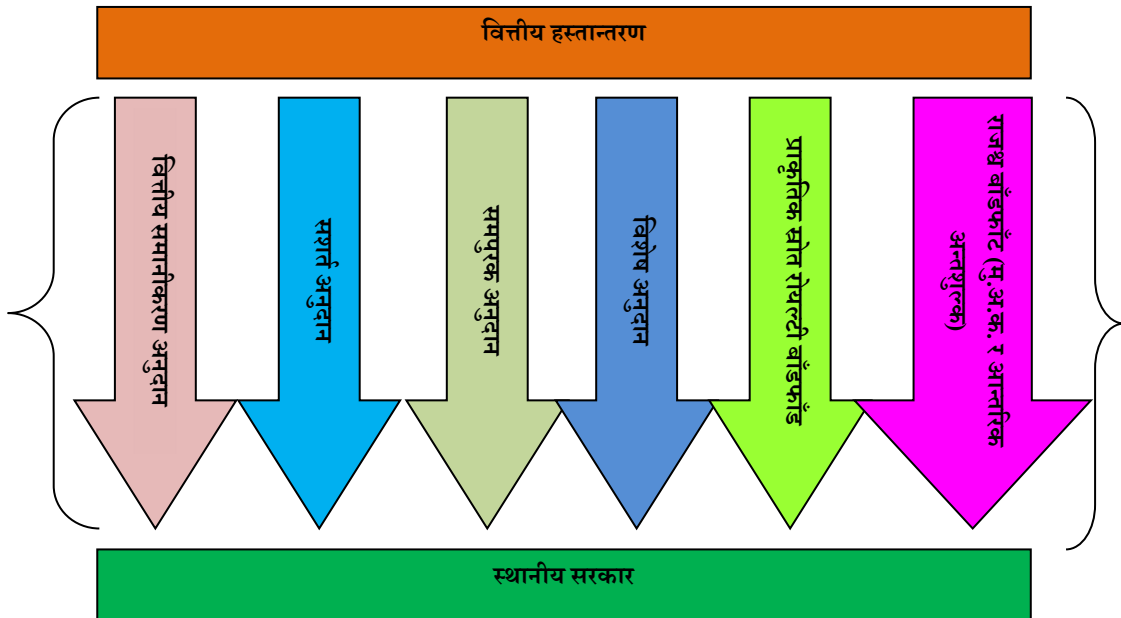
चित्र १: वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धी व्यवस्था	१
चित्र २: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको औचित्य	४
चित्र ३: राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रक्रिया तथा चरणहरू	५
चित्र ४: मेलम्ची नगरपालिकाको अवस्थिति नक्शा	१०
चित्र ५: नगरपालिकाको सँगठनात्मक चार्ट	२०
चित्र ६: मेलम्ची नगरपालिकाको कुल बजेटमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशत)	६७
चित्र ७: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	६९

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको राज्य सञ्चालन संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने तथा राज्यशक्तिको प्रयोग तीन वटै तहले गर्ने व्यवस्था विद्यमान संविधानले गरेको छ । संवैधानिक अधिकारभित्र रही स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय सरकारहरूलाई कार्य जिम्मेवारी तथा स्रोत परिचालन गर्न सक्ने उलेख्य अधिकार प्रदान गरेको छ । स्थानीय सरकारले आ-आफ्नो क्षेत्रमा पर्ने सेवा प्रवाह तथा विकास निर्माणको क्षमतालाई वृद्धि गर्न, आय परिचालन क्षमतालाई वृद्धि गर्न तथा आय परिचालन क्षमतामा पनि सुधार गर्न आवश्यक हुन्छ । यसका अतिरिक्त प्राकृतिक तथा अन्य मानवीय कारणले अकस्मात सिर्जना हुने प्रतिकूल परिस्थितिलाई सामना गर्नसक्ने गरी उत्थानशील हुन पनि आय परिचालन क्षमता सुदृढ हुनु पर्दछ ।

स्थानीय सरकारलाई संविधानद्वारा प्रदत्त कार्यजिम्मेवारी पुरा गर्न आवश्यक पर्ने साधनको परिपूर्तिका लागि सङ्घ तथा प्रदेश सरकारबाट वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपुरक अनुदान र विशेष अनुदान दिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । सङ्घ तथा प्रदेश सरकारबाट प्रदान गरिने यस्तो अनुदानले मात्र स्थानीय तहको सबै आवश्यकता पुरा गर्न सम्भव नहुने र राज्य शक्तिको बाँडफाँड गर्दा राज्यको राजस्व अधिकारको समेत तहगत सरकारबीच शक्तिको बाँडफाँड गरिने हुँदा सङ्घीय वित्त व्यवस्थापनका मान्यता अनुसार स्थानीय तहलाई विभिन्न कर तथा गैर कर लगाउने र उठाउने गरी राजस्व अधिकार समेत संवैधानिक रूपमै प्रदान गरिएको छ । अनुदान र राजस्व अधिकार बाहेक स्थानीय तहले संविधान र सङ्घीय कानून बमोजिम राजस्व बाँडफाँड बापत प्राप्त गर्नसक्ने र नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृतिमा ऋण लिन सक्ने कानुनी व्यवस्था समेत गरिएको छ ।

चित्र १: वित्तीय हस्तान्तण सम्बन्धी व्यवस्था

साथै, नेपालको संविधान र प्रचलित कानूनहरूले आर्थिक तथा प्रशासनिक सक्षमताका आधारमा मालपोत वा भूमिकर, सम्पत्ति कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, घर बहाल कर

र व्यवसाय करलाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र राखिएको छ । यसैगरी गैर करहरूमा राहादानी शुल्क, भिसा शुल्क, पर्यटन दस्तुर, सेवा शुल्क र दण्ड जरिबाना लगाउने अधिकार सङ्घीयसरकारलाई, पर्यटन शुल्क, सेवा शुल्क तथा दण्ड जरिबाना लगाउने अधिकार प्रदेश सरकारलाई र सेवा शुल्क, पर्यटन शुल्क तथा दण्ड जरिबाना लगाउने अधिकार स्थानीय सरकारलाई दिइएको छ ।

स्थानीय तहका सरकारले राजस्व असुली तथा खर्च सम्बन्धी विषयमा सम्बन्धित सभा समक्ष विधेयकको रूपमा प्रस्ताव राखी सो प्रस्ताव बहुमतबाट पारित गरी सो पारित भएको विधेयकलाई प्रदेश कानून बमोजिम (धारा २२६) प्रमाणित गरी ऐनको रूप लिएपछि मात्र आमदानी तथा खर्च गर्न मिल्छ । स्थानीय तहले कुनै कर लगाउँदा त्यस्तो करको आधार, दर र सङ्कलन गर्ने तौर तरिका कानूनमा व्यवस्था गरेरमात्रै गर्नु पर्छ ।

स्थानीय सरकारको बढ्दो खर्च धान्नका लागि र उनीहरूको सामर्थ्य वृद्धि गर्नका लागि ती निकायहरूको आन्तरिक राजस्व परिचालन क्षमतामा वृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकता बन्न पुगेको छ । यसका लागि स्थानीय तहको राजस्व अधिकारका सम्भावनाहरूको खोजी गर्ने, सम्भाव्य क्षेत्रको राजस्व परिचालनका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने नीतिगत, कानूनी र व्यवस्थापकीय सुधारका उपायहरू पहिचान गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने र ती सबै प्रयासका आधारमा आगामी दिनमा परिचालन गर्न सकिने वास्तविक आन्तरिक आयको प्रक्षेपण गर्ने कार्यका लागि राजस्व सुधार कार्ययोजना खाँचो देखिन्छ ।

यसै पृष्ठभूमिमा मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व सम्बन्धी वर्तमान स्थिति अध्ययन र विश्लेषण गरी राजस्व सुधारका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरूको पहिचान गर्ने, समग्र राजस्व प्रशासनलाई सुदृढ गर्ने तथा सोका आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण कार्यमा सहजीकरण गर्नको लागि राजस्व सुधार कार्ययोजना (Revenue Improvement Action Plan) तयार गरी अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यक छ । सोही कार्यका लागि प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत वागमती प्रदेश शुसासन केन्द्रले मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गर्नका लागि आवश्यक प्राविधिक सहयोग गर्ने कार्यक्रम अन्तर्गत यो राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गरिएको हो ।

यो कार्ययोजना तयार गर्ने क्रममा नगरपालिकाका प्रतिनिधि, कर्मचारी तथा अन्य सरोकारवाला पक्षहरूलाई राजस्व परिचालनको क्षेत्रमा आधारभूत अभिमुखीकरण गर्ने, नगरपालिकाको आन्तरिक आय सुधारका लागि सहभागितात्मक विधिबाट समस्या तथा अवसरहरूको पहिचान गरी मुख्य उपलब्धिका रूपमा नगरपालिकाको कार्ययोजना तयारी र आय सम्भाव्यताको विश्लेषण गरी नगरपालिकाको आय प्रक्षेपणलाई मार्गदर्शन जस्ता कार्यहरू सम्पन्न गरिएको छ ।

१.२ राजस्व सुधार योजनाको औचित्य

सङ्घीयतामा तहगत सरकारलाई संविधानले नै कार्यजिम्मेवारी निश्चित गरी ती जिम्मेवारीहरू पुरा गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्दा अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको अलावा आफ्नो कार्यक्षेत्रमा तोकिएका स्रोतबाट संविधानले प्रदान गरेको अधिकार अनुरूप स्थानीय तहले राजस्व परिचालन गरी साधन स्रोतको जोहो गर्दछन् । जनताको बढ्दो माग बमोजिमको खर्च धान्नका लागि आवश्यक सामर्थ्य अभिवृद्धि गर्न पनि ती स्थानीय सरकारहरूको आन्तरिक राजस्व परिचालन क्षमतामा वृद्धि हुनु अपरिहार्य हुन्छ । यसका लागि स्थानीय तहको राजस्व

अधिकारका सम्भावनाहरूको खोजी गर्न, सम्भाव्य क्षेत्रको राजस्व परिचालनका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने नीतिगत, कानूनी र व्यवस्थापकीय सुधारका उपायहरू पहिचान गरी तिनको यथोचित कार्यान्वयन गर्न र ती सबै प्रयासका आधारमा आगामी दिनमा परिचालन गर्न सकिने वास्तविक आन्तरिक आयको प्रक्षेपण गर्ने कार्यका लागि राजस्व सुधार कार्ययोजना महत्वपूर्ण औजार हुने विश्वास गरिन्छ ।

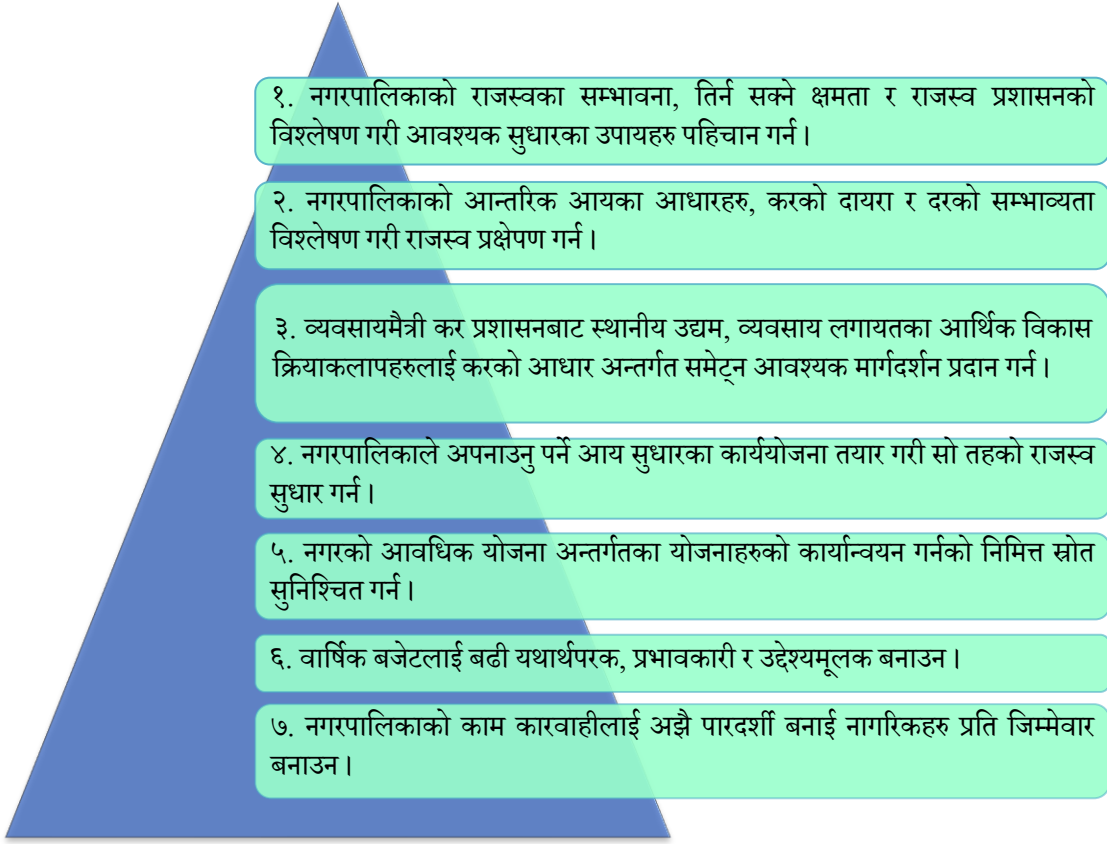
स्थानीय तहलाई कर वा गैर कर वापत रकम तिर्ने स्थानीय निवासीहरूले आफूले तिरेको करको सदुपयोग भए नभएको निगरानी गर्ने र यस विषयमा नियमित रूपमा आफ्नो नगरपालिका तथा नगरपालिकासँग प्रश्न सोध्ने हुनाले ती निकायहरू पनि जनताप्रति सोझै उत्तरदायी हुने वातावरण सिर्जना हुन्छ । सेवा प्रवाहमा पनि सुधार हुन्छ र स्थानीय जनताको सन्तुष्टिको मात्रा पनि बढ्दै जान्छ । आन्तरिक स्रोतबाट परिचालित राजस्व खर्च गर्दा स्थानीय तहले कुनैपनि बाह्य शर्तहरू पालना गर्नु नपर्ने भएकोले यसको मात्रा जति बढी भयो त्यति बढी मात्रामा स्वायत्तताको अनुभूति गर्दछन् । यसरी स्थानीय तहहरूले जति बढी स्वायत्तता पूर्वक काम गर्न पाउँछन् त्यति नै सङ्घीयता सफल र सुदृढ हुँदै जान्छ ।

वैधानिक रूपमा नै स्रोत साधनमाथि उल्लेख्य अधिकार प्राप्त भएको लामो समयसम्म पनि आन्तरिक स्रोत तथा राजस्व कमजोर रहने र निरन्तर सङ्घ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने अनुदानमा नै भर पर्नुपर्ने अवस्था भएमा स्थानीय सरकारको स्वायत्तता तथा दीगोपनमा प्रश्नचिन्ह लाग्ने सम्भावना रहन्छ । यस परिपेक्ष्यमा स्थानीय सरकारहरूले समयमै कानूनले अख्तियारी दिएका क्षेत्रमा आन्तरिक राजस्वको सम्भावना अध्ययन गरी कानूनसम्मत रूपमा राजस्वको क्षमता विस्तार गर्दै जानु आवश्यक हुन्छ । यसका लागि जन निर्वाचित पदाधिकारीहरू र राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूलाई संविधानले प्रदत्त गरेका काम कर्तव्य र अधिकारहरू कुशलता साथ सम्पादन गरी नागरिकहरूलाई छिटो छरितो गुणस्तरीय सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पहिलो र महत्वपूर्ण कार्य हो भने भर्खरै सम्पन्न भएका स्थानीय तहको संस्थागत अवस्था स्व-मूल्याङ्कन गरी सुधारका क्षेत्रहरूको पहिचान गरी तदनुरूप आवश्यकता र मागमा आधारित क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै लैजानु अर्को आवश्यकता हो । यसका साथै स्थानीय तहलाई संविधान र ऐनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी वित्तीय रूपमा सवल र सक्षम बनाउन राजस्व परिचालन सम्बन्धी ज्ञान, शिप र क्षमता अभिवृद्धि गर्दै सार्वजनिक विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा सक्षम बनाउन आवश्यक छ ।

नगरपालिकामा थप आन्तरिक राजस्व परिचालन गर्न यसको अधिकार क्षेत्रभित्र उपलब्ध सबै आन्तरिक आयका स्रोतहरूबाट सम्भाव्य राजस्व परिचालन गर्नु अनिवार्य हुन्छ । यसमा सुधार ल्याउन नगरपालिकाको बाह्य वातावरण तथा राजस्व प्रशासनको समेत विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । यसैले राजस्व परिचालनमा सुधारका कृयाकलापहरू पहिचान गरी सोको कार्यान्वयनबाट स्थानीय तहको आन्तरिक आयमा पर्न सक्ने प्रभाव समेतका आधारमा आगामी दिनमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको प्रक्षेपण गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को प्रावधान तथा प्रदेश शुसासन केन्द्रको कार्यशर्त बमोजिम तोकिएको स्थानीय तहको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा गरिएकोछ । यस राजस्व सुधार कार्ययोजनाबाट पालिकालाई आफ्नो आन्तरिक आय परिचालन सुधारका साथै राजस्व प्रक्षेपणलाई यथार्थपरक, समन्यायिक, सहभागितामूलक र वैज्ञानिक बनाई बजेट तर्जुमा प्रकृत्यालाई थप व्यवस्थित गर्न मद्दत पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

यसै सन्दर्भमा तयार पारिएको यस राजस्व सुधार कार्ययोजनाले मेलम्ची नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनमा सुधार ल्याउनको लागि राजस्व सुधारका कृयाकलापहरू पहिचान गर्न र पहिचान गरिएका कृयाकलापहरूको कार्यान्वयनबाट नगरपालिकाको आन्तरिक आयमा पर्न सक्ने प्रभाव समेतका आधारमा आगामी

दिनमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको प्रक्षेपण समेत गर्न सहयोग पुऱ्याउने छ । राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाको औचित्यको सारांशलाई निम्न चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र २: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको औचित्य

१.३ राजस्व सुधार योजनाले राखेका उद्देश्यहरू

नगरपालिकाको आन्तरिक आयका सम्भावनाहरूको पहिचान तथा अधिकतम परिचालनका लागि देखिएका समस्याहरू न्यूनीकरण गर्न कार्ययोजना तयार गरी सोको आधारमा आगामी ३ वर्षको आय प्रक्षेपण गर्न नगरपालिकालाई सहयोग पुऱ्याउनु नै यस योजनाको मूलभूत उद्देश्य हो । यस योजनाका खास उद्देश्यहरू देहाय अनुसार रहेका छन् :

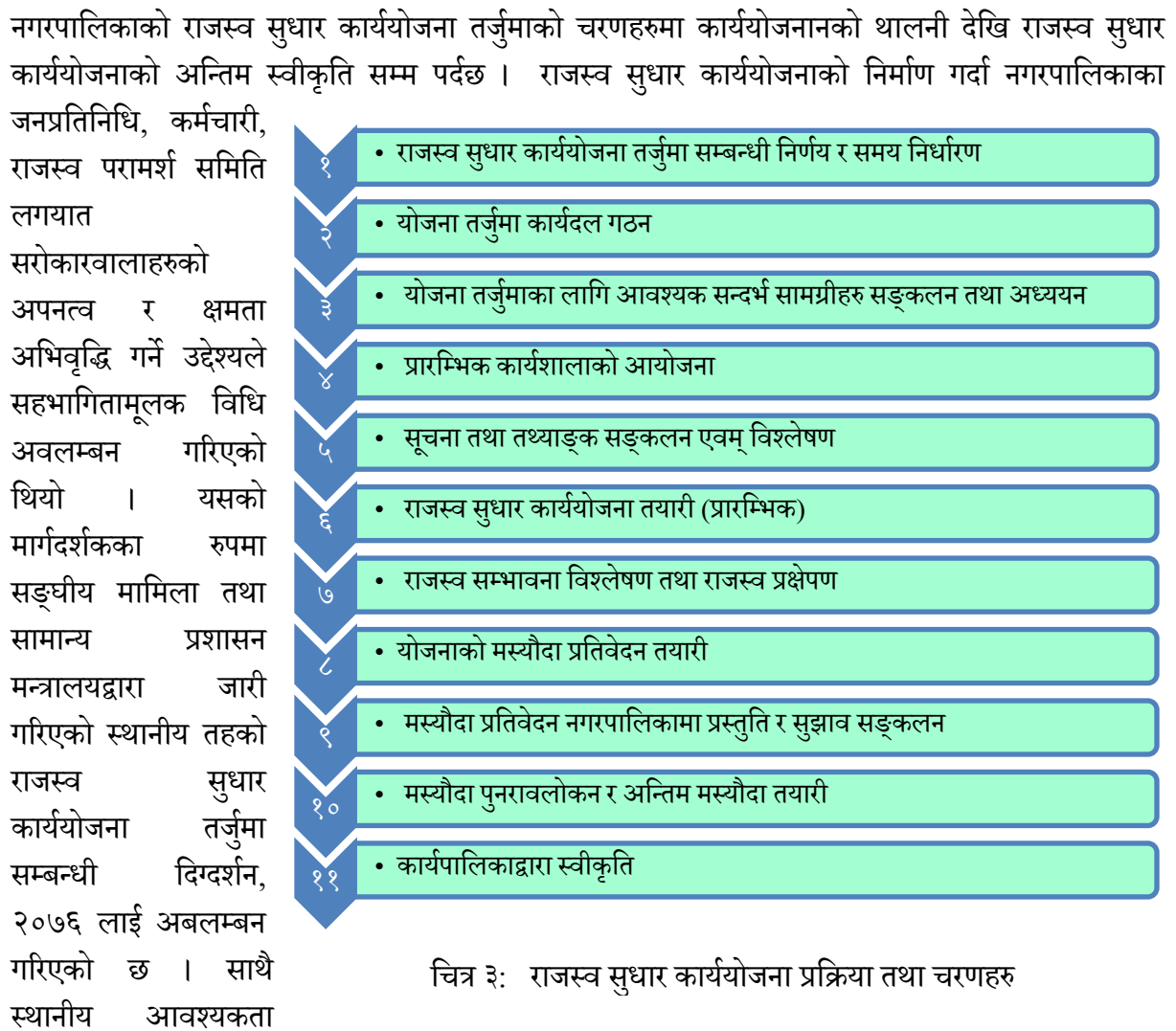
- नगरपालिकाका जनप्रतिनिधिहरू र कर्मचारीहरूलाई राजस्व सुधार कार्ययोजना सम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्ने ।
- शीर्षकगत रूपमा सम्भावित करका आधार तथा विगत तीन आर्थिक वर्षहरूको आन्तरिक आयको अवस्थाको विश्लेषण गर्ने ।
- नगरको राजस्व वृद्धिको लागि आयका प्रमुख स्रोतहरूको सम्भावना र यथार्थ असुलीको वस्तुस्थिति विश्लेषण गर्ने ।
- नगरपालिकाको राजस्व प्रशासनको सँगठनात्मक ढाँचा तथा आन्तरिक लेखा प्रणाली सहित नगरपालिकाको राजस्व प्रशासनको विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण गर्ने ।

- नगरपालिकाको आन्तरिक आय वृद्धिका सम्भावनाहरु पहिचान गरी आन्तरिक आय सुधार कार्ययोजना र प्रक्षेपण सहितको आन्तरिक आय सुदृढीकरण कार्ययोजना तयार गर्ने ।
- नगरपालिकाको आगामी तीन वर्षको संभावित आय प्रक्षेपण गर्ने ।
- नयाँ सम्भावनाहरुको पहिचान गर्दै स्थानीय तहले अपनाउनुपर्ने सुधार रणनीति सहितको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गर्ने ।

१.४ राजस्व सुधार योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

१.४.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका चरणहरु

अनुसार सम्भाव्य स्थानीय राजस्वका स्रोतहरुलाई समेट्ने उद्देश्यले तथ्याङ्क तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयद्वारा जारी निर्देशिका बमोजिम राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाका लागि मुलतः Coaching & Mentoring (स्थलगत रूपमा सँगसँगै काम गर्दै सिकाउँदै जाने) विधिमा आधारित भई माथि उल्लेखित चरणहरुमा निम्न प्रकारका प्रकृत्यामा आधारित रही यो योजना तयार गरिएको छ;

- मेलम्ची नगरपालिकामा कार्य प्रारम्भ गर्नुभन्दा पहिला परामर्शदाताले प्रदेश शुसासन केन्द्रको सम्बन्धित विज्ञ वा तोकिएको कर्मचारीहरूसँग मेलम्ची नगरपालिकामा गर्नुपर्ने कार्यको योजना बनाई छलफलबाट अन्तिम रूप दिई अगाडि बढाईएको थियो ।
- मेलम्ची नगरपालिकाबाट राजस्व कार्ययोजना तर्जुमा कार्यको गुणस्तर सुनिश्चितताका लागि परामर्शदाताले नियमित रूपमा मेलम्ची नगरपालिका तथा प्रदेश शुसासन केन्द्रसँग समन्वय र अनतर्क्रिया गर्दै यो प्रतिवेदन तयार गरेको छ । सो कार्यका लागि सेवा प्रदायक संस्थाले यो कार्य गर्नका लागि विस्तृत कार्ययोजना समेत पेश गरेको छ । परामर्शदाताले प्रदेश शुसासन केन्द्रको सम्बन्धित विज्ञ वा तोकिएको कर्मचारीहरूसँग निरन्तर समन्वयमा कार्य गरेको छ ।
- राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण प्रकृत्यालाई सहभागितामूलक विधिबाट सञ्चालन गरिएको छ । यसले गर्दा मेलम्ची नगरपालिकाका कर्मचारीहरूको पनि क्षमता अभिवृद्धि हुने विश्वास लिइएको थियो । यस सन्दर्भमा मेलम्ची नगरपालिकाका नगर प्रमुख, उप-प्रमुख तथा अन्य जनप्रतिनिधि, कर्मचारी एवम् सरोकारवालाहरूको सहभागिता र समूहगत छलफलबाट राजस्व सुधार सम्बन्धी आवश्यकताहरू पहिचान गरिएको थियो ।
- सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७६ मा उल्लेखित सम्बन्धित फारामहरू विधि तथा प्रकृत्याहरू प्रयोग गरी (छलफल तथा कार्यशाला) मार्फत राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण गरिएको छ (फारामहरू अनुसूची १-४) ।
- यस प्रकृत्याबाट पहिचान गरिएका आवश्यकताहरूलाई एकिकृत गरी मेलम्ची नगरपालिकाको ३ वर्षे राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार पारी सो मस्यौदा दस्तावेज मेलम्ची नगरपालिकामा प्रस्तुतिकरण गरी आवश्यक सुझावहरूलाई सङ्कलन गरी प्राप्त सुझावहरू समेत समावेश गरी अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।
- राजस्व सुधार कार्ययोजनाको अन्तिम दस्तावेज (विद्युतीय तथा भौतिक प्रति) मेलम्ची नगरपालिका र प्रदेश शुसासन केन्द्र, जावलाखेललाई बुझाइएको छ ।
- प्रदेश शुसासन केन्द्रबाट कार्यक्रमको अन्तिम भुक्तानी लिनका लागि प्रदेशमा गठन मूल्याङ्कन समितिको अन्तिम मूल्याङ्कन पश्चात खर्चसँग सम्बन्धित आवश्यक विल, भरपाई सहित कार्यक्रमको अन्तिम प्रतिवेदन बुझाइएको छ ।

१.४.२ सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन

अध्ययन कार्यको प्रारम्भमा विज्ञ समूहबाट विभिन्न स्रोतहरूबाट सन्दर्भ सामग्रीहरूको सङ्कलन तथा पुनरावलोकन गरिएको छ । यस क्रममा अध्ययन तथा पुनरावलोकन गरिएका मुख्य सामग्रीहरू देहाय अनुसार रहेका छन् :

- मेलम्ची नगरपालिकाको आ.व. २०७७।७८-२०७८।७९ को राजस्व परिचालन कार्य योजना, २०७७
- मेलम्ची नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६
- नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धी दिग्दर्शन, २०७६
- नेपालको संविधान, २०७२
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

- मेलम्ची नगरपालिकाको आय/व्यय विवरण (आ.व. २०७५/७६-२०७८/७९)
- मेलम्ची नगरपालिकाको नगरसभाबाट स्वीकृत भएको आ.व. २०७८/७९ का लागि निर्धारण गरिएको विभिन्न करहरूको दर रेट (आर्थिक ऐन २०७८)
- आन्तरिक राजस्व व्यवस्थापनको तेस्रो सुधार कार्ययोजना (२०७५/७६-२०७७/७८)
- बागमती प्रदेशको आर्थिक ऐन, २०७६
- राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन, २०७६
- सार्वजनिक निजी साझेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५

१.४.३ प्रारम्भिक अभिमुखीकरण तथा राजस्व कार्ययोजना सम्बन्धी छलफल

मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाले तयारीको लागि निर्धारित उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न परामर्शदाताका प्राविधिक तथा विज्ञहरूलाई परिचालन गर्नु पूर्व वागमती प्रदेश सुशासन केन्द्रको तर्फबाट योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू संचालन गरिएको थियो। अभिमुखीकरण कार्यक्रममा वागमती प्रदेश सुशासन केन्द्रमा कार्यकारी निर्देशक लगायत अन्य सम्बन्धित कर्मचारी, राजस्व सुधार योजना तर्जुमा टोलिका टोली प्रमुख, विषय विज्ञ आदिको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो। तत पश्चात परामर्शदाताको तर्फबाट नगरपालिकामा छलफल तथा आवश्यक सूचना संकलन गर्नको लागि प्राविधिकहरू परिचालित गरिएको थियो।

१.४.४ नगरपालिकासँग छलफल र सूचना सङ्कलन

यस नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारीको लागि परामर्शदाताको टोलीले प्रारम्भिक चरणमा नगरपालिकाबाट सूचना संकलन गर्ने उद्देश्यले टोली परिचालन गरेक थियो। यस टोलीले नगरपालिका प्रमुख तथा उप-प्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, केही वडाका वडा अध्यक्ष, कार्यपालिका सदस्य, उद्योग वाणिज्य सदस्य, लेखा अधिकृत, ईन्जिनियर, लगायतहरूसँग छलफल गरी राजस्व परिचालनको लागि हालसम्म परिचालन गरि आएका करका आधारहरू, राजस्व परिचालनको विद्यमान अवस्था, सुधार गर्न सकिने क्षेत्र, राजस्व प्रशासनको वर्तमान संरचना, यसमा सुधार गर्न सकिने क्षेत्र, पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता विकासका सवालहरू र हाल तयार गर्न लागेको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा र यसको प्रक्रियाबारे जानकारी गराई नगरपालिकाको भूमिका सम्बन्धमा स्पष्ट पारेको थियो। यस सम्बन्धी छलफलको मिटिङ माइन्सूट समेत अनुसूची ५ मा राखिएको छ।

यसै छलफलमा नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाका लागि कार्यतालिका निर्धारण तथा कार्यजिम्मेवारी निर्धारण गरी आवश्यक सूचना सङ्कलन फाराम अनुसार सम्बन्धित सूचना, सामग्रीहरू आदिका आधारमा मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्वको अवस्था बारे जानकारी हासिल हुनुका साथै मुख्य सवालहरू पहिचान गर्न मद्दत पुगेको थियो। आवश्यक सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण पश्चात विज्ञहरूको टोलीबाट तथ्याङ्क तथा सूचना सङ्कलनका लागि आवश्यक फारामहरूको तयार गरी सो फारामलाई अन्तिम रूप दिन यस कार्ययोजना तयारीमा सङ्लग्न विज्ञहरूबीच आवश्यक छलफल र अन्तरक्रिया समेत गरिएको थियो (माइन्सूट-अनुसूची ५)। सूचना सङ्कलनका लागि तयार गरिएको फारमहरू निम्नानुसार रहेका छन् (अनुसूची १-३)।

- नगरपालिकाको परिचयको लागि आवश्यक आधारभूत र संस्थागत सूचना तथा मुख्य पदाधिकारीहरूसँगको परामर्शका लागि तयार गरिएको सूचना सङ्कलन चेकलिष्ट अनुसूची १ मा रहेको छ । यस सूचीमा मुख्यतः नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय, यसको गठन, राजस्व प्रशासनको अवस्था र विगत तीन आर्थिक वर्षको राजस्व परिचालनको स्थिति बारे जानकारी लिने उद्देश्यले यो फारमको प्रयोग गरिएको छ ।
- राजस्वका शीर्षकगत समूह छलफलका लागि आवश्यक सूचनासँग सम्बन्धित फारम अनुसूची २ मा रहेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए अनुसार कर र गैरकरहरूको शीर्षकगत रूपमा वर्तमान समस्याहरू, सम्भावना, समाधानका लागि गर्नुपर्ने उपायहरू र जिम्मेवार निकायको पहिचान र कार्यान्वयनको समयावधीका बारेमा समूहगत रूपमा छलफल गर्नका लागि यो फारम प्रयोगमा ल्याईएको हो ।

१.४.५ राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी तथा राजस्व प्रक्षेपण

सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन, नगरपालिकासँगको प्रारम्भिक छलफल तथा अन्तर्क्रिया र नगरपालिकाबाट सूचना सङ्कलन गरिसकेपछि संकलित तथ्यांकलाई विश्लेषण गर्ने कार्य सम्पन्न भएको थियो । संकलित तथ्याङ्कको विश्लेषणका आधारमा पहिचान भएको वार्षिक कूल सम्भाव्यता र स्रोतबाट प्राप्त हुन सक्ने राजस्वलाई आगामी तीन आर्थिक वर्षका लागि प्रक्षेपण गरिएको थियो । राजस्व प्रक्षेपण गर्दा विगतका आ.व.हरूको यथार्थ आयको आधारमा तथ्यांकशास्त्रीय उपकरणहरू (Statistical tool) को प्रयोग गरी तथ्यपरक रूपमा आगामी वर्षहरूको आय प्रक्षेपण गरिएको थियो ।

१.४.६ मस्यौदा प्रतिवेदन तयारी तथा नगरपालिकामा प्रस्तुतीकरण र सुझाव संकलन

स्थलगत अध्ययन तथा छलफलबाट संकलित तथ्यांकलाई विश्लेषण गरी उपलब्ध सूचनाका आधारमा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको मस्यौदा प्रतिवेदन तयार गरिएको थियो । उक्त मस्यौदा प्रतिवेदन प्रदेश शुसासन केन्द्र तथा नगरपालिकामा समेत पेश गरिएको थियो । नगरपालिकामा पेश गरिएको उक्त मस्यौदा प्रतिवेदन बारे प्रस्तुतीकरण, छलफलको लागि मिति २०७९।०३।१३ गते एक दिने कार्यशाला गोष्ठीको आयोजना गरिएको थियो (माइन्सूट अनुसूची- ५) । उक्त कार्यशाला गोष्ठीमा नगरपालिकाका प्रमुख, उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, सम्बन्धित शाखाका कर्मचारीहरू, परामर्शदाताका विज्ञहरू लगायत अन्य सरोकारवाला व्यक्तिहरूको सहभागिता रहेको थियो । यस कार्यशाला गोष्ठीमा परामर्शदाताको तर्फबाट अध्ययन टोलीले राजस्व कार्ययोजनाको बारेमा विस्तृत प्रस्तुतीकरण गरेको थियो । प्रस्तुतीकरणमा नगरको राजस्वको विद्यमान अवस्था, भविष्यको संभावना, राजस्वका विविध आयामहरू लगायतका विषयहरूलाई प्रकाश पारिएको थियो । कार्यशाला गोष्ठीमा उपस्थित सदस्यहरूले राजस्वका विविध विषयमा सुझाव प्रदान गर्नु भएको थियो । सो कार्यशाला गोष्ठीबाट प्राप्त सुझावहरूका साथ साथै नगरपालिकाको राजस्व परामर्श समितिबाट उपलब्ध गराइएको सुझावहरू समेत समावेश गरी अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । साथै, प्रदेश शुसासन केन्द्र, जावलाखेल मार्फत वागमती प्रदेश सरकार आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयबाट मिति २०७९।०३।२३ गते प्राप्त १० बुँदे सुझावहरूलाई समेत समेटि यो अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरिएको (अनुसूची-६) ।

फोटो: मेलम्ची नगरपालिकामा मस्यौदा प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरण, छलफल तथा सुझाव संकलन

१.४.७ राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुशरण

राजस्व सुधार कार्ययोजनालाई नगरपालिकाले आवश्यक छलफल तथा स्वीकृति गरी कार्यान्वयन गर्ने र कार्ययोजना बमोजिम कार्य भए नभएको भन्ने बारेमा समय समयमा समीक्षा र आवश्यकता अनुसार सुधारका लागि छलफल गर्न नियमित रूपमा गर्नुपर्ने अनुगमन सम्बन्धी सुझाव समेत प्रस्ताव गरिएको छ (परिच्छेद ७) । नगरपालिकामा मस्यौदा प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरणका क्रममा राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्दा चाल्नुपर्ने रणनीति र क्रियाकलाप तथा राजस्व परिचालनका सम्बन्धमा समेत मेलम्ची नगरपालिकाको पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षण गर्ने गरिएको थियो ।

१.५ राजस्व सुधार योजनाका सीमाहरू

मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना निम्नानुसारका सीमामा रही तयार गरिएको छ ।

- नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्य योजना तयारी गर्दा राजस्व सम्बन्धी विश्लेषण कार्य मूल रूपमा नगरपालिका कार्यालयले उपलब्ध गराएको आर्थिक तथ्यांक, अभिलेख, दस्तावेज, प्रतिवेदन तथा द्वितीय स्रोतहरूबाट प्राप्त नगरको विविध तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूमा आधारित रहेको छ ।
- नगरपालिकाको जनसंख्या तथा आर्थिक गतिविधिमा हुने वृद्धि, नगरपालिकाले प्रवाह गर्ने सेवामा हुने वृद्धि र नागरिक सन्तुष्टीमा हुने वृद्धि, नगरपालिकाको मूल्याङ्कन दरमा हुने वृद्धि तथा राजश्वका दरको पुनरावलोकन आदि कृयाकलापहरूले भविष्यको राजस्व संकलनमा असर पर्न सक्दछ । यस्ता विषयहरूलाई आय प्रक्षेपणमा पूर्व अनुमान गर्न कठिन हुने हुँदा यी विषय यस अध्ययनको क्षेत्रभित्र समेट्न सकिएको छैन ।
- कतिपय तथ्यांकहरूलाई ऐतिहासिक प्रवृत्तिको आधारमा विश्लेषण गरिनुपर्ने र त्यस्ता तथ्यांकहरू विगत ३ वर्षको समेत प्राप्त नभएको तथा प्राप्त भएका केही तथ्यांकहरू समेतमा एकरूपता नभएको। नदेखिएकोले तथ्यांशास्त्रीय उपकरणहरूको प्रयोग गरी विश्लेषण तथा प्रक्षेपण गर्न सकिएको छैन । यस्ता तथ्यांकहरूलाई अनुमानित आधारमा विश्लेषण र प्रक्षेपण गरिएको छ ।

परिच्छेद २. नगरपालिकाको विद्यमान अवस्था

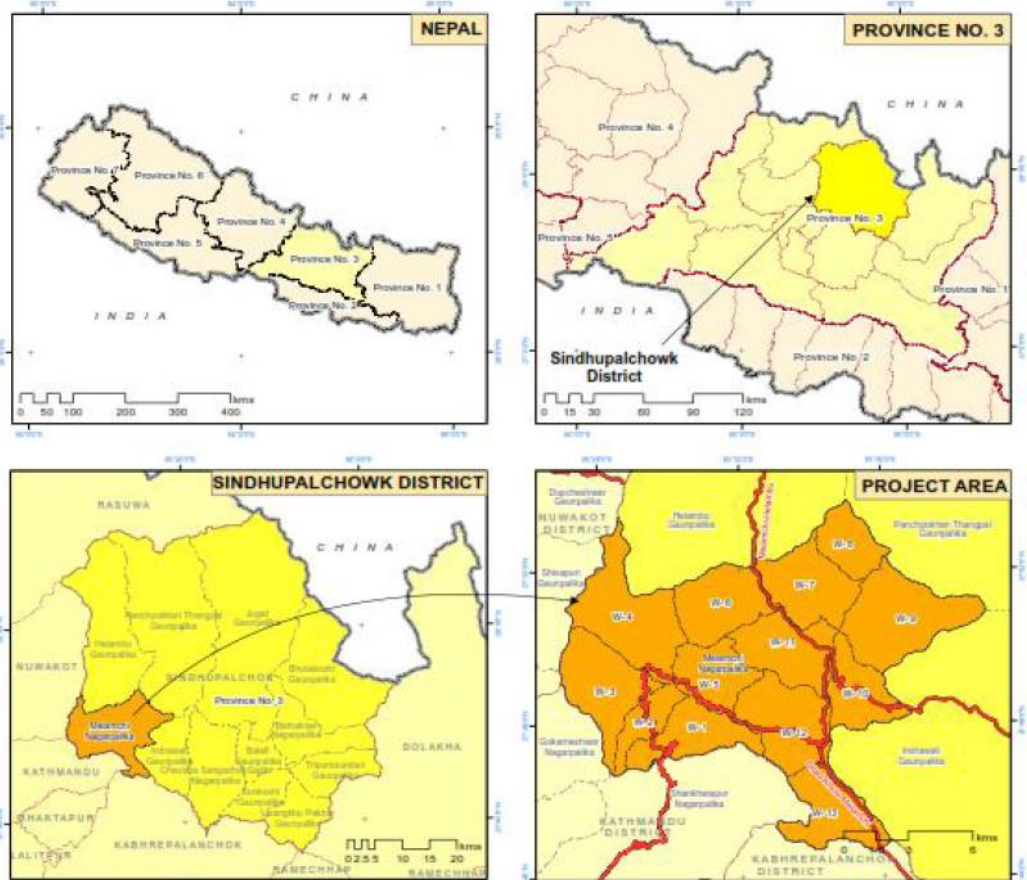
२.१ नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय

मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व सम्भाव्यता पहिचान, परिचालन र व्यवस्थापनका लागि नगरपालिकाको वस्तुस्थिति, आर्थिक गतिविधि, विद्यमान मानवीय संसाधन तथा भौतिक स्रोत साधन लगायतको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यस परिच्छेदमा नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय, मानव संसाधनको अवस्था र नगरपालिकाको भौतिक सम्पत्तिको अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.१.१ अवस्थिति तथा प्रशासनिक विभाजन

मेलम्ची नगरपालिका वागमती प्रदेशको सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा अवस्थित छ । राजधानी काठमाडौँबाट अरनिको राजमार्ग हुँदै काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको जिरोकिलो बाट उत्तर पश्चिम हुँदै मेलम्ची नगरपालिका पुग्न सकिन्छ । नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदकोमिति २०७१ मंसिर १६ गतेकोनिर्णय अनुसार साविकका गा. वि. स. हरु सिन्धुकोट, तालामराड, ज्यामिरे, शिखरपुर, मेलम्ची, बाँसबारी र फटकशिला गाभेर मेलम्ची नगरपालिकाको निर्माण भएको थियो र पुनः राज्यको पुनर्संरचना पश्चात मिति २०७३ फाल्गुन २७ गते भोटेचौर, हैबुङ, थकनी र दुवाचौर गा.वि.स. हरु पनि मेलम्चीनगरपालिकामा गाभियो । विश्व मानचित्रमा यो नगरपालिका ८५° ४४८' देखि ८५° ६४९' पूर्वी देशान्तर, २७° ७४४' देखि २७° ८९८' उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएको छ । यो नगरपालिकाको सबैभन्दा होचो स्थान ७०२.५३ मि.

(वडा नं. १३कोतिनघरे) हो भनेसबैभन्दा उच्च स्थान २४५०.४५ मि. (वडा नं. ९ कोमूलखर्कमा) हो । १३ वटा वडामा विभाजन गरिएको यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल १६०.६३ वर्ग कि.मि रहेको छ । नेपालको कुल भू-भागको ०.११५ र सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको ६.३१५ यस नगरपालिकाले

चित्र ४: मेलम्ची नगरपालिकाको अवस्थिति नक्शा

ओगटेको छ । यस नगरपालिकाको पूर्वमा इन्द्रावती गाँउपालिका, पश्चिममा काठमाण्डौ जिल्लाको शंखरापुर नगरपालिका र नुवाकोट जिल्लाको शिवपुरी गाँउपालिका, उत्तरमा हेलम्बु र पाँचपोखरी थाङपाल गाँउपालिका तथा दक्षिणमा काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको मण्डनदेउपुर नगरपालिका रहेका छ ।

२.१.२ भू-क्षेत्र, भू-बनोट तथा हावापानी

जमिनको भिरालोपनामा आउने वृद्धिसँगै जमिनको उर्वराशक्ति, भू-क्षयको सम्भावना, उत्पादन विभिन्नता र अवसर तथा सम्भावनाहरूको अवस्थामा प्रतिकूल परिवर्तन आउने गर्दछ । अधिकांश मुलुकले १८ डिग्री भन्दा कम भिरालो जमिनलाई बस्ती तथा खेतीको लागि उपभोग गरेको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा ३० डिग्री भन्दा भिरालो जमिनलाई खतरायुक्त जमिन मान्दा मेलम्ची नगरपालिकामा १६% जमिन यस प्रकृतिको रहेको छ ।

१) ५ डिग्री भन्दा कम भिरालो जमिन

यस्तो जमिन पहाडको वेशी तथा नदी खोला किनारहरूमा पाइन्छ । यसमा सामान्यतया गरा प्रणाली अपनाएर खेती गर्न सकिन्छ । भू-क्षयलाई सजिलै नियन्त्रण गर्न सकिने हुँदा यो बसोबास र खेतीको लागि उत्तम जमिन हो । मेलम्ची नगरपालिकामा २.३२% जमिन यस प्रकृतिको रहेको छ ।

२) ५ डिग्री देखि १५ डिग्री भिरालो जमिन

यस्तो जमिनलाई मध्यम श्रेणी भिरालो जमिनको रूपमा लिइन्छ । साधारणतया गरा प्रणाली अपनाएर यसको उपयोग गर्न सकिन्छ । मेलम्ची नगरपालिकामा १४.६६% जमिन यस प्रकृतिको रहेको छ ।

३) १५ डिग्री देखि ३० डिग्री भिरालो जमिन

यस्तो जमिनलाई भिरालो श्रेणीको जमिनको रूपमा लिइन्छ । सावधानी पूर्वक गरा प्रणाली अपनाएर यसको उपयोग गरी भू-संरक्षण र मैत्रीपूर्ण वातावरण सृजना गर्न सकिन्छ । तर सामान्यतया यसमा भू-क्षयको सम्भावना बढी रहन्छ । मेलम्ची नगरपालिकाको अधिकांश भू-भाग (६७.०२%) यस प्रकृतिको रहेको छ ।

४) ३० डिग्री भन्दा बढी भिरालो जमिन

यो जमिन अत्यन्त भिरालो श्रेणीमा पर्ने भएकाले यहाँ भू-क्षय हुन सक्ने सम्भावना उच्च रहन्छ साथै यस्ता जमिनमा बस्ती बसाल्न तथा खेती गर्न उपयुक्त रहँदैन । यस्तो जमिनमा भू-संरक्षण र चरण नियन्त्रण गरी वन क्षेत्रमा परिणत गर्दा उपयुक्त हुन्छ । मेलम्ची नगरपालिकामा १६% यस प्रकृतिको जमिन रहेको छ ।

नगरपालिकाको भू-भाग दक्षिणतर्फ फर्केको भू-ढलानमा धेरै वर्षा हुने र धेरै घामलाग्ने भएकाले यहाँको माटोको उर्वरा शक्ति उत्तरी मोहोडाको जमिनको माटो भन्दा बढी हुन्छ । मेलम्ची नगरपालिकाको कूल १६०.६३ वर्ग कि. मी. भू-भाग मध्ये जम्मा ११.३७% जमीन मात्र सोझै दक्षिण फर्केको छ भने दक्षिण पश्चिम तथा दक्षिण पूर्व फर्केको भू-ढलान कूल जमीनको क्रमशः ११.०९% र ११.६२% रहेको छ । यसैगरी सोझै उत्तर तर्फ फर्केको भू-ढलान कूल भू-भागको ३३.९७% छ, उत्तर पश्चिम १०.२४% र उत्तर पूर्व तिर फर्केको भू-ढलान १६.४०% रहेको छ । यसरी कूल दक्षिण तर्फ फर्केको भू-ढलान कूल भू-भागको मात्र ३४.०८% र कूल उत्तर तर्फ फर्केको भू-ढलान नगरपालिकाको कूल भू-भागको ४०.६१% छ । कूल उत्तरतिर फर्केको भू-भाग र कूल दक्षिण तर्फ फर्केको भू-

भागमा धेरै अन्तर नभएकोले मेलम्ची नगरपालिकाको माटोको उर्वरा शक्ति सामान्य मात्र हुन सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

मेलम्ची नगरपालिकाको तल्लो भू-भागमा (२००० मिटर भन्दा तल) अर्ध उष्ण हावापानी पाइन्छ भने माथिल्लो भू-भागमा (२००० मिटर भन्दा माथि) शितल समशीतोष्ण हावापानी पाइन्छ । यस नगरपालिकामा आषाढ, श्रावण, भाद्रमा भारी वर्षा हुन्छ भने यस क्षेत्रमा वार्षिक औषत १७२८ मिलिलिटर वर्षा हुन्छ । यसैगरी यस क्षेत्रको वार्षिक औषत तापक्रम २०.८ डिग्री सेल्सियस रहेको छ । यहाँको गर्मीयामको औसत तापक्रम २५.८ डिग्री सेल्सियस हो भने जाडोयामको औसत तापक्रम १३.३ डिग्री सेल्सियस हो । स्रोत: अष्मिबतभ(मबतबायचन०) । यस प्रकृतिको हावापानी खाद्यान्न, तरकारी तथा फलफूल बाली उत्पादनको लागि ज्यादै उपयुक्त मानिन्छ ।

२.१.३ जनसङ्ख्या, जातजाति तथा भाषाभाषी

नगरपालिकाको प्रोफाईल २०७६ अनुसार मेलम्ची नगरपालिकामा ११,८३२ घरधुरी छन् जसमा ५८,८१४ जनसंख्या वसोवास गर्दछन् । तर जनगणना २०७८को प्रारम्भिक आँकडा अनुसार यहाँको जनसंख्या ४१,१७० पुगेको देखाएको छ, जसमा पुरुषको संख्या २०,०७३ र महिलाको संख्या २१,०९७ रहेको देखाएको छ । २०७६ को नगर प्रोफाइल अनुसार यस नगरपालिकामा महिला पुरुष अनुपात ०.९८:१ रहेको छ भने जनघनत्व ३६६ व्यक्ति प्रति वर्ग कि. मि. र औसत परिवार संख्या ४.९७ रहेको छ ।

मेलम्ची नगरपालिकाको वडा नं. १ मा बढी घरधुरी संख्या रहेको छ भने सबैभन्दा कम घरधुरी वडा नं. २ मा रहेको छ । वडा नं. १ मा सबैभन्दा बढी जनसंख्या छ त्यस्तै वडा नं. २ मा सबैभन्दा कम जनसंख्या रहेको छ । वडा नं. ४ ले नगरपालिकाको सबैभन्दा बढी भूभाग ओगटेको छ र वडा नं. २ ले सबैभन्दा कम भूभाग ओगटेको छ । २०७४ सालको मेलम्ची नगरपालिकाको पाश्र्वचित्रले जम्मा ११८३२ घरधुरी संख्या देखाएकोमा मेलम्ची नगरपालिकाको वार्षिक प्रतिवेदन २०७५ले १३४३२ भूकम्पपीडित लाभग्राही संख्या मध्ये ७२७६ लाभग्राहीले स्थायी आवास निर्माण सम्पन्न गरेको, ४७१३ लाभग्राही आवास निर्माणको चरणमा रहेको र बाँकि १४४३ लाभग्राही स्थायी आवास निर्माण गर्न बाँकि रहेको तथ्याङ्क छ । घनत्वको स्थिति विश्लेषण गर्दा वडा नं. १, १०, ११, १२, १३ मा प्रति वर्ग कि.मि. मा ४०० भन्दा माथि जनघनत्व रहेको छ । वडा नं. १ मा नगरपालिकाको कार्यालय भएकाले सबैभन्दा बढी ५०३ जनघनत्व रहेको छ । घनत्वको आधार हेर्दा उल्लेखित वडाहरूमा सहरीकरण तीब्र बढ्नेसम्भावना रहेकाले उक्त वडाहरूमा सहरी पूर्वाधार विकासको पहिलो प्राथमिकता र व्यवस्थीत सहर निर्माण तर्फ ध्यान केन्द्रित हुन जरुरी छ । हेलम्बु राजमार्ग र इन्द्रावती नदी किनार समेत अवस्थित यो क्षेत्रमा बढी जनघनत्व रहेको र अझ बढ्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । नगरपालिकाको जनसांख्यिक वस्तुस्थितिलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ;

तालिका १: मेलम्ची नगरपालिकाको वडागत घरधुरी र जनसङ्ख्या विवरण

वडा नं.	घरधुरी	जनसङ्ख्या			जनघनत्व (प्रति वकिमी)
		पुरुष	महिला	जम्मा	
१	९३९	२२६९	२२१२	४४८१	४२३.३६
२	३२३	९२०	८७१	१७९१	३२१.२८
३	६९६	१९६६	१९२०	३८८६	२६७.४४
४	९०४	२४३१	२४२७	४८५८	२५३.८९

५	६४५	१५६६	१४६०	३०२६	३१४.५५
६	७९९	२१४४	२०१९	४१६३	३२७.६२
७	११२१	२४५१	२४४६	४८९७	३७८.९३
८	७०४	१४२७	१४७१	२८९८	३८८.८३
९	११६०	३०५१	३१३१	६१८२	३२७.०९
१०	१०२३	२४९९	२३४९	४८४८	४९९.७३
११	१२७८	३२१२	३२०५	६४१७	५०३.१४
१२	१२०५	३१४१	३०६२	६२०३	४१७.०५
१३	१०३५	२६१९	२५४५	५१६४	४३५.०४
जम्मा	११८३२	२९६९६	२९११८	५८८१४	३६६.१५

स्रोत: मेलम्ची नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६

जनसंख्याको प्रवृत्ति हेर्दा विगतका जनगणना वर्षहरू जस्तै: जनगणना २०५८ र जनगणना २०६८ को जनसंख्यालाई २०७४ को जनसंख्या, घरधुरी संख्या, जनघनत्व, परिवार संख्या तथा लिङ्ग अनुपातको तथ्याङ्क तुलना गर्दा घरधुरी संख्या यी तीनै वर्ष बढेको देखियो। जनसंख्या भने २०५८ मा भन्दा २०६८ मा घटेको देखियो र २०७४ मा पुनः बढेको देखियो। जनसंख्यासँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित भएकोले नै जनघनत्व, परिवार संख्या तथा लिंग अनुपात पनि जनसंख्याकै प्रवृत्तिमा घट्ने तथा बढ्ने देखियो।

नगरपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी (३२.३%) तामाङ्ग जातिका मानिसहरू छन्। त्यसैगरी क्षेत्रीको जनसंख्या २५.४%, दलितको जनसंख्या ९.१%, नेवारको जनसंख्या ४.१%, दनुवारको जनसंख्या ३.०%, माझीको जनसंख्या २.१%, जनजातिको संख्या १.७%, गुरुङको संख्या १.२%, मगरको संख्या ०.६% र अन्य ०.१% रहेका छन्।

यस नगरपालिकाको कूल परिवार संख्याको आधारमा ५७.७% ले नेपाली भाषा, ३५.६% ले तामाङ्ग भाषा, २.६% ले नेवारी भाषा, २.४३% ले माझी भाषा, १.३% ले दनुवार भाषा, ०.३४% ले मगर शेर्पा भाषा र ०.०३% अन्य भाषाहरू मातृभाषाको रूपमा बोल्छन्। यस नगरपालिकामा तामाङ्ग मातृभाषा हुनेको संख्या उल्लेखनीय (३५.६%) रहेको देखिन्छ।

२.१.४ भू-उपयोग

यस नगरपालिकाका सबैभन्दा बढी भूभाग ६५.४४% (अर्थात १०५.११ वर्ग किमि) खेतीयोग्य जमिनले ढाकेको हुनाले यो क्षेत्र कृषिको लागि उपयुक्त छ। घडेरीले जम्मा २.५८% अर्थात ४.१५ वर्ग किमि तथा झाडीजन्य क्षेत्रले १६.८३% ढाकेको छ। यहाँको भू-उपयोगको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ;

क्र.सं.	जमिनको प्रकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	आवास तथा घडेरी क्षेत्र	४.१५	२.५८
२	झाडी क्षेत्र	२७.०३	१६.८३
३	खेतीयोग्य जमीन	१०५.११	६५.४४
३	बगर क्षेत्र	२.७४	१.७१

४	वन तथा जंगल क्षेत्र	१७.४५	१०.८६
५	चरण क्षेत्र	३.१०	१.९३
६	नदी नाला क्षेत्र	०.८८	०.५५
७	अन्य	०.१७	०.१०
जम्मा		१६५.२५	१००.००
स्रोत: मेलम्ची नगरपालिकाको वस्तुगत विवरणको प्रतिवेदन, २०७४			

२.१.५ धार्मिक, सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाहरु

यस नगरपालिकामा धार्मिक स्थलहरु प्रशस्तमात्रामा छन् । वडा नं ५ को कोतदेवी मन्दिर, पृथ्वी नारायण शाहले नेपाल एकीकरण गरेको समयमा स्थापित स्थल हो । त्यस्तै वडा नं १ मा रहेको त्रिवेणी सिद्धेश्वर मन्दिर ११ औं शताब्दीमा र छेत्रपाल भूमेस्थान १० औं शताब्दीमा निर्माण भएका मन्दिरहरु हुन् । यस्ता महत्वपूर्ण स्थलहरुको पहिचान तथा प्रचारप्रसार अपेक्षित मात्रामा भएको देखिदैन ।

यस नगरपालिकामा विभिन्न जाती, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरु बसोबास गर्दछन् । यहाँ अधिकांश हिन्दू धर्म मान्ने मानिसहरु रहेका छन् भने त्यस्तै क्रिस्चियन र इस्लाम धर्म मान्ने मानिसहरु पनि छन् । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरु छन् । जसमा बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, छठ, होली, चैते दशैं, साउने-माघे सक्रान्ती, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णिमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँ वर्ष, सोहश्राद्ध, छोनाम (न्वागी), कूल-थानी पूजा, संकट पूजा, बुद्धजयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरु, क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष, प्रणय दिवस आदि चाडपर्वहरु रहेका छन् ।

हाल धेरैजसो क्षेत्रहरुले बढ्दो प्रतिस्पर्धी पर्यटन बजारमा तुलनात्मक लाभ विकसित गर्न एवं विश्वमा स्थानीय विशिष्टता बनाउन आफ्नो मौलिक मूर्त र अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाहरुको विकास गरी रहेका छन् । संस्कृति र पर्यटनलेपारस्परिक रुपमा लाभदायी सम्बन्ध राख्दछन् । पर्यटन विकासमा संस्कृतिले आफ्नो छुट्टैआकर्षक पहिचान बनाई बढ्दो पर्यटकीय बजारमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । साथै पर्यटनले पनि संस्कृतिलाई लोप हुन नदिन आय श्रोत प्रदान गरी सांस्कृतिक धरोहर, सांस्कृतिक सम्पदा र मौलिकताको समर्थन गर्दछ ।

यस नगरपालिकामा मानेहरु प्रसस्त मात्रामा रहेका छन् । यहाँ वडा नं. ३मा डाँडाथोक माने, वडा नं. ७ मा सल्ले माने, धर्ना माने, बालुवा माने, छाप माने, तेरे माने, पोखरे माने, पाइयो बिसाउने माने, वडा नं. ५ अन्तर्गत सुलिकोट तल्लो माने, सुलिकोट माथिल्लो माने तथा वडा नं. ११ मा कार्तिक माने र अम्फे मानेरहेका छन् । यसैगरी वडा नं ३ मा सन्तिनासाङ्गुम्बा, अर्को एक निर्माणाधीन गुम्बा, वडा नं. ६ मा धउले गुम्बा, वडा नं. ८ मा भैसे गुम्बा, वडा नं. ९ मा तासी प्यामा छोलिङ गुम्बा तथा वडा नं १२ मा स्याङ्गु गुम्बा र नाम्दोलिन गुम्बा छन् ।

यहाँको जलस्रोतमा मलम्ची नदी, इन्द्रावती नदी, तालामाराङ खोला, सिन्धु खोला, सहरे बाघमारा खोला, जर्के खोला, काफ्ले खोला, घाटे खोला र पङ्सीङ खोला मेलम्ची नगरपालिकामा बग्ने प्रमुख नदी तथा खोलाहरु हुन् ।

२.१.६ आर्थिक अवस्था

मेलम्ची नगरपालिकामा मानिसहरू मुख्यतय धान, गहुँ, मकै, कोदो जस्ता अन्न उत्पादन गरी जिविकोपार्जन गर्ने गर्दछन्। अन्न उत्पादनले मात्र बर्ष भरीलाई खान नपुग्ने भएकाले यहाँका मानिसहरूको जिविकोपार्जनको लागि अन्य विकल्पहरू जस्तै पशुपालन, तरकारी खेती, नगदेबाली (अलैंची, किवी, कफी, चिया, आदि), बैदेशिक रोजगारी, ज्यालादारी, वनपैदावर गैह्र काष्ठ उत्पादन तथा काठ विक्री गर्ने पेशामा आकर्षित भएका छन्। नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच "मेलम्ची नगर समृद्धिको आधार - कृषि, पर्यटन, उद्योग र जलाधार" रहेको छ। यसले नगरलाई कृषि, उद्योग, पर्यटन र जलाधार क्षेत्रको विकास गरी नगरको समृद्धि हासिल गर्ने लक्ष राखेको देखिन्छ।

नेपालकै कुरा गर्दा स्वदेशमा रोजगारीको अभावले गर्दा वर्षेनी नेपालभरीका ४% जनसंख्या विदेश पलायन हुनु पर्ने बाध्यता रहेको छ। यही समस्या सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा पनि विद्यमान छ। जिल्ला वस्तुगत विवरण सिन्धुपाल्चोक, २०७१ को तथ्यांक अनुसार यस जिल्लाका ६.८५% जनसंख्या विदेशिएका छन्। नगर पाश्चवचित्र मेलम्चीका अनुसार यस नगरपालिकामा २% भन्दा पनि बढी जनसंख्या अर्थात १,३६० युवा विदेशमा श्रम गर्न गएको भनी उल्लेख गरिएको छ।

खेती योग्य जमिन र वास्तविकमा खेती गरिएको क्षेत्रफलको तथ्यांक विश्लेषण गर्दा नगरपालिकाको कूल क्षेत्रफलको ४२% जमिनमा मात्र खेती गरिएको छ जसमा अझै २०% खेती योग्य जमिन बाँझैरहेको अवस्था छ। यो समस्यालाई न्यूनीकरण गर्न, खेतीयोग्य जमिनको अधिकतम लाभ लिन, उचित योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिन्छ। मेलम्ची नगरपालिकाको कूल भू-भागको १८% र कूल खेती गरिएको जमिनको जम्मा ४३% मात्र जमिन सिंचित छ। यसरी खेती गरिएको जमिनको पनि ५७% जमिन सिंचाईबाट वञ्चित रहेको जस्तो गम्भीर विषयलाई भावी योजनामा संवोधन गरिनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

मेलम्ची नगरपालिकामा चैते धान, वर्षे धान, बसन्ते मकै, वर्षे मकै, कोदो, गहुँ, फापर जस्ता खाद्यान्न बाली १.७ टन प्रति हेक्टर उत्पादन हुन्छ भने मास, मस्याङ, भटमास, बोडी, केराउ जस्ता दलहन बाली ०.९१ टन प्रति हेक्टर उत्पादन हुन्छ। यसै गरी तोरी, तील र बदाम तेलहन बाली ०.६८ टन प्रति हेक्टर, आलु १२.६ टन प्रति हेक्टर, गोलभेडा, काक्रो, फर्सी, लौका, चिचिण्डो, घिरौला, करेला, स्कूस, सिमि र भण्टा जस्ता बर्षे तरकारी ८.७५ टन प्रति हेक्टर, नास्पाती, हलुवावेद, आलुबखडा, खुर्पानी र लप्सी जस्ता हिउँदे फलफुल ८.२७ टन प्रति हेक्टर, अम्बा, कफी, आँप, लिची, रुखकटहर, केरा र भइँकटहर जस्ता वर्षे फलफुल २.६२ टन प्रति हेक्टर, सुन्तला, जुनार, ज्यामीर, भोगटे र कागती जस्ता फलफुल ४.६३ टन प्रति हेक्टर, खुर्सानी, लसुन, अदुवा, बेसार, धनिया र अलैंची जस्ता मसला बाली ४.१६ टन प्रति हेक्टर तथा प्याज, काउली, बन्दा, ब्रोकाउली, पालुडो, चंसुर, रायो, मुला र गाजर जस्ता हिउँदे तरकारी ८.१९ टन प्रति हेक्टर उत्पादन हुन्छ। साथै मेलम्ची, शिखरपुर, हैबुडका केही ठाउँहरूमा रेन्बो ट्राउट तथा कार्प जातका माछा पालन हुन्छ भने मेलम्ची र तालामाराडका १ हेक्टर जमिनमा च्याउ खेती भइरहेको छ। भोटेचौरको ३० हेक्टर जमिनमा चिया खेति भैरहेको छ। मेलम्ची नगरपालिकामा व्यवसायक रुपमा केही ठाउँमा मौरीपालन हुने गरेको भएतापनि जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकमा घर संख्या १५ र १२ भएका दुई जना मात्र कृषकहरूले व्यवसाय शुरु गरेको पाइन्छ।

मेलम्ची नगरपालिकामा अत्याधिक संख्यामा हाँस तथा कुखुरा पालन हुन्छ भने सुंगुर तथा बंगुर पालन न्यून हुने गरेको

छ । यस नगरपालिकाबाट दैनिक १५ देखि २० वटा खसी काठमाडौंमा विक्री गरिन्छ । अन्य वडाहरू भन्दा वडा नं. १२ मा बढी संख्यामा सुंगुर/बंगुर पालन हुन्छ । सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा पालन हुने कूल गाई/गोरु/भैंसी/राँगा को संख्याको १३%, बाख्रा तथा खसीको १३% र सुंगुर/बंगुरको २८% यस नगरपालिकामा पालन हुने गर्दछ ।

यस नगरपालिकामा उद्योगको उल्लेखनीय रूपमा विकास भएको छैन । पर्याप्त मात्रामा कच्चा पदार्थको उपलब्धता हुँदा हुँदापनि त्यसको सदुपयोग गर्न उद्योगहरू समर्थ छैनन् । पर्याप्त सीपको अभाव, उत्पादित वस्तुको बजार अभाव, सीमित उत्पादनको कारणले गर्दा यस क्षेत्रको विकास हुन सकेको देखिदैन । यहाँ रहेका उद्योगहरूमा उत्पादनमुलक उद्योगहरू, खुद्रा पसल तथा व्यसायिक पसलहरू, क्रसर उद्योगहरू, ढुंगा खानीहरू रहेका छन् । त्यसैगरी नगरपालिकाको वडा नं. १२ को बाहुनेपाटीमा तरकारी खेती, मत्स्यपालन, मिल, फर्निचर र बाँस निगालोका सामान बनाउने उद्यम विकासको प्रचुर सम्भावना देखिन्छ । यहाँ लप्सी, दुध, छाला, सिस्नु पाउडर, धातुको सामान, क्रसर ढुंगा, फर्निचर, आलु, अलैंची, कफी, ताजा तरकारी, मासु जस्ता निकासी जन्य तथा उद्योग जन्य कच्चा पदार्थहरू पनि मेलम्ची नगरपालिकाका विभिन्न स्थानमा उत्पादन हुन्छन् ।

२.१.७ सामाजिक अवस्था

शिक्षा: यस नगरपालिकामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिका ८३% जनसंख्या साक्षर छन् भने १७% जनसंख्या हाल सम्म पनि निरक्षर नै छन् । यद्यपि बाँकी निरक्षर जनसंख्यालाई थप प्राथमिकतामा राखी साक्षर बनाउनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ । यस नगरपालिकामा जम्मा ६२ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा ४३८ शिक्षकहरूले ९४८१ विद्यार्थीहरूलाई अध्यापन गराइरहेका छन् ।

यस नगरपालिकाका विद्यार्थी शिक्षक अनुपात २० रहेको छ । उपयुक्त विद्यार्थी शिक्षक अनुपात तह अनुसार पनि फरक पर्न सक्छ । जस्तै तल्लो तहको विद्यार्थी शिक्षक अनुपात माथिल्लो तहको भन्दा साधारणतय बढी हुने गर्दछ । विद्यार्थी शिक्षक अनुपातले प्रति छात्र गरिएको लगानीलाई सोझै असर गर्दछ । उदाहरणको लागि शिक्षक तथा निर्देशक कर्मचारीहरूलाई दिइएको तलब तथा भत्ता प्रति छात्र व्ययको ७५% सम्मको योगदान गर्न सकिन्छ । यस कारण उच्च विद्यार्थी शिक्षक अनुपात साधारणतय कम प्रति व्यक्ति व्ययको परिणाम बन्न सक्दछ ।

स्वास्थ्य: मेलम्ची नगरपालिकाभरी १ मेलम्ची नगर अस्पताल, ६ वटा स्वास्थ्य केन्द्रहरू, एउटा पोली क्लिनिक, १० वटा स्वास्थ्य चौकीहरू, २ वटा आयुर्वेद औषधालय र ६ वटा अन्य स्वास्थ्य संस्थाहरू रहेका छन् । वडा नं. २ मा भने कुनै स्वास्थ्य संस्थाहरू छैन र वडा नं. ८ मा केराउनी स्वास्थ्य इकाई निर्माण भइरहेको अवस्थामा छ । यसै गरी भोटेचौर, सिन्धुकोट, तालामाराङ, दुवाचौर र मेलम्चीमा एक-एक बर्थिङ सेन्टर गरी जम्मा ५ वटा बर्थिङ सेन्टरहरू रहेका छन् । यस नगरपालिकाको अन्य वडाहरूमा भन्दा वडा नं. ११ मा बढी स्वास्थ्य संस्थाहरू भएकाले सबै वडाहरूमा स्वास्थ्य संस्थाहरू समान रूपमा संचालन भएको देखिदैन ।

नगरपालिकाका प्रत्येक स्वास्थ्य चौकीहरूमा १ जना एच्.ए., २ जना अहेव, २ जना अनमी र १ जना कार्यालय सहयोगी गरी जम्मा ६ जना स्वास्थ्यकर्मीहरूको दरबन्दी रहेको छ । आयुर्वेद औषधालयमा १ जना कविराज, १ जना बैद्य, १ जना औषधी कुटुवा र १ जना कार्यालय सहयोगी गरी जम्मा ४ जना कर्मचारीहरूको दरबन्दी रहेको छ । मेलम्ची प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा १ जना डाक्टर, १ जना स्टाफ नर्स, १ जना ल्याब एसिस्टेन्ट, ३ जना अनमी, ३ जना अहेव, १ जना एच्. ए. र २ जना कार्यालय सहयोगी गरी जम्मा ११ जना स्वास्थ्यकर्मीहरूको दरबन्दी रहेको छ ।

। दुबै आयुर्वेद औषधालयहरू र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा सबै दरबन्दी पूर्ति भएको अवस्था छ । यसै गरी नगरपालिकाका साविकका प्रत्येक गा.वि.स.हरूमा ९ जना महिला स्वयम्सेविकाहरू गरी जम्मा ९९ जना स्वयम सेविकाहरू कार्यरत रहेका छन् । यस नगरपालिकामा हाल काउले दोभानमा एउटा र मेलम्ची बजारमा एउटा गरी जम्मा २ वटा एम्बुलेन्सहरूले मेलम्ची नगरपालिका भरीका क्षेत्रहरूमा एम्बुलेन्स सेवा उपलब्ध गराइरहेका छन् । यस नगरपालिकामा ३५ वर्ष पछिका २५% महिलाको पाठेघर खस्ने समस्या यस नगरपालिकामा विद्यमान छ ।

खानेपानी तथा सरसफाई: मेलम्ची नगरपालिकामा प्रशस्त नदीनाला भएता पनि केही स्थानमा खानेपानीको समस्या अझैविद्यमान छ । वडा नं. २ बाहेक सबै वडाहरूका अधिकांश घरधुरीमा खानेपानीको समस्या छ, विशेष गरी वडा १३ मा खानेपानीको समस्या उच्च रहेको छ । हाल ७२% घरधुरीमा खानेपानीको समस्या देखिनु नै जटिल समस्याको रूपमा लिन सकिन्छ । धरैजसो घरधुरीले आफै पानीमुहानबाट पाइप जडान गरी आ-आफ्नो घरमा धारा राख्ने प्रवृत्ति रहेकोले पाइप जडित घरधुरी संख्याको वास्तविक तथ्यांक उपलब्ध हुन नसक्ने अवस्था छ ।

मेलम्ची नगरपालिकाको सबै वडा २०७१ सालमा खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा भएतापनि २०७२ सालको भूकम्पले सम्पूर्ण शौचालयहरू क्षति भए । अब फेरि खुला दिशामुक्त क्षेत्रको अवधारणालाई सार्थक बनाउन नयाँ निर्माण हुने सबै घरहरूमा शौचालय निर्माण अनिवार्य गरिएको छ । मेलम्चीको नगर पाश्र्वचित्र, २०७४ अनुसार हाल ९२% अर्थात् १०,८८५ घरधुरीमा सामान्य किसिमको चर्पी रहेको छ भने हाल सम्म पनि १५९ घरधुरी (अर्थात् १.३४%) चर्पी विहिन अवस्थामा रहेका छन् । राष्ट्रिय स्तरमा ३८% (एक तिहाई भन्दा बढी) घरधुरीमा हालसम्म पनि चर्पी बनिनसकेको अवस्था छ । यस सन्दर्भमा मेलम्ची नगरपालिका राष्ट्रिय स्तर भन्दा अघि रहेको देखिन्छ । यद्यपि चर्पी निर्माण गर्न बाँकी रहेका १.३४% घरधुरीमा पनि चर्पी निर्माण गरी तथा खाल्डे शौचालयलाई पनि प्यान सहितको चर्पीमा परिणत गरी खुला दिशा मुक्त क्षेत्र घोषणाको सार्थकतामा सचेत रहन जरुरी देखिन्छ ।

२.१.८ भौतिक अवस्था

सडक तथा यातायात: राजनैतिक हिसाबले महत्वपूर्ण सडक जिरो किलो-मेलम्ची-हेलम्बु सडकको कूल लम्बाई ३६.५० कि.मि. मा १३ कि.मी सम्म कालो पत्रे गरिएको छ भने ग्राभल बाटो १८ कि. मि. छ र धुले बाटो ५.५० कि.मि. रहेको छ । हाल तिब्र रूपमा सडक निर्माण कार्य भइरहेकाले सबै सडक छिट्टैपिच हुने सम्भावना प्रवल छ । मेलम्ची नगरपालिकामा पर्ने केही मुख्य सडकहरूको विवरण अनुसूचीमा दिइएको छ । यसैगरी साँखु-नाङ्ले-जर्के-बाहुनेपाटी-मेलम्ची सडक र साँखु-भोटेचौर-काउले देभान-बाहुनेपाटी-मेलम्ची कालो पत्रे सडक पनि समयमा मर्मत हुन नसकेर जटिल अवस्थामा पुगिसकेको छ ।

नगरपालिकामा दैनिक ३० देखि ३५ सार्वजनिक बसहरू चल्छन् । यस नगरपालिकाभित्र चल्ने ५६ सार्वजनिक बसहरू नारायणटार अन्तर्गतको रुटमा दर्ता गरिएको छ त्यस्तै १२५ बसहरू जिरोकिलो हुँदै मेलम्ची आउने रुटमा दर्ता गरिएका छन् । यी गाडीहरूले दैनिक नगरपालिकाभित्र तथा बाहिरका २००० देखि २५०० सम्म यात्रुहरूलाई ओहोर दोहर गर्न मद्दत गरिरहेका छन् । नेपाल सरकार सहरी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार पारेको व्यावसायिक योजना २०७१ ले नगर क्षेत्रमा ९०% भन्दा बढी घरहरू मोटर बाटो देखि १ कि. मि. भित्रको दुरीका हुनुपर्ने प्रस्ताव गरेकाले सोही स्तरको सुविधा प्राप्त गर्ने लक्ष्य लिई मेलम्ची नगरपालिकाले एकीकृत नगर विकास योजनामा सडक सम्बन्धी उचित योजनाहरू समावेश गरेको छ । साथै यस नगरपालिकामा आन्तरिक र अन्तर सहर बस टर्मिनलको समेतको सुविधा उपलब्ध गराउन नगरपालिकाले पहल गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

मेलम्ची नगरपालिकामा ४६४ कि.मी. कच्ची सडक, ६० कि.मी. ग्राभेल सडक, १३ कि. मी. कालो पत्रे सडक र ०.६ कि.मी. आरसिसी सडक रहेका छन्। हाल ५ कि.मी. सडक खनिंदै गरेको अवस्था छ। नगरपालिकामा सबैभन्दा कम सडकको घनत्व वडा नं. ७ मा र सबैभन्दा बढी सडकको घनत्व वडा नं. २ मा रहेको छ। समग्र नगरपालिकामा सडकको घनत्व ३ कि.मी. प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ भने नेपालको सडकको घनत्व जम्मा ०.३४ कि.मी. प्रतिवर्ग कि.मी. रहेको छ। मेलम्ची नगरपालिकाको सडकको घनत्व राष्ट्रिय स्तरको भन्दा बढी रहेको भएतापनि सडकको चौडाई र गुणस्तर नगर स्तरका लागि पर्याप्त देखिदैन।

यस नगरपालिकामा ३ देखि १० मिटर चौडा सडक ५४४ कि.मी. छ। ४ मिटर चौडा सडकको परिमाण बढी छ। त्यस्तै ५ मिटर वा सो भन्दा बढी चौडा सडकको परिमाण निकै न्यून छ। ०.५ मिटर भन्दा कम स-साना गोरेटो बाटाहरु २५३ कि.मी. छ। भविष्यमा सडक सुविधाको मागलाई ध्यानमा राख्ने हो भने यस नगरपालिकामा सडक विस्तार गर्नुपर्ने देखिन्छ।

विद्युत तथा संचार: मेलम्ची नगरपालिकाका ९०% घरधुरीमा विद्युत सेवा पुगिसकेको छ। ज्यामिरे स्थित इन्द्रावती नदीमा नेशनल हाइड्रोपावर कम्पनीद्वारा स्थापित ७.५ मेगावाट क्षमता भएको इन्द्रावती तेस्रो जलविद्युत परियोजना हाल संचालनमा छ। यस नगरपालिकामा जलविद्युतको सम्भावना उच्च छ। वडा नं ११ मा इन्द्रावती चौथोको सुरुड खन्दा खन्दै गर्दा काम रोकिएको छ। नयाँ माइक्रो हाइड्रोको सम्भावना नुवार खोलाको टार धितालवेशीदेखि डुडेवेशीसम्म र वडा नं ३ को दुईवटा स्थानमा पनि रहेको छ। इन्द्रावतीमा एउटा सब-स्टेशन र बाहुनेपाटी र मेलम्चीको बीचमा एउटा सब-स्टेशन गरि जम्मा २ वटा सब-स्टेशनहरुले ६६ के. भि. को पावर गरि रहेका छन्। यस नगरपालिकामा लगभग २०० वटा ट्रान्सफर्मरहरु छन् जहाँ Single Circuit Feeder द्वारा बिजुली वितरण भैरहेको छ। यसले गर्दा अगाडीका लाइनमा समस्या आएमा पछाडीका सबै लाइनहरुमा विजुली नआउने समस्या हुने गर्दछ। यहाँ ३००० जति बिजुलीका पोलहरु मध्ये ३०% जति काठका पोलहरु छन्। २०७२ को विनाशकारी भूकम्प पश्चात यस क्षेत्रमा ३० देखि ३५% विजुली चुहावट हुने समस्या रहेको छ।

यहाँ नेपाल टेलिकम तथा एनसेल प्रा. लि. का दुरसंचारका सेवाहरु उपलब्ध छ तर PSTN Line सेवा भने मेलम्ची बजारमा मात्र सीमित रहेको छ। अन्य सेवाहरु जस्तै निजी कुरियर, फ्याक्स तथा इन्टरनेट पनि यस नगरपालिकामा प्रशस्त रहेका छन्। यस नगरपालिकामा कुनै पनि स्थानीय पत्रिका प्रकाशन नभएता पनि धेरै जसो राष्ट्रिय पत्रपत्रिका भने पुग्ने गरेका छन्।

२.२ मानव संसाधनको अवस्था

मेलम्ची नगरपालिकाको पहिलो निर्वाचनबाट निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरु मार्फत नगरपालिकाको कार्य सञ्चालन भईरहेको छ। यस नगरपालिकामा रहेका १३ वटा वडामा निर्वाचित तथा मनोनित सदस्यहरु सहित जम्मा ६७ जना नगरसभा सदस्य रहेका छन्।

नगर कार्यपालिकाको दैनिक कार्यसम्पादनका लागि नगरपालिकाले तय गरेको नगर सभा, नगरकार्यपालिका, विषयगत समिति र शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, सूचना अधिकृत, लेखा अधिकृत, ईन्जिनियर, सब-

ईन्जिनियर, सब ओभरसियर, कम्प्युटर तथा कार्यालय सहयोगी र वडा कार्यालयहरुमा वडा सचिव तथा सामाजिक परिचालक रहने व्यवस्था गरिएको देखिन्छ। मेलम्ची नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६ अनुसार विभिन्न विषयगत क्षमता सहित अधिकृत तथा सहायक कर्मचारी कार्यरत रहेको यस नगरपालिकामा कार्यरत कर्मचारी सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा देखाइएको छ।

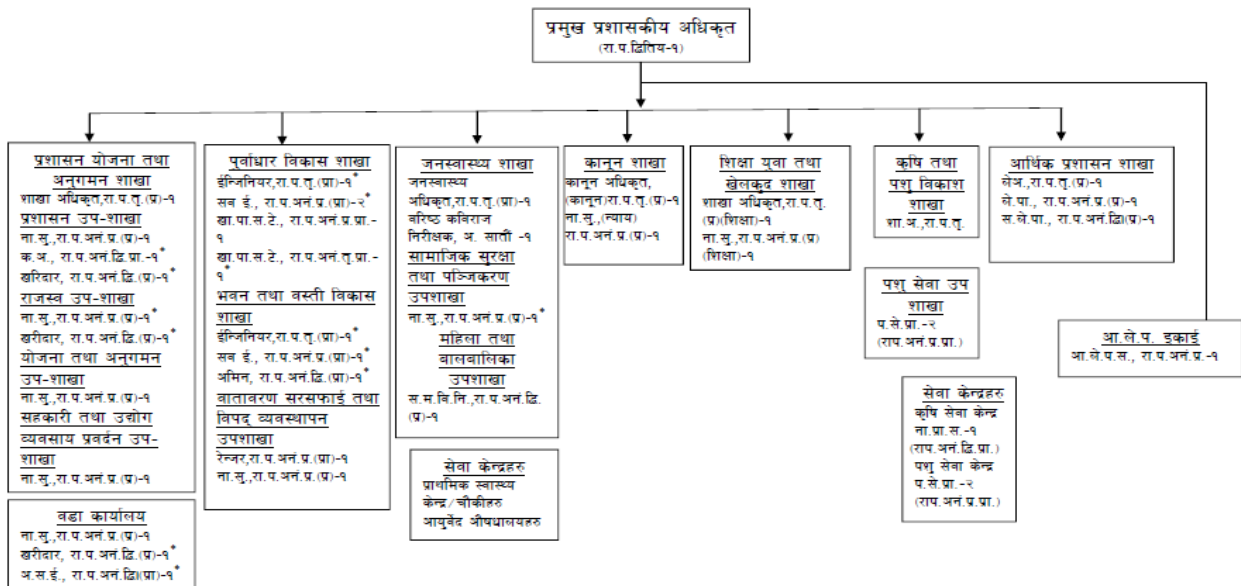
तालिका ३: नगरपालिकामा कार्यरत कर्मचारीहरुको विवरण

क्र.सं.	पद	सङ्ख्या	कैफियत
१	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	१	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
२	उपसचिव	१	शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
३	लेखा अधिकृत	१	लेखा शाखा
४	अधिकृत स्तर सातौं	१	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
५	अधिकृत स्तर सातौं	१	शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
६	अधिकृत छैटौं	१	योजना शाखा
७	सिनियर अहेब	१	स्वास्थ्य शाखा
८	सिनियर अनमी	१	स्वास्थ्य शाखा
९	ईन्जिनियर	१	भवन तथा विपद व्यवस्थापन शाखा
१०	पशु सेवा प्राबिधिक	१	पशु सेवा
११	सूचना प्रबिधी अधिकृत	१	सूचना प्रबिधि शाखा
१२	वातावरण अधिकृत	१	वातावरण सरसफाई तथा विपद व्यवस्थापन
१३	रोजगार संयोजक	१	रोजगार सेवा केन्द्र
१४	ईन्जिनियर	२	पूर्वाधार बिकास शाखा
१५	कृषि जे.टि.ए	३	कृषि शाखा
१६	प्राबिधिक सहायक कृषि	१	कृषि शाखा
१७	महिला विकास निरिक्षक	१	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक शाखा
१८	सहायक स्तर पाचौं	१	लेखा तथा प्रशासन शाखा
१९	कम्प्युटर अपरेटर	१	स्टोर शाखा
२०	कम्प्युटर अपरेटर	१	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
२१	सहायक स्तर पाचौं	१	नगर प्रमुख सचिवालय
२२	सहायक स्तर पाचौं	१	योजना शाखा
२३	सहायक पाचौं	१	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
२४	एम.आई.एस.अपरेटर	२	सामाजिक विकास शाखा
२५	ना.प.स्वा.प्रा.	१	पशु सेवा
२६	ना.प.से.प्रा.	१	पशु सेवा
२७	प्राबिधिक सहायक	१	शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
२८	सब ईन्जिनियर	१	प्राबिधिक शाखा
२९	सहायक स्तर चौथो	१	दर्ता चलानी शाखा
३०	सहायक स्तर चौथो	१	भवन शाखा
३१	सहायक लेखापाल	१	लेखा शाखा
३२	खरिदार	१	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक शाखा
३३	खरिदार	१	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
३४	अमिन	२	भवन शाखा
३५	सहायक स्तर चौथो	१	नगर उप-प्रमुख सचिवालय

३६	असिस्टेन्ट सव.ईन्जिनियर	१	पूर्वाधार विकास शाखा
३७	उधम विकास सहजकर्ता	२	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
३८	खा.पा.स.टे	१	पूर्वाधार विकास शाखा
३९	असिस्टेन्ट सव.ईन्जिनियर	२	पूर्वाधार विकास शाखा
४०	असिस्टेन्ट सव.ईन्जिनियर	३	प्राविधिक शाखा
४१	फिल्ड सहायक	१	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
४२	पोषण स्वयंसेवक	१	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
४३	भारी सवारी चालक	१	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
४४	हलुका सवारी चालक	२	प्रशासन/सामान्य प्रशासन
४५	कार्यालय सहयोगी	७	प्रशासन/सामान्य प्रशासन

स्रोत: मेलम्ची नगरपालिका, मेलम्ची, २०७८

मेलम्ची नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६ अनुसार नगर कार्यपालिका, १३ वटा वडा कार्यालयहरू, विषयगत कार्यालयहरू (शिक्षा, स्वास्थ्य), आदिमा स्थायी तथा करार गरी ६१ जना कर्माचारीहरू कार्यरत छन्। मेलम्ची नगरपालिकाको सँगठनात्मक तथा मानव संसाधन स्थितिलाई तलको चित्रमा समेत देखाइएको छः

चित्र ५: नगरपालिकाको सँगठनात्मक चार्ट

२.३ भौतिक सम्पत्तिको अवस्था

स्थानीय निकाय स्थानीय तह भए लगतै नगरपालिका कार्यालय अन्तर्गत प्रशासन शाखा, राजस्व शाखा, सामाजिक विकास शाखा, महिला तथा बालबालिका शाखा, पूर्वाधार विकास शाखा, जनस्वास्थ्य शाखा, कानून शाखा, शिक्षा युवा तथा खेलकूद शाखा, कृषि तथा पशु विकास शाखा लगायत आर्थिक प्रशासन शाखा रहेका छन् र यी सबै शाखाहरूलाई प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतद्वारा नियन्त्रण तथा निर्देशन गरिन्छ।

यस नगरपालिकाका वडा नं. २ बाहेक अन्य वडा कार्यालयहरूका आफ्नै भवन छन्। वडा नं. ११को कार्यालयको स्थायी भवन छ तर बाँकी आफ्नै भवन भएका वडा कार्यालयहरूको भवनहरू अस्थायी (प्रिफ्याव) भवनहरू रहेका

छन् । कार्यालयको सहज तथा निर्विघ्न संचालनका लागि नगरपालिकाका उपयुक्त जनप्रतिनिधिहरू तथा कर्मचारीहरूलाई संयोजक तथा सदस्य पदमा चयन गरी पूर्वाधार विकास समिति, आर्थिक विकास समिति, सामाजिक विकास समिति, संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह समिति, वतावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समिति, विधायन समिति, राजस्व परामर्श समिति, फोहरमैला व्यवस्थापन उप समिति, सार्वजनिक जग्गा संरक्षण समिति, लुन्ड म्बुम्प समिति, पूननिर्माण उप समिति, श्रोत अनुगमन तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति, न्यायिक समिति, सुशासन समिति र बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति गठन भै सकेका छन् । विषयगत समिति बारे विस्तृत विवरण अनुसूचीमा दिइएको छ । यस नगरपालिका अन्तर्गत इलाका वन कार्यालय, कृषि सेवा कार्यालय, पशु सेवा कार्यालय, आयुर्वेद स्वास्थ्य उपचार केन्द्र र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र संचालित छन् ।

यस नगरपालिकामा “क” वर्गका ५ वटा (नेपाल बैंक लि., सिभिल बैंक लि., कृषि विकास बैंक लि. लक्ष्मी बैंक, कुमारी बैंक), “ख” वर्गको १ सिन्धु विकास बैंक गरी जम्मा ६ बैंकहरूमा २०७५ आश्विन सम्म ३८९८८ ग्राहकहरूका खाता संचालनमा रहेका छन् जसमध्ये २५४७ ग्राहकहरूले ऋण लिएका छन् ।

सुहारा कार्यक्रम, महिला आत्म निर्भरता केन्द्र मेलम्ची, टुकीसंघ सुनकोशी, महिला शक्ति विकास केन्द्र नेपाल, Child Nepal, Csrc, Action Autonomy Nepal, TPO Nepal, CARE Nepal, Helvetas Nepal, One Heart, Rest Nepal, CDECF, Transparency International Nepal, CNepal सामाजिक उत्थान कार्यक्रम संचालन समिति, विकासका लागि एकता, प्राकृतिक स्रोत ब्रह्म रूपान्तरण केन्द्र नेपाल, कारितास नेपाल, शक्ति समूह, राष्ट्रिय निर्माण मञ्च नेपाल, वीवीपी परिवार जस्ता गैर सरकारी संघ संस्थाहरूले आ-आफ्नो कार्य क्षेत्र अन्तर्गत आ. व. २०७५।०७६ मा कूल बजेट रु. ७१७,३२५,६४० का कार्यक्रमहरू संचालन गरिरहेका छन् ।

यस नगरपालिकामा १८ वटा गुठीहरू संचालनमा छन् । आफ्नो क्षेत्रमा रहेका गुठीहरूको व्यवस्थापनगरी सम्बन्धित धार्मिक स्थलको नियमित संरक्षण तथा संस्कृति रीतिरिवाजलाई निरन्तरता दिई पर्यटक आकर्षण गर्न सकिन्छ ।

मेलम्ची नगरपालिकाले हाल ४२ वटा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, ४३ वटा कृषि सहकारी संस्था, ४४ वटा दुग्ध सहकारी संस्था, ५ वटा बहुउद्देश्य सहकारी संस्था, ६ वटा उपभोक्ता सहकारी संस्था र २ वटा कफी सहकारी संस्था गरी जम्मा १४२ वटा विषयगत सहकारी संस्थाहरूको नियमन गर्ने गरेको छ ।

परिच्छेद ३. नगरपालिकाको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाव्यता

स्थानीय तहलाई प्राप्त राजस्व सम्बन्धी अधिकार र सो अधिकार कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाको तर्फबाट गरिएका कानूनी व्यवस्था र नगरपालिकाको राजस्व सङ्कलन अवस्था, सम्भावना, समस्या तथा चुनौतीहरू शीर्षकगत रूपमा यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ।

३.१ राजस्व अधिकार सम्बन्धी संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था

३.१.१ संवैधानिक व्यवस्था

नेपालको संविधान २०७२ को अनुसूची ८ अनुसार संघ, प्रदेश, स्थानीय तह तथा साझा अधिकारलाई देहायको तालिका बमोजिम हुनेगरी राजस्व अधिकार क्षेत्र तोकेको छ;

तालिका ४: तहगत राजस्व अधिकार

सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय	साझा
<ul style="list-style-type: none"> ■ भन्सार ■ अन्तःशुल्क ■ मूल्य अभिवृद्धि कर ■ संस्थागत आयकर ■ व्यक्तिगत आयकर ■ पारिश्रमिक कर ■ राहदानी कर ■ भिसा शुल्क ■ पर्यटन दस्तुर ■ सेवा शुल्क दस्तुर ■ दण्ड जरिवाना 	<ul style="list-style-type: none"> ■ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क ■ सवारी साधन कर ■ मनोरञ्जन कर ■ विज्ञापन कर ■ पर्यटन शुल्क ■ कृषि आयमा कर ■ सेवा शुल्क दस्तुर ■ दण्डजरिवाना 	<ul style="list-style-type: none"> ■ सम्पत्ति कर ■ घर बहाल कर ■ घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क ■ सवारी साधन कर ■ सेवा शुल्क दस्तुर ■ पर्यटन शुल्क ■ विज्ञापन कर ■ व्यवसाय कर ■ भूमिकर (मालपोत) ■ मनोरञ्जन कर ■ मालपोत सङ्कलन ■ दण्ड जरिवाना 	<ul style="list-style-type: none"> ■ सेवा शुल्क ■ दस्तुर ■ दण्ड जरिवाना ■ प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी ■ पर्यटन शुल्क

स्रोत: नेपालको संविधान, २०७२

३.१.२ कानूनी व्यवस्था

नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई निम्नानुसारको राजस्व अधिकारको कानूनी व्यवस्था प्रत्यायोजन गरेको छ:

- सम्पत्ति कर
- भूमिकर (मालपोत)
- घर बहाल कर
- सवारी साधन कर
- व्यवसाय कर

- मनोरन्जन कर
- सेवा शुल्क दस्तुर
- घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क
- पर्यटन शुल्क
- विज्ञापन कर
- दण्ड जरिवाना

संघीय कानून (स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४) अनुसार स्थानीय तहलाई निम्नानुसार आय संकलन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ ।

क) गाउँपालिका वा नगरपालिकाको एकल अधिकार

अ) कर

- सम्पत्ति कर: आफ्नो क्षेत्रभित्रको घर र घरजग्गामा घर र सो घरले चर्चेको जग्गामा सम्पत्ति कर लगाई बाँकी जग्गा र घर नभएका अन्य जग्गामा भूमीकर (मालपोत) लगाउनु पर्ने । “घरले चर्चेको जग्गा” भन्नाले घरले ओगटेको जग्गाको क्षेत्रफल र अधिकतम सो क्षेत्रफल बराबरको थप जग्गासम्म पर्ने । (आर्थिक ऐन, २०७५ र केही नेपाल ऐनलाई संसोधन गर्न बनेको ऐन, २०७५ वाट संशोधित व्यवस्था)
- भूमि कर (मालपोत): आफ्नो क्षेत्रभित्रको जग्गामा त्यस्तो जग्गाको उपयोगका आधारमा लगाउने । तर, सम्पत्ति कर लगाएको अवस्थामा भूमिकर (मालपोत) लगाउन नपाइने । (आर्थिक विधेयक २०७५ बाट संशोधित व्यवस्था)
- घर जग्गा बहाल कर: कुनै व्यक्ति वा संस्थाले भवन, घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, छप्पर, कारखाना, जग्गा वा पोखरी पूरै वा आंशिक तवरले बहालमा दिएकोमा ।
- व्यवसाय कर: पूँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा ।
- सवारी कर: टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, विद्युतीय रिक्सामा ।
- जडिबुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर: आफ्नो क्षेत्रभित्र उन, खोटो, जडीबुटी, बनकस (खर), कवाडी माल, जीवजन्तुको हाड, सीड, प्वाँख, छालाको व्यवसायिक उपयोग गरे बापत ।

आ) शुल्क

- बहाल बिटौरी शुल्क: आफुले निर्माण, रेखदेख वा संचालन गरेको हाट, बजार वा पसल वा सरकारी जग्गामा बनेका संरचनाको उपयोग बापत ।
- पार्किङ्ग शुल्क: आफ्नो क्षेत्रभित्र कुनै सवारीलाई पार्किङ्ग सेवा उपलब्ध गराए बापत ।

इ) सेवा शुल्क

- आफ्नो क्षेत्रभित्र संचालनमा रहेका केवलकार, ट्रेकिङ्ग, कायकिङ्ग, बंजी जम्प, जिपफ्लायर, प्याराग्लाइडिङ्ग आदि मनोरंजन तथा साहसी खेलकुदसम्बन्धी सेवा वा व्यवसायमा ।

- आफुले निर्माण, संचालन वा व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार वा उपलब्ध गराएको देहायको सेवामा (खानेपानी, बिजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, फोहरमैला व्यवस्थापन, सरसफाई, ढल निकास, सडक बत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकीय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, वसपार्क, पुल आदि)
- अचल सम्पत्ति वा अन्य कुनै विषयको मूल्यांकन सेवा शुल्क ।
- सिफारिश सम्बन्धी कुनै सेवा शुल्क ।

ई) दस्तुर

- दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर:
  - एफएम रेडियो संचालन, “घ” वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम, ट्युसन, कोचिङ, औषधि पसल, प्लटिङ्ग
  - ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेटजस्ता वस्तुको सर्भेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग
- नक्सा पास दस्तुर
- पंजीकरण व्यवस्थापन दस्तुर
- वडामार्फत् गरिने सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर

उ) बिक्री गर्न सक्ने (केहि नेपाल ऐनलाई संसोधन गर्न बनेको ऐन २०७५ बाट संसोधित व्यवस्था)

- गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको बिक्री गर्न सक्ने ।
- गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गामा रहेको काठ दाउरा, जराजुरी, दहत्तर बहत्तर आदिको बिक्री गर्न सक्ने ।
- यस्तो बिक्रीबाट प्राप्त रकम गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको संचित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।

ऊ) सामुदायिक वनबाट आय प्राप्त गर्ने

- सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोग सम्बन्धी आफ्नो वार्षिक कार्ययोजना बनाई गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट स्वीकृत गराउनु पर्ने ।
- वन पैदावारको बिक्री वापत प्राप्त हुने रकमको १०% रकम सम्बन्धित गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको संचित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।

वन ऐन, २०७६

प्रमाणीकरण मिति
२०७६।०६।२७

संवत् २०७६ सालको ऐन नं. १२

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजना डिभिजनल वन अधिकृतले जाँचबुझ गरी उपयुक्त देखिएमा स्वीकृत गर्नेछ ।

वनको विकासको लागि खर्च गर्नु पर्ने: (१) उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बमोजिम आर्जन गरेको वार्षिक आयबाट कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत रकम वनको विकास, संरक्षण र व्यवस्थापन कार्यमा खर्च गरी बाँकी रहेको रकमको कम्तीमा पचास प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय तहसँग समन्वय गरी गरिवी न्यूनीकरण, महिला सशक्तिकरण तथा उद्यम विकास कार्यमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खर्च गरी बाँकी रहेको रकम उपभोक्ता समूहको हितमा प्रयोग गरिनेछ ।

ख) प्रदेश तथा संघीय कानून अनुसार प्राप्त हुने दफा (दफा ११-४)

- प्राकृतिक स्रोत साधन र सेवा शुल्क रोयल्टी
- खनिज पदार्थको उत्खनन् रोयल्टी
- सामुदायिक वनको संचालन व्यवस्थापनबाट प्राप्त रोयल्टी
- पानी घट्ट, कुलो पैनी जस्ता सेवाबाट प्राप्त रोयल्टी
- प्राकृतिक स्रोत साधन र सेवा शुल्क रोयल्टी
- खनिज पदार्थको उत्खनन् रोयल्टी
- सामुदायिक वनको संचालन व्यवस्थापनबाट प्राप्त रोयल्टी
- खानेपानी महसुल
- स्थानीय साना सतह तथा भूमिगत सिंचाई सेवा शुल्क
- स्थानीय स्तरमा जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार उत्पादन, संकलन, प्रशोधन र बजार व्यवस्थापन
- जनरल अस्पताल, नर्सिङ्ग होम, निदान केन्द्र र स्वास्थ्य संस्थाको दर्ता, संचालन अनुमति
- स्थानीय सार्वजनिक यातायातको रुट अनुमति, नवीकरण
- इन्टरनेट सेवा, टेलीसेन्टर, केवल, तारविहिन टेलिभिजन प्रसारण अनुमति, नवीकरण
- स्थानीय तहका पत्रपत्रिकाको दर्ता

संघीय कानून (अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४) ले स्थानीय तहलाई निम्न अनुसार वित्तीय अधिकार प्रदान गरेको छः

१) एकल कर प्रशासन सम्बन्धी व्यवस्था (आर्थिक ऐन २०७५ बाट संशोधित व्यवस्था)

- क) सवारी साधन करको दर प्रदेशले लगाउने र उठाउने । तर टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा र विद्युतीय रिक्सामा सवारी साधन करको दर गाउँपालिका वा नगरपालिकाले लगाउने र उठाउने ।
- ख) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर प्रदेशले लगाउने र गाउँपालिका वा नगरपालिकाले उठाउने ।
- ग) मनोरन्जन करको दर प्रदेशले लगाउने र गाउँपालिका वा नगरपालिकाले उठाउने ।
- घ) विज्ञापन करको दर गाउँपालिका वा नगरपालिकाले लगाउने र उठाउने ।
(ख), (ग) र (घ) बमोजिमको करबाट उठेको रकममध्ये ६० प्रतिशत रकम गाउँपालिका वा नगरपालिकाको संचित कोषमा जम्मा गरी ४० प्रतिशत रकम मासिक रुपमा प्रदेश संचित कोषमा जम्मा गर्नु पर्ने ।
- ङ) प्रदेशले सवारी साधन कर करबाट उठेको रकम प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।
  - प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा भएको ६० प्रतिशत रकम प्रदेश सरकारलाई र ४० प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गरिने ।
  - आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्ने ।
  - प्रदेशले मासिक रुपमा सम्बन्धित स्थानीय संचित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।

२) राजस्व बाँडफाँट

- नेपाल सरकारले संकलन गरको मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तशुल्कबाट संकलन भएको रकमको १५% स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने।
  - आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम बाँडफाँट हुने।
  - स्थानीय संचित कोषमा मासिक रुपमा प्राप्त हुने।
- प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँड आयोगको सिफारिसमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने स्थानीय तहलाई २५%
  - प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी वार्षिक रुपमा प्राप्त हुने

३) अनुदान

- वित्तीय समानीकरण अनुदान: खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा आयोगको सिफारिसमा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने।
- सशर्त अनुदान: कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न आयोगले तोकेको आधारमा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने।
- समपूरक अनुदान: पूर्वाधार विकास सम्बन्धी कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न योजनाको कुल लागतको अनुपातका आधारमा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने।
- विशेष अनुदान: कुनै खास उद्देश्य र योजनाको लागि संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने

४) वैदेशिक सहायता तथा आन्तरिक ऋण

- नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिएर मात्र वैदेशिक अनुदान वा सहयोग लिन वा बैदेशिक अनुदान वा सहयोगमा योजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न गराउन सक्ने।
- नेपाल सरकारको सहमति लिएर मात्र वित्त आयोगले सिफारिस गरेको सिमाभित्र आन्तरिक ऋण लिन सक्ने।
- नेपाल सरकारसँग मनासिव कार्यका लागि ऋण लिन सक्ने।

उपरोक्त व्यवस्थाहरूले स्थानीय तहलाई प्राप्त हुन सक्ने आयका स्रोतहरूलाई व्याख्या गरेको छ। स्थानीय तहले कानून बमोजिम बाहेक आफ्नो अधिकार क्षेत्रमा कुनै कर लगाउन, उठाउन र ऋण लिन नपाउने व्यवस्था हुनुका साथै निम्न अनुसारका थप व्यवस्थाहरू रहेका छन्।

- कर लगाउँदा राष्ट्रिय आर्थिक नीति, वस्तु तथा सेवाको ओसार पसार, पूँजी तथा श्रम बजार, छिमेकी प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रतिकुल असर नहुने गरी लगाउनु पर्ने (संवैधानिक व्यवस्था)।
- कर नलाने: कूटनीतिक नियोग, कूटनीतिज्ञ, वैदेशिक ऋण वा सहायताबाट संचालित परियोजनाबाट हुने पैठारी, सामुहिक वा संयुक्त आवासको बिक्री नभएको स्टक, सामुहिक आवासको सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र।
- सेवा शुल्क असुली कार्य आफै वा व्यवस्थापन करार वा सार्वजनिक निजी साझेदारीबाट गर्न सक्ने।

३.१.३ नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरू

क) सम्पत्ति कर सम्बन्धी व्यवस्था : नगरपालिकाको आफ्नो क्षेत्रभित्रको घर र घरजग्गामा सम्पत्ति कर लगाउन सकिने छ । यस बमोजिम सम्पत्ति कर लगाउँदा घर र सो घरले चर्चेको जग्गा सम्पत्ति कर लगाएर बाँकी जग्गा नभएका अन्य जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउनु पर्ने छ । स्पष्टिकरण घरले चर्चेको जग्गा भन्नाले घरले ओगटेको क्षेत्रफल बराबरको जग्गा र अधिकतम सो बराबरको थप जग्गा सम्झनु पर्दछ । यसरी सम्पत्ति कर लगाउँदा देहायबमोजिमका विषयलाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

१. घर र जग्गाको आकार प्रकार र बनौट
२. घर र जग्गाको प्रचलित बजार मूल्य तथा घरको हकमा हास मूल्य
३. घर र जग्गाको व्यापारिक वा आवासीय उपयोगको अवस्था

ख) भूमिकर (मालपोत) सम्बन्धी व्यवस्था : नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको जग्गामा त्यस्तो जग्गाको उपयोगको आधारमा भूमिकर (मालपोत) लगाउने छ । आर्थिक ऐन, २०७५ ले घर र त्यसले चर्चेको निश्चित जग्गामा सम्पत्ति कर लगाएपछि सोभन्दा बढी जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । तर सम्पत्ति कर लगाएको अवस्थामा भूमिकर (मालपोत) लगाइने छैन ।

ग) व्यवसाय कर: नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा पूँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउन सक्ने छ ।

घ) घर जग्गा बहाल कर: नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति, वा संस्थाले भवन, घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, छप्पर, कारखाना, जग्गा, पोखरी पुरै वा आंशिक तवरले बहालमा दिएको नगरपालिकाले त्यस्तो बजाल रकममा बहाल कर लगाउन सक्ने छ ।

ङ) सवारी कर: नगरपालिकाले सिमित सवारी साधन (अटोरिक्सा तथा इ-रिक्सा, ठेला गाडा, टाँगा र रिक्साहरूको मात्र दर्ता, नवीकरण तथा वार्षिक सवारी कर सङ्कलन गर्न सक्ने अधिकार पाएको छ । तर यस नगरपालिकाले चालु आ.व.मा सवारी कर निर्धारण गरिएकोले ढुवानी र यातायात एवम् अन्य सवारी साधनहरूको कर सङ्कलन गरिने छ ।

च) विज्ञापन कर: नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका सडक, चोक, सार्वजनिक स्थलमा विज्ञापन, प्रचारप्रसार आदिका लागि राख्न दिने साइन बोर्ड, ग्लो बोर्ड, स्टल, आदिमा विज्ञापन कर लगाउन सक्ने व्यवस्था छ ।

छ) गैर करहरू: स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा नगरपालिकाले पर्यटन शुल्क अन्तर्गत आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका केवलकार, ट्रेकिङ्ग, कायाकिङ्ग, बज्जी जम्प, जिपफ्लायर, च्याफिटङ्ग, प्याराग्लाइडिङ्ग लगायतका स्थानीय पर्यटन, मनोरञ्जन तथा साहसिक खेलकुद सम्बन्धी सेवा वा व्यवसायमा सेवा शुल्क लगाउने व्यवस्था रहेको छ । यसैगरी नगरपालिकाबाट विभिन्न सिफारिसहरू, इजाजत पत्र तथा नविकरण जस्तै एफएम रेडियो सञ्चालन, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, निजी विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधिक शिक्षा तथा तालिम, ट्युशन तथा कोचिङ सेन्टर, औषधी पसल, प्लटिङ जस्ता व्यवसायिक संस्थाहरूको दर्ता, नविकरण आदिमा विभिन्न दस्तुर सङ्कलन गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

ज) प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था: अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्था ऐन, २०७४ अनुसार प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट अन्तरगत पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज, पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धमा निम्न तालिकामा व्यवस्था गरेको छ ।

तालिका ५: प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट (प्रतिशतमा)

स्रोतहरू	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
पर्वतारोहण	५०	२५	२५
विद्युत	५०	२५	२५
वन	५०	२५	२५
खानी तथा खनिज	५०	२५	२५
पानी तथा अन्य स्रोत	५०	२५	२५

स्रोत : अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्था ऐन, २०७४ (अनुसूची ४)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने २५ प्रतिशतको हिस्साको लागि प्रत्येक स्थानीय तहको प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति तथा प्राकृतिक स्रोतमा आधारित परियोजना वा उपयोगबाट प्रभावित क्षेत्र र जनसङ्ख्याको पहिचान गरि स्थानीय तहलाई रकम बाँडफाँट गर्न सिफारिस गरेको छ ।

झ) कर राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था: अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्त शुल्क रकममध्येबाट उठेको रकमलाई सङ्घीय विभाज्य कोषमा राखी सोबाट रकममध्ये सङ्घीय सरकारले ७० प्रतिशत, प्रदेशले १५ प्रतिशत र स्थानीय सरकारले १५ प्रतिशत बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

तालिका ६: कर राजस्वको बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था

स्रोतहरू	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
मूल्य अभिवृद्धि कर (भ्याट)	७०	१५	१५
अन्तशुल्क	७०	१५	१५

स्रोत : अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ परिच्छेद ३ (६)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ अनुसार विभिन्न तहका सरकारहरूका बीचमा अनुदान सिफारिस गर्दा लिइने आधारहरू, राजस्वको बाँडफाँट गर्दा लिइने आधारहरू र प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा लिइने आधार र मापदण्डहरू तयार गरि कार्यान्वयनका लागि सहजिकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विषयमा सङ्घ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथा स्थानीय तहहरू बीच उठ्न सक्ने सम्भावित विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरि त्यसको निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सम्बन्धित तहहरूलाई सुझाव दिने संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट गर्दा सो सँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा अध्ययन र अनुसन्धान गरि नेपाल सरकारलाई सिफारिस समेत गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ ।

हाल राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले जनसङ्ख्या (कूल जनसङ्ख्या र आश्रित जनसङ्ख्या), क्षेत्रफल, मानव विकास सूचकाङ्क, न्यून विकास सूचकाङ्कको आधारमा प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूलाई राजस्व बाँडफाँट गर्ने गरि सिफारिस गरेको छ।

तालिका ७: राजस्व बाँडफाँटका लागि भएको सिफारिसको आधारहरू (प्रतिशतमा)

सि.नं.	आधारहरू	प्रदेश	स्थानीय तह
१	जनसङ्ख्या (कूल जनसङ्ख्या अनुपात ८०, आश्रित जनसङ्ख्या अनुपात २०)	७०	७०
२	क्षेत्रफल	१५	१५
३	मानव विकास सूचकाङ्क	५	५
४	न्यून विकास सूचकाङ्क पूर्वाधार सूचकाङ्क (७० प्रतिशत खर्चको आवश्यकता सूचकाङ्क २० प्रतिशत र सामाजिक तथा आर्थिक असमानता सूचकाङ्क १० प्रतिशत)	१०	१०
जम्मा		१००	१००

नोट: यस सूत्रबाट आएको रकममा ठूलो फरक देखिने र अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनको दफा २१ ले प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफ्नो प्रशासनिक खर्च आन्तरिक राजस्व तथा राजस्व बाँडफाँटबाट पुऱ्याउनु पर्ने हुनाले वित्त आयोगले प्रत्येक स्थानीय तहलाई न्यूनतम रकम र त्यसमा सुत्र अनुसार रकम बाँडफाँट गर्ने गरेको छ।

३.२ नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

३.२.१ विद्यमान राजस्व कार्ययोजनाको समीक्षा (राजस्व कार्य योजना २०७७।२०७७-२०७९।८०)

मेलम्ची नगरपालिकाको पहिलो राजस्व सुधार कार्ययोजना (आ.व. २०७७।७८-२०७९।८०) २०७७ सालमा तयार गरिएको थियो। नगरपालिकाको तत्कालीन वस्तुस्थितिको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी तयार गरिएको उक्त राजस्व कार्ययोजना २०७७ ले देहाय बमोजिमको राजस्व प्रक्षेपण गरेको देखिन्छ;

राजस्व शिर्षक	प्रक्षेपित आय (रु हजारमा)		
	२०७७।७८	२०७८।७९	२०७९।८०
आन्तरिक राजस्व	२२२,४०२	२४७,०९३	२७२,९४०
राजस्व बाँडफाँड (संघीय सरकार)	१०४,५७९	१०९,८०८	११५,२९८
राजस्व बाँडफाँड (प्रदेश सरकार)	४४,३०६	४४,७४१	४५,२६३
वित्तीय हस्तान्तरण (संघीय सरकार)	६९०,९८१	७३२,२५०	७७६,४०५
वित्तीय हस्तान्तरण (प्रदेश सरकार)	६७,३५९	६९,७२७	७२,२१४
अन्य आन्तरिक अनुदान	७,०००	७,७००	८,४७०
जम्मा	१,१३६,६७२	१,२११,३१९	१,२९०,५८९
आन्तरिक आयको योगदान	१९.५७	२०.४०	२१.१५

नगरपालिकाको पहिलो राजस्व सुधार कार्ययोजना (आ.व. २०७७।७८-२०७९।८०) २०७७ ले आ.व. २०७७।७८, २०७८।७९ तथा २०७९।८० को आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँड, वित्तीय हस्तान्तरण तथा आन्तरिक अनुदान समेतको प्रक्षेपण गरेको थियो। सो प्रक्षेपणमा नगरपालिकाको आन्तरिक आय आ.व. २०७७।७८ मा

२२२,४०२,००० हुने अनुमान गरिएको मा सो आय रु २२५,०४६,१७५ प्राप्त गर्न सफल भएको देखिन्छ जुन प्रक्षेपित आम्दानी भन्दा रु २,६४२,१७५ ले बढी हो। यसैगरी आ.व. २०७८।७९को चैत्र महिना सम्ममा नगरपालिकाले रु १९६,२७०,१५७ आम्दानी प्राप्त गर्न सफल भएको देखिन्छ। यो आ.व. मा अनुमानित आन्तरिक आय रु ३६९,९१८,९३७ हुने नगरपालिकाको राजस्व शाखाले विवरण उपलब्ध गराएको छ जबकि पहिलो राजस्व कार्य योजनाले रु २४७,०९३,००० हुने प्रक्षेपण गरेको थियो, जुन प्रक्षेपित भन्दा १२ करोड भन्दा पनि बढी हो। यसरी नगरपालिकाको पहिलो राजस्व सुधार कार्य योजनाको कार्यान्वयनमा नगरपालिकाले प्रक्षेपित भन्दा पनि बढी राजस्व उठाउन सफल रहेको देखिन्छ।

३.२.२ राजस्व परिचालनको वर्तमान अवस्था

नगरपालिकालाई प्राप्त कानुनी अधिकारको आधारमा सम्भाव्य आय शिर्षकहरूको परिचालन अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ। यसले मेलम्ची नगरपालिकामा सम्भावना भएका आय शिर्षकहरूको सम्भाव्यता, सङ्कलनको अवस्था तथा दरको निर्धारणको अवस्थालाई देखाउँछ।

तालिका ८: नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

क्र.सं.	आयका शिर्षक	सम्भावना	दर निर्धारण	सङ्कलन
क.	कर तर्फ			
१	सम्पत्ति कर	छ	भएको	भएको
२	भूमि कर (मालपोत)	छ	भएको	भएको
३	घर जग्गा बहाल कर	छ	भएको	भएको
४	व्यवसाय कर	छ	भएको	भएको
५	जडिबुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर	छ	भएको	भएको
६	सवारी साधन कर	छ	भएको	भएको
७	विज्ञापन कर	छ	भएको	भएको
८	मनोरञ्जन कर	छ	भएको	नभएको
ख.	शुल्क तर्फ			
१	वहाल विटौरी शुल्क	छ	भएको	भएको
२	पार्किङ शुल्क	छ	भएको	नभएको
३	सेवा शुल्क दस्तुर	छ	भएको	भएको
४	विक्रीबाट प्राप्त आय	छ	भएको	भएको
५	पर्यटन शुल्क	छ	भएको	नभएको
६	सामुदायिक वनबाट आय प्राप्त गर्न सक्ने	छ	भएको	नभएको
७	घरजग्गा रजिस्ट्रेसन शुल्क	छ	भएको	भएको
८	भाडा	छ	भएको	भएको
९	दण्ड जरिवाना	छ	भएको	भएको
१०	व्यक्तिगत घटना दर्ता शुल्क	छ	भएको	भएको
११	अस्पताल सञ्चालन	छ	नभएको	नभएको
१२	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क	छ	भएको	भएको
१३	स्थानीय खानेपानी महशुल	छ	नभएको	नभएको
१४	स्थानीय विद्युत महशुल	छ	नभएको	नभएको

१५	ट्रेकिंग, कायाकिकिग, वन्जीजम्प, जीपफ्लायर, पाराग्लाइडिङ आदि मनोरञ्जन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवा शुल्क	छ	भएको	भएको
१६	निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापित गरेका स्थानीय पुर्वाधार तथा सेवामा सेवा शुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक वत्ती, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायमशाला, पर्यटकीय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, बसपार्क, पुल, आदि)	छ	भएको	नभएको
१७	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क (अचल सम्पत्ति)	छ	भएको	भएको
१८	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफ.एम. रेडियो सञ्चालन, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म)	छ	भएको	भएको
१९	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, माटो तथा स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क	छ	भएको	भएको
२०	वडा कार्यालयमार्फत गरिने सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर	छ	भएको	भएको
२१	प्रभावित क्षेत्र विकास र वातावरणीय शुल्क	छ	नभएको	नभएको
२२	सडक मर्मत संभार शुल्क	छ	नभएको	नभएको
२३	सवारी प्रवेश शुल्क	छ	नभएको	नभएको

माथिको तालिकाका आधारमा विश्लेषण गर्दा नगरपालिकाले कर तर्फ ८ वटा वटा विभिन्न शिर्षकहरूमा आय सङ्कलन गर्ने सम्भावना भएको र ती अधिकांश शिर्षकहरूमा राजस्व सङ्कलन भइरहेको छ । त्यसैगरी शुल्क तर्फ २३ वटा विभिन्न शिर्षकहरूमा करका दरहरू निर्धारण गरी शुल्क लिइरहेको छ । नगरपालिकाको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रूपमा प्राकृतिक स्रोत साधनबाट हुने आय प्रमुख रहेको छ ।

३.३ आन्तरिक आय सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण

मेलम्ची नगरपालिकाले नगरसभाबाट आ.व. २०७८/७९ का लागि विभिन्न शिर्षकहरूका लागि कर दर रेट निर्धारण तथा स्वीकृत गरी प्रकाशन गरिसकेको छ । नगरपालिकाको आन्तरिक आय सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण छुट्टाछुट्टै निम्न उपशिर्षकहरूमा गरिएको छ ।

३.३.१ स्थानीय कर राजस्व

क. सम्पत्ति कर

हालको अवस्था: नगरपालिकाको आर्थिक ऐन २०७८ को दफा ३ मा “नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र अनुसूची १ (ख) बमोजिम एकीकृत सम्पत्ति कर लागू गरी कार्यान्वयन गरिने व्यहोरा उल्लेख गरिएको छ । आर्थिक ऐनको अनुसूची १ (ख) मा ३६ वटा क्याटेगोरीमा सम्पत्ति करको दर निर्धारण गरिएको छ । सम्पत्ति कर समयमा नै दाखिला नगरेमा बार्षिक १०% जरिवाना लाग्ने व्यवस्था छ भने झूठा विवरण पेश गरी पुनःमूल्याङ्कनमा लाग्ने जरिवाना २५% रहेको छ । त्यसैगरी झूठा विवरण सम्पत्ति कर उजुरी सुराकी पुरस्का जरिवानाको २५% रहेको छ । नगरपालिका क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति वा संस्थाको स्वामित्वमा रहेको जग्गामा बनेको भौतिक संरचना (घर) र सो घरले चर्चेको जग्गाको कर निर्धारण गरिएको छ । गत आ.व. २०७७/७८ मा यस सम्बन्धी यस शिर्षक अन्तर्गत रु

२१,१५,३६७.३५ उठेको देखिन्छ भने यस आ.व. २०७८/७९ को बैशाख मसान्त सम्ममा रु. २१,०८,४०१।०० सम्पत्ति कर उठेको देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६ अनुसार नगरपालिकामा ११,८७२ घरधुरी रहेकोमा आफ्नो स्वामित्व भएको घरहरू ११३६८ देखिन्छ । भुक्तम्प पछिको निजी आवास पुननिर्माण पछि अधिकांश अर्धपक्की घरहरू बनेको तथा मेलम्ची आफैमा शहरीकरण उन्मुख भएको हुनाले यहाँ घरहरू निर्माणको क्रम तीव्रतर गतिमा बढिरहेको छ । २०७६ बाट हालसम्म यहाँ करिव २००० जति घरधुरी बढी सकेको अनुमानको आधारमा यस नगरपालिकामा करिब १३५०० घरधुरी रहेको अनुमानका आधारमा यस अध्ययनको प्रयोजनका लागि कूल सम्पत्ति करदाता संख्या कायम गरिएको छ । उल्लेखित आधारमा विश्लेषण गर्दा देहाय बमोजिक सम्पत्ति कर संकलन हुने सम्भावना देखिन्छ:

तालिका ९: सम्पत्तिकरको संभावना

करदाता सम्बन्धी विवरण	करदाता संख्या (अनुमान)	करको दर औसत)	संभाव्य संकलन
३ करोड भन्दा बढी मुल्यको सम्पत्ति भएका करदाता	२००	५०००	१,०००,०००
०१ देखी ३ करोड मुल्यको सम्पत्ति भएका करदाता	१५००	२५००	३,७५०,०००
०१ करोड सम्म मुल्यको सम्पत्ति भएका करदाता	११५००	५००	५,७५०,०००
जम्मा	१३५००		१०,५००,०००

सुधारका पक्षहरू:

- नगरपालिकाको आर्थिक ऐनमा उल्लेखित करको दर पुनरावलोकन गर्ने ।
- सम्पत्ति कर सम्बन्धी जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरूका लागि सचेतना तालिम संचालन गर्ने ।
- सम्पत्ति कर सम्बन्धी नगरवासीहरूलाई विभिन्न माध्यमहरूबाट सूचित गरी कर तिर्न प्रोत्साहित गर्ने ।
- व्यवसायको करको लगत संकलन गरी व्यवसाय करको अभिलेखलाई सम्पत्ति करको अभिलेखसँग आवद्ध गर्ने ।
- बजारोन्मुख क्षेत्रहरूमा सम्पत्तिकरको दायरा बढाउँदै लाने तथा अन्य क्षेत्रहरूमा स्थानीय जनताको क्षमताका आधारमा सम्पत्तिकर निर्धारण गर्ने ।

ख. मालपोत (भूमि कर)

हालको अवस्था:

नगरपालिकाले भौतिक संरचनामा मात्र सम्पत्ति कर लागु गरेका कारण सम्पूर्ण जग्गाहरूमा मालपोत कर संकलन गरिरहेको छ । वडा कार्यालयहरू मार्फत् संकलन भईरहेको मालपोत करको अद्यावधिक विवरणहरू भने नगरपालिका तथा वडा कार्यालयहरूले राखेको देखिदैन । अधिल्लो आ.व.मा तिरको रसिदका आधारमा मालपोत कर संकलन गर्ने गरिएको र तिरेको रसिद हराएमा वा नतिरेको भएमा वडा कार्यालय अनुशार भिन्न भिन्न तरिकाले कर संकलन गरेको पाईन्छ । नगरपालिकाले सडक र उत्पादकत्वको आधारमा जग्गाको वर्गिकरण गरि जग्गाधनिको स्वामित्वमा

रहेको जग्गाको क्षेत्रफलका आधारमा चार-चार समूहमा वर्गीकरण गरी करको दर निर्धारण गरेको छ । भूमिको अवस्था र सडकको पहुँच अनुसार यस नगरपालिकाले भूमिको न्यूनतम मूल्यांकन गर्दा प्रति रोपनी ५० हजार देखि ४० लाख सम्म निर्धारण गरेको छ । गत आ.व. २०७७/७८ मा यस शिर्षक अन्तर्गत रु २४,६१,५०१।५३ सङ्कलन भएको छ ।

सम्भाव्यता: मालपोत योग्य जग्गा र सोको करदाता सम्बन्धी यकीन तथ्यांक उपलब्ध नभएको हुँदा नगरपालिकाको अनुमानित घरधूरी संख्या १३५०० लाई आधार मानी यो करको सम्भाव्यता यकीन गरिएको छ । एक घरधूरीमा एकभन्दा बढी व्यक्तिसँग जग्गाको स्वामित्व हुन सक्ने र केही जग्गाधनीले घर निर्माण नगरी घडेरी मात्र राख्ने तथा नगरपालिका बाहिरका बासिन्दाहरुको समेत जग्गा भएको अवस्थालाई समेत ध्यानमा राखी कूल घरधूरी १३५०० मा १०० प्रतिशत थप गरी करिब २७००० जना मालपोतका करदाता संख्या अनुमान गरिएको छ । यसबाट नगरपालिकाको भूमि कर देहाय बमोजिम हुने अनुमान गरिएको छ ।

तालिका १०: मालपोत करको संभाव्यता

जग्गाको किसिम	करयोग्य भूमि (अनुमानित)	औषत मूल्यांकन दर प्रति रोपनी (अनुमानित)	मालपोत दर (सरदर)	संभाव्य संकलन
शहरी तथा आवासीय क्षेत्र	५,८९६	५००,०००	०.०४%	१,१७९,२००
कृषि तथा अन्य क्षेत्र	१५७,२५१	१००,०००	०.०३%	४,७१७,५३०
जम्मा	१६३,१४७			५,८९६,७३०

सुधारका पक्षहरु: नगरपालिकामा भूमि तथा करदाता सम्बन्धी विस्तृत र यकीन तथ्यांक उपलब्ध छैन । यसकारण भूमि र करदातासम्बन्धी विस्तृत र यकीन तथ्यांक संकलन र नियमित अद्यावधिकरणको व्यवस्था गर्नु मालपोत सम्बन्धमा प्रमुख आवश्यकताको रूपमा रहेको देखिन्छ । थप सुधारका पक्षहरु देहायअनुसार छन्:

- नगरपालिका भित्र रहेको खेतियोग्य जमीनको यकिन तथ्याङ्क संकलन गर्ने ।
- आर्थिक ऐनमा मापलोटको दर उल्लेख गर्ने ।
- साविकको वर्गीकरणका आधारमा बढी मूल्य पर्ने जग्गाको यथार्थ लगत तयार पार्ने ।
- आगामी दिनमा जग्गाको मूल्यको आधारमा भूमिकर संकलन गर्ने गरी व्यवस्था गर्दै जाने ।

ग. घरजग्गा बहाल कर

हालको अवस्था: नगरपालिकाले आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्दै कोठा भाडा लगाउने घरधनी वा सम्झौता बमोजिम बहालका साथै भवन तथा घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, सेड, कारखाना, जग्गा वा पोखरी बापत पाउने बहाल रकमको २ देखि १० प्रतिशत सम्मका दरले कर असुल गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस्तो बहालकर संघ संस्था, कार्यालय, उद्योगको लागि १०%, अन्य व्यवसायको लागि ७%, आवास प्रयोजनको लागि ३% र कृषि प्रयोजनको लागि २% कर तोकिएको छ । नगरपालिकाको प्राय जसो धेरै क्षेत्र ग्रामीण क्षेत्रमा पर्ने भएतापनि नगरपालिकाको बजार क्षेत्रमा सरकारी कार्यालय, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरु, व्यवसायिक भवनहरु, उद्योगहरु तथा अन्य सङ्घसंस्थाहरु प्रसस्त मात्रामा भाडामा बस्दै आएको हुनाले संस्थागत रूपमा बहालमा दिइएका घरहरुबाट मात्र यो कर सङ्कलन गर्न सकिने देखिन्छ । यस शिर्षक अन्तर्गत गत आ.व. २०७७/७८ मा रु. १९,४५,६५२.९७ सङ्कलन भएको छ ।

सम्भाव्यता: यस नगरपालिकाको केन्द्र यसम लगायत अन्य बजार क्षेत्रमा केही घर तथा जग्गाहरू बहालमा रहेका छन् । नगरपालिका भित्र करिब ६ देखि ७ हजार सम्म पक्की घरहरू रहेको अनुमान छ । छलफलका क्रममा प्राप्त जानाकारी अनुसार नगरपालिका क्षेत्रमा करिब १००० जनाले विभिन्न प्रयोजनका लागि घरजग्गा बहालमा लिएको अनुमान छ । संस्थागत बाहेकका अन्य भाडामा दिने प्रायः घरधनीले हालसम्म यस्तोकर बुझाउने नगरेकाले उनीहरूका लागि यो कर नयाँ हुन्छ । यस अवस्थामा नगरपालिकाले करको प्रगतिशिल (बहाल रकमको १० र ५ प्रतिशतका) दर निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका ११: घरजग्गा बहाल करको संभाव्यता

क्र.सं.	प्रयोजनका आधारमा बहाल लिने करदाता	बहालमा भएको घर संख्या	औसत मासिक भाडा रकम	जम्मा वार्षिक भाडा असुली	प्रस्तावित घरको दर	बहाल कर
		क	ख	ग	घ	ङ
१	अडिट गर्ने तथा संस्थागत व्यवसायीक फर्म, वित्तीय तथा सार्वजनिक संस्थाहरू (औसत मासिक रु. १५००० भाडा आर्जन गर्ने)	१००	१५०००	१,८०,००,०००	१०	१८,००,०००
२	उल्लेखित बाहेक व्यवसायीक तथा घरयासी प्रयोजनले बहालमा लगाउने (औसत मासिक रु. २५०० भाडा आर्जन गर्ने)	९००	२५००	२,७०,००,०००	५	१३,५०,०००
जम्मा		१०००		४,५०,००,०००		३१,५०,०००

सुधारका पक्षहरू:

- वहालमा भएका घरजग्गाको लगत संकलन गरी अद्यावधिक गर्ने र सम्पत्ति करसँग आवद्ध गर्ने ।
- घर तथा जग्गा धनि र वहालवालाहरू बिचको वहाल सम्झौता अनिवार्य गर्ने ।
- घरजग्गा वहाल रकम मूल्यांकन गर्न संरचनाको प्रकार र स्थानको आधारमा प्रति वर्गफिटका दरले वहाल मूल्य निर्धारण गर्ने र सो वमोजिम वहाल रकम निर्धारण गरी कर संकलन गर्ने ।
- घरजग्गा वहाल कर संकलन कार्यविधि तर्जुमा गर्ने ।

घ. व्यवसाय कर

हालको अवस्था: नगरपालिकाले आर्थिक ऐनमा व्यवसायहरूलाई वस्तु तथा सेवाका आधारमा विभाजन गरी वार्षिक करको दर निर्धारण गरेको छ । करको दर न्यूनतम रु ५०० देखि अधिकतम रु ९५०,००० सम्म रहेको छ । नगरपालिकाको आर्थिक ऐनमा व्यवसाय करको दर संगै विभिन्न किसिमका दस्तुर तथा सेवा शुल्क समेत समावेश गरिएको छ । तर व्यवसाय दर्ता गर्दा लाग्ने शुल्क भने उल्लेख गरेको पाईदैन । नगरपालिकाले आर्थिक ऐनमा यस

क्षेत्रभित्र व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा पुँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउने व्यवस्था गरेको छ । व्यवसायीहरूलाई व्यवसायको किसिम र आकारको आधारमा कुनै पनि किसिमको व्यापार तथा व्यवसाय गर्को लागि नगरपालिकाबाट व्यवसाय इजाजत पत्र लिई वार्षिक रूपमा नविकरण गर्नु पर्दछ । व्यवसायको किसिम, कारोवारको परिमाण, आदिको आधारमा नगरपालिकाले वार्षिक रूपमा २,००० देखि १५,००० सम्म नविकरण शुल्क तोकेको छ । यस शिर्षक अन्तर्गत गत आ.व. २०७७/७८ मा रु ८७,२६,७४०.५० राजस्व सङ्कलन भएको छ ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६ अनुसार यहाँ उत्पादनमुलक उद्योगहरू करिव करिव ८० वटा, ५०० वटा पसल तथा व्यवसायिक इकाइहरू, ७ वटा क्रसर उद्योगहरू रहेका उल्लेख गरिएता पनि नगरपालिकामा हाल संचालित व्यवसाय सम्बन्धी अद्यावधिक तथ्यांक देखिदैन । नगरपालिकाले प्रकाशन गरेको नगरको वस्तुगत विवरण, केन्द्रीय तथ्यांक विभागले प्रकाशन गरेको राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०१८ को नतिजा, नगरपालिकामा दर्ता भएका व्यवसायहरूको विवरण तथा कार्यशालका दौरान गरिएको छलफलका आधारमा राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा मेलम्ची नगरपालिका व्यवसाय को संख्या अनुमान गरिएको छ । यस नगरपालिकामा करिब १६६५ वटा विभिन्न किसिमका व्यवसायहरू संचालनमा रहेको अनुमान छ । सोही आधारमा विश्लेषण गरि व्यवसाय करको देहायअनुसार सम्भाव्यता यकिन गरिएको छ:

तालिका १२: व्यवसाय करको संभाव्यता

क्र.स.	व्यवसायको विवरण	संख्या	करको औषत दर	संभावित आय
१	क्रसर उद्योग	९	९५००००	८५,५०,०००
२	मझौला उद्योग	२३	७५००	१,७२,५००
३	साना उद्योग (राईस मिल सहित)	२१६	२०००	४,३२,०००
४	व्यवसायिक कृषि फर्म	१०७	२०००	२,१४,०००
५	वर्गका निर्माण व्यवसायी	२५	५०००	१,२५,०००
६	संस्थागत शैक्षिक संस्थाहरू	९	४५००	४०,५००
७	बस्ने व्यवस्था सहितका होटल	२१	४०००	८४,०००
८	फार्मसी तथा भेटरेनरी	३२	३०००	९६,०००
९	वित्तिय संस्था तथा सहकारी	१६०	५०००	८,००,०००
१०	विभिन्न पेशाकर्मीहरू	१००	१५००	१,५०,०००
११	थोक, खुद्रा तथा अन्य ब्यापार	९६३	२०००	१९,२६,०००
	जम्मा	१६६५		१,२५,९०,०००

सुधारका पक्षहरू: नगरपालिकाको व्यवसाय कर सङ्कलन सुधार ल्याउनका लागि निम्न कार्यहरू गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

- नगरका सबै व्यवसायीलाई व्यवसाय दर्ताको आह्वान गर्ने तथा ब्यवसाय दर्ताका लागि घुम्ती शिविरलाई हरेक वर्ष निरन्तरता दिने ।
- एकै प्रकारको व्यवसायलाई व्यवसायमा भएको लगानी तथा कारोवारको आधारमा ठूला, मझौला र साना (क, ख, ग) वर्गमा वर्गीकरण गरी करको दरमा परिमार्जन गर्ने ।
- ब्यवसायीहरूमा कर तिर्न प्रोत्साहित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- कर शिक्षा कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

- बढी कर तिर्ने व्यवसायीहरूलाई पुरस्कृत गरी प्रोत्साहन गर्ने ।
- नगरपालिका क्षेत्रमा व्यवसाय गर्नको लागि नगर कार्यपालिकाबाट व्यवसाय संचालन इजाजत लिनुपर्ने व्यवस्था अनिवार्य गर्ने ।
- व्यवसाय कर संकलन टोली गठन गरी वर्षमा १ पटक व्यवसाय कर संकलन अभियान संचालन गर्ने ।
- विभिन्न पेशाकर्मीहरू (जस्तै कानून व्यवसायी, अडिटर, डक्टर, इन्जिनियर) लाई व्यवसाय करको दायरामा ल्याउन अभियान संचालन गर्ने ।

ड. विज्ञापन कर

हालको अवस्था: विद्यमान कानुनी व्यवस्था अनुसार नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका सडक, चोक, सार्वजनिक स्थलमा विज्ञापन, प्रचार-प्रसार आदिका लागि राख्न दिने सामाग्रीमा विज्ञापन कर लगाउन सक्नेछ । सङ्घीय कानून अनुसार यो प्रदेश सरकारसँग बाँडफाँड हुने कर हो । यस नगरपालिका क्षेत्रभित्र हुने विज्ञापनमा कर लगाई असूल उपर गरिने र यसरी कर सङ्कलन गर्दा अन्तर सरकारी वित्त ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहको विभाज्य कोष मार्फत नगरपालिका सञ्चित कोषमा राजस्व बाँडफाँड गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । नगरपालिकाको सार्वजनिक स्थानमा विज्ञापन वा साईन बोर्ड राख्ने बापत वार्षिक कर तोकेको छ, जस अनुसार विद्युतीय डिजिटल बोर्डको प्रति वर्ग फिट रु २००, होर्डिङ बोर्ड प्रति वर्ग फिट रु ७५, व्यानर पोस्टर प्रति वर्ग फिट रु १०, भित्ते लेखन प्रति वर्ग फिट रु १०, व्यापारिक स्टल प्रति गोटा १५० र व्यापार मेलामा इलेक्ट्रिक डिस्प्ले दैनिक रु २०० तोकेको छ । यस शिर्षकमा नगरपालिकाले आ.व. २०७७/७८ मा रु १,४२,००० राजस्व सङ्कलन भएको छ ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाले बजार क्षेत्र तथा अन्य स्थानमा डिजिटल बोर्ड, साईनबोर्ड वा टुल व्यानर राखी विज्ञापन गर्ने तथा नगरमा विद्यमान होर्डिङ बोर्डहरूबाट वार्षिक तोकिएको दरको आधारमा कर उठाएमा विज्ञापन करबाट कुल करीब रु १० लाख सम्म राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- विज्ञापनका सामग्री तथा प्रयोग भएका स्थानका सन्दर्भमा यथार्थ तथ्याङ्क सङ्कलन गरी उनीहरूलाई करको दायरामा ल्याउने ।
- आफ्नो व्यवसायको पहिचानको लागि व्यवसाय स्थलमा साईनबोर्ड, वाल पेन्ट लगायतका विज्ञापन दर निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- सङ्कलित विवरण अनुसार विज्ञापन करको दर पूनरावलोकन गर्ने ।
- न्यूनतम सङ्कलन हुन सक्ने रकम यकिन गरि ठेक्का अङ्क निर्धारण गर्ने ।
- सम्भाव्य स्थानहरूमा विज्ञापन प्रवर्द्धनको वातावरण तयार गर्ने ।

च. जडिवुटी, कवाडी कर

हालको अवस्था: नगरपालिकाका बजार क्षेत्रबाट कवाडी संकलन गरी बेचबिखन गर्ने व्यवसायहरू संचालनमा रहेका छन् तर अन्य मरेका जीवजन्तु तथा जडिवुटी संकलन तथा बिक्रीका सन्दर्भमा भने तथ्यांक तथा सूचनाको अभाव देखिन्छ । नगरपालिकाले आर्थिक ऐनमा यो कर संकलनको प्रावधान गरेको भएता पनि कर निर्देशिकाको

अनुसूचीमा भने काठको बिक्री तथा केही जडिबुटीमा लगाउने करका दरहरू उल्लेख गरेको छ तर कवाडी सम्बन्धी दरहरू उल्लेख भएको छैन। हालसम्म यो शिर्षकमा कुनै रकम संकलन भएको छैन। तर यस नगरपालिकामा जडिबुटी तथा कवाडी कर अन्तरगत आ.व. २०७८/७९ देखि जडिबुटी तथा कवाडी कर उठाउन थालिएको छ, जस अनुसार चैत्र मसान्त सम्ममा यसबाट रु २५,५०० राजस्व सङ्कलन भएको छ। नगरपालिकाले आगामी दिनहरूमा यस्ता व्यवसाय संचालन गर्नेलाई इजाजत प्रदान गरी प्रति क्विन्टलका दरले यस्ता कारोवार गर्नेसँग कर संकलन गर्न उपयुक्त देखिन्छ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाको जडिबुटी, कवाडी एकीन तथ्याङ्क उपलब्ध नभएपनि भर्खरैबाट शुरु गरिएको यस किसिमको कर बापत समेत राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ। नगरपालिकामा जडिबुटीको विक्रीबाट जडिबुटी, कवाडी र जीवजन्तुबाट कुल कर करीब रु २ लाख सम्म राजस्व सङ्कलन हुने देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरू: नगरपालिकाको जडिबुटी, कवाडी, जीवजन्तु कर सङ्कलन सुधार ल्याउनका लागि निम्न कार्यहरू गर्न आवश्यक देखिन्छ।

- जडिबुटी, कवाडी, जीवजन्तु करसँग सम्बन्धित व्यवसायीहरूको दर्ता र अभिलेखीकरण गर्ने।
- कवाडी वस्तुहरूको व्यवसायिक कारोवार गर्नेलाई इजाजत प्रदान गरी वार्षिक ठेक्का बन्दोवस्त गरी कर संकलन गर्ने।
- जडिबुटी, कवाडी तथा जीवजन्तुको व्यावसायिक रुपमा कारोवार गर्नेलाई इजाजत प्रदान गरी कारोवारको आधारमा कर संकलन गर्ने।
- कवाडी माल र प्रचलित कानूनले निषेध गरिएको जीवजन्तु बाहेकका अन्य मृत वा मारिएका जीवजन्तुको हाड, सिङ, प्वाँख, छाला, आदिको विक्री वापत कर निर्धारण गरि नगरपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न राजस्व सङ्कलन गर्ने।

३.३.२ गैर कर राजस्व

क. बहाल विटौरी शुल्क

हालको अवस्था : नगरपालिकाले आफुले निर्माण, रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाटबजार, पसल लगायत सरकारी जग्गामा बनेका संरचनाको उपयोग गरेबापत बहाल विटौरी शुल्क लगाउन पाउने व्यवस्था छ। नगरपालिकाले आफूले रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाटबजार र सरकारी जग्गामो उपयोग गरेबापत बहाल विटौरी शुल्क लगाउन पाउने कानूनी ब्यवस्था छ। मेलम्ची नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र रहेका ऐलानी तथा पर्ति जग्गाहरू तथा ती जग्गामा बनेका संरचनाहरूमा बहाल विटौरी शुल्क लगाउन सकिने प्रावधान सहित शुल्कको दरहरू आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरेको छ। हाल यस नगरपालिकाले नगरक्षेत्रको करिब ४०० रोपनी बहालमा लगाई आय आर्जन गरिरहेको छ। यस शिर्षक अन्तर्गत गत आ.व.मा रु ६९,४२,८५० सङ्कलन भएको छ।

सम्भाव्यता: यस नगरपालिकाको क्षेत्रमा हाट बजारहरू पहिचान गरि सार्वजनिक स्थानमा टहरा निर्माण लगायतका आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गरि व्यवस्थित गर्न सकिन्छ। बहाल विटौरी शुल्क संकलन सम्बन्धी हालको अवस्था र

शुल्क संकलनमा नगरपालिकाको प्रयास हेर्दा आगामी दिनमा यो शीर्षक बापत बढ्दो दरमा आय संकलन हुने सम्भावना देखिन्छ । यस नगरपालिकाको बहाल विटौरी शुल्कको सम्भावना देहायबमोजिम रहेको छ;

तालिका १३: बहाल बिटौरीकरको संभाव्यता

क्र.स.	संकलनको क्षेत्र	उपयोग	क्षेत्रफल	औषत शुल्कको दर (वार्षिक)	कूल संभावना
१	वडा नं. १२ स्थित ईन्द्रावती बगर क्षेत्र	नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा प्रशोधनका लागि बहालमा	८३ रोपनी	१००००	८,३०,०००
२	वडा नं. १३ स्थित ईन्द्रावती बगर क्षेत्र	नदीजन्य पदार्थ संकलन तथा प्रशोधनका लागि बहालमा	३१७ रोपनी	१००००	३१,७०,०००
३	अन्य संभावित				४०,००,०००
	जम्मा				८५,००,०००

सुधारका पक्षहरू:

नगरपालिकाको वहाल विटौरी शुल्कमा सुधार ल्याउनको लागि देहाय बमोजिम सुझाबहरु प्रस्ताव गरिएको छ;

- नगरपालिकाभित्र भएका सार्वजनिक वा सडक अधिकार क्षेत्र भित्रका जमिनको विवरण संकलन गर्ने ।
- संकलित विवरणका आधारमा पसल, टहरा र छाप्राहरूको वर्गीकरण गरी वहाल विटौरी शुल्क संकलन गर्ने ।
- ऐलानी वा पर्ति जग्गामा वनेका संरचनाहरूको अभिलेख राखी वहाल विटौरी शुल्कको अभिलेख राख्ने ।
- बहाल बिटौरी शुल्कको दर समयानुकुल परिमार्जन गर्दै जाने

ख. नक्सा पास दस्तुर

हालको अवस्था: नगरपालिकाले नगर भित्रका संरचना निर्माणको नक्सापास र अभिलेखिकरणको कार्य प्राविधिक शाखा मार्फत दिदै आईरहेको छ । भवनको प्रयोजन र किसिमका आधारमा नक्सापास र अभिलेखिकरणको दस्तुरका दरहरु फरक फरक रहने गरी निर्धारण गरेको छ । आ.ब. २०७५।७६ मा जम्मा ३०७ वटा घर निर्माणका लागि घरधनीहरूले नक्सापास गाराई दोस्रो चरणको ईजाजत पत्र लिएका थिए । हाल नगरपालिकाबाट नक्सा पास लिई घर बनाउनेहरूको संख्या दिनानुदिन बढ्दै गएको छ । आ.ब. २०७८।७९ मा नगरपालिकाले रु १,४२,००० नक्शा पास दस्तुर संकलन गरेको थियो ।

सम्भाव्यता: यस नगरपालिकाको मापदण्ड अनुसार सडकको समेत पहुँच हुँदै जाँदा यस क्षेत्रमा घरहरु निर्माण हुने क्रम बढ्दै जाने देखिन्छ । यस नगरपालिका क्षेत्रमा हालका दिनमा केही भवन निर्माणमा तीव्रता देखिएता पनि यो दर विस्तारै घट्दै जाने अनुमान छ । हाल यस क्षेत्रमा प्रायः जसो न्युनतम १००० वर्ग फिटका घरहरू निर्माण भईरहेका छन् । आगामी आ.व.मा यस नगरपालिकामा करिब १५० वटा नयाँ घर निर्माण हुने र पुराना ५० वटा नक्सा पासको दायरामा (अभिलेखिकरण सहित) आउन सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । यसबाट औसत रु. १०,००० का दरले जम्मा

रु. २०,००,००० आम्दानी हुने सम्भावना देखिन्छ नक्सापास दस्तुरको दर निर्धारण गरिएता पनि यद्यपि नक्सापास व्यापक रूपले अघि बढेको देखिंदैन ।

सुधारका पक्षहरू: नक्सापास प्रकृत्याले आयआर्जन मात्र नभई भवन निर्माण प्रकृत्यालाई नियमन समेत गर्ने भएकोले यसलाई प्रभावकारी बनाउने तर्फ पहल गर्न जरूरी देखिन्छ ।

- मापदण्ड तथा कार्यविधिहरू अनुसार घरको नक्सापास प्रकृत्यालाई प्रभावकारी बनाई नक्सापासलाई कडाईका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
- घरको बनोट तथा किसिमका आधारमा दस्तुरको दर समयानुकूल परिमार्जन गर्ने ।
- घर अभिलेखीकरणका लागि सार्वजनिक सूचना जारी गरि बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- नगरपालिका हुनु भन्दा पहिले निर्माण भएका घरहरूको अभिलेखीकरण गरि नक्सापास गर्न अभिप्रेरित गर्ने ।
- घरको तल्ला, बनोट तथा किसिमका आधारमा दस्तुरको दर समयानुकूल परिमार्जन गर्ने ।
- घर नक्शा पास एवं रजिष्ट्रेशन दस्तुर सम्बन्धि दफा नगरपालिकाको आर्थिक ऐनमा थप गर्ने सो वमोजिम छुट्टै अनुसूची तयार गरी नक्शा पासको दस्तुर आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।
- नक्सापासको लागि मापदण्ड तथा कार्यविधिहरू अनुसार भवन निर्माण भए वा नभएको निरन्तर अनुगमन गर्ने ।

ग. व्यवसाय दर्ता शुल्क

हालको अवस्था : नगरपालिकाले एफ.एम. रेडियो सञ्चालन, घ वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम, ट्युसन, कोचिङ, औषधी पसल, प्लटिङ, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा तथा स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग आदि कार्य गर्नको अनुमति दिनको लागि दर्ता शुल्क सङ्कलन गर्न सक्छन् । मेलम्ची नगरपालिकाले व्यवसायको प्रकृत्या हेरी विभिन्न वर्गहरूमा विभाजन गरी दर्ता तथा अनुमति दस्तुर निर्धारण गरिएको छ । आ.ब. २०७७/७८ मा नगरपालिकाले रु ८७,२६,७४०.५० दस्तुर संकलन गरेको थियो ।

सम्भाव्यता: नगरपालिका क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, सहकारी, विद्यालय आदि अनुमति प्रमाणपत्र दिई नियमित गर्नुपर्ने तथा सञ्चालनमा आउन चाहनेलाई इजाजत दिन सकिन्छ । नगरपालिका क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, घ वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, सहकारी, विद्यालय आदि अनुमति प्रमाणपत्र दिई नियमित गर्नुपर्ने तथा नयाँ सञ्चालनमा आउन चाहनेलाई इजाजत दिन सकिन्छ । हाल करिव २५०० वटा उल्लेखित व्यवसायिक फर्महरू सञ्चालनमा रहेको अनुमान गरिएको छ । त्यस्ता संस्थाहरूलाई दर्ता, अनुमति र नवीकरण गर्दा औसत दस्तुर रु. ४,००० लिइएको खण्डमा प्रति वर्ष रु. १००,००,००० आय हुने सम्भावना देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- व्यवसाय दर्ता तथा अनुमतिको लागि निर्देशिका तयार गर्ने ।

- नगरपालिका क्षेत्रमा सञ्चालन भइरहेका र नयाँ व्यवसाय शुरु गर्न चाहनेलाई अनिवार्य व्यवसाय दर्ता, इजाजत तथा नविकरण गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- दर्ता तथा अनुमति दस्तुरको दर आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।

घ. मनोरञ्जन कर

हालको अवस्था: विद्यमान कानुनी व्यवस्था अनुसार नगरपालिकाले नगरपालिका क्षेत्रभित्र हुने मनोरञ्जन व्यवसाय सेवामा मनोरञ्जन कर लगाउन र असुल गर्न सक्नेछ । सङ्घीय कानून अनुसार यो प्रदेश सरकारसँग बाँडफाँड हुने कर हो । यस नगरपालिका क्षेत्रभित्र हुने मनोरञ्जन कर लगाई असूल उपर गरिने र यसरी कर सङ्कलन गर्दा अन्तर सरकारी वित्त ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहको विभाज्य कोष मार्फत नगरपालिका सञ्चित कोषमा राजस्व बाँडफाँड गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । आर्थिक ऐन अनुसार साँस्कृतिक प्रदर्शन हल, नाच घर, दोहोरी सङ्गीत तथा अन्य मनोरञ्जन सामग्री प्रदर्शनीमा प्रवेश शुल्कमा ५ प्रतिशत मनोरञ्जन कर निर्धारण गरिएको छ । त्यसै गरि ऐतिहासिक स्थल, पुरातात्विक स्थल एवम् धार्मिक महत्वका स्थलमा पर्यटकहरुबाट प्रवेश शुल्कमा ५ प्रतिशत तथा जादु, सर्कस, चटक र मेला आयोजना स्थलमा मनोरञ्जन कर बापत अनुमतिका लागि गरिने सिफारिस दस्तुका अतिरिक्त प्रत्येक दिन रु ३०० कर निर्धारण गरिएको भएतापनि हाल सम्मा नगरपालिकाले मनोरञ्जन दस्तुर उठाएको देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाले साँस्कृतिक प्रदर्शन हल, नाच घर, दोहोरी सङ्गीत तथा अन्य मनोरञ्जन सामग्री प्रदर्शनीमा प्रवेश शुल्क ५ प्रतिशत, ऐतिहासिक स्थल, पुरातात्विक स्थल एवम् धार्मिक महत्वका स्थलमा पर्यटकहरुबाट प्रवेश शुल्क ५ प्रतिशत तथा जादु, सर्कस, चटक र मेला आयोजना स्थलमा मनोरञ्जन कर बापत प्रति दिन रु ३०० कर गरि मनोरञ्जन करबाट कुल कर करीब रु ७५,००० राजस्व सङ्कलन हुने देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरु:

- साँस्कृतिक प्रदर्शन हल, नाच घर, दोहोरी सङ्गीत तथा अन्य मनोरञ्जन सामग्री प्रदर्शनी, ऐतिहासिक स्थल, पुरातात्विक स्थल एवम् धार्मिक महत्वका स्थल प्रवेश शुल्क लिएका स्थलहरु सन्दर्भमा यथार्थ तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने ।
- सम्भाव्य स्थानहरुमा शुल्क सङ्कलनको वातावरण तयार गर्ने ।
- सङ्कलित विवरण अनुसार मनोरञ्जन करको दर पूनरावलोकन गर्ने ।

ड. सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर

हालको अवस्था : नगरपालिकाले विभिन्न किसिमका सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर दर आर्थिक ऐन मार्फत निर्धारण गरि सङ्कलन गर्दै आएको छ । वडाबाट सङ्कलित सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर वडाले नगरपालिकाको आर्थिक प्रशासन शाखामा मासिक रुपमा जम्मा गर्ने गरिएको छ । आर्थिक ऐनले सिफारिस तथा प्रमाणितको दर न्यूनतम रु ५० देखि १०,००० सम्म निर्धारण गरेको छ । नगरपालिकाले वडा कार्यालयहरु तथा नगरपालिकाबाट सेवाग्राहीलाई आवश्यक सिफारिस तथा प्रमाणित सेवा उपलब्ध गराउदै यस्तो दस्तुर संकलन गर्दछ । वडावाट

संकलित सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुरवाट संकलित रकम वडा सचिवहरूले नगरपालिकाको राजस्व शाखामा हरेक महिना दाखिला गर्ने गरेका छन् । आर्थिक ऐनमा निर्धारण गरिएका केही सिफारिश दस्तुरको दर संकलनमा व्यवहारिक कठिनाई रहेको वडा कार्यालयहरू सँगको छलफलमा जानाकारी प्राप्त भयो । जस्तै काठ कटानी को सिफारिश, आय स्रोत प्रमाणित आदि । आ.ब. २०७७/७८ मा नगरपालिकाले रु ९,५५,६८६.७५ दस्तुर संकलन गरेको थियो ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाको कार्यालय तथा १३ वटै वडा कार्यालयहरूवाट वार्षिक रुपमा करिव १२,५०० वटा विभिन्न किसिमका सिफारिश तथा प्रमाणित हुने अनुमान गरिएको छ । वर्तमान दर अनुसार प्रति सिफारिश वा प्रमाणित औषत रु २५० भएमा वार्षिक सिफारिश तथा प्रमाणित बापत रु ३१,२५,००० आय संकलन हुने सम्भावना रहेको देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- सिफारिश वा प्रमाणित गर्न पूर्व दस्तुर तिरे नतिरेको एकीन गर्ने ।
- दस्तुर नबुझाएसम्म सम्बन्धित अधिकारीले सिफारिस वा प्रमाणित नगर्ने ।
- वडाबाट सङ्कलित दस्तुरहरू शिर्षक सहितको विवरण तयार गर्ने ।
- विभिन्न किसिमका सिफारिस तथा दस्तुरको वर्गीकरण अनुसार दर पुनरावलोकन गरि आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।

च. सेवा शुल्क

हालको अवस्था : नगरपालिकाले निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार र उपलब्ध गराइएका सेवामा सेवाग्राहीहरूबाट शुल्क लगाउन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । सरसफाई शुल्क, विद्युत जडान सिफारिस, धारा जडान सिफारिस, घर जग्गा नामसारी सिफारिस, मोही लगत कट्टा सिफारिस, सर्जिमिन सिफारिस दस्तुर, नेपाल सरकारको नाममा बाटो कायम सिफारिस, जग्गा मुल्याङ्कन प्रमाणित, घर बाटो प्रमाणित, चार किल्ला प्रमाणित, आदिको शुल्क निर्धारण भएको छ । यस शिर्षक अन्तर्गत नगरपालिकाले .ब. २०७७/७८ मा रु ४५,५६,७८९.१५ आम्दानी गरेको देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: आगामी आर्थिक वर्षमा उपरोक्त शिर्षकबाट सहज ढङ्गले रकम प्राप्त गर्न सकिन्छ । हाटबजार, पार्किङ्ग, फोहोरमैला व्यवस्थापन, सडक वत्ती, शौचालय, पार्क, पर्यटकीय स्थल, बसपार्क, आदि लगायतबाट सेवा शुल्क उठाउन सक्ने छ । यस नगरपालिकामा माथि उल्लेखित विभिन्न उपशिर्षकहरूको सेवा शुल्क बापत जम्मा रु ६० लाख सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

छ. सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय

हालको अवस्था : नगरपालिकाले आफ्नो स्वामित्वमा रहेका भौतिक सम्पत्तिहरू शुल्क लगाउन सक्ने व्यवस्था छ । विद्यमान भौतिक स्रोतहरूको प्रयोगको दर रेट आर्थिक ऐनमा निर्धारण गरिएको छ । नगरपालिकाले ब्याकहो लोडर सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ तर्जुमा गरी संचालनमा ल्याएको छ । आर्थिक ऐनमा यसको भाडा

दरका सम्बन्धमा कुनै व्यवस्था नगरेको भएता पनि सोही कार्यविधिमा उल्लेख गरिएको दर प्रति घण्टा इंधन बाहेक रु. १००० तोकिएको छ । तर नगरपालिकाले हालसम्म यस्तो आमदानी लिने गरेको देखिन्न ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाको स्वामित्वमा भएका सम्पत्तिहरूका बहाल परिचालन सम्बन्धमा ब्याक हो लोडर भाडा, नगरपालिका तथा वडा कार्यालयको हल भाडा, प्रोजेक्टर भाडा, राजपत्र, पुस्तक, नक्शा, टेण्डर फाराम, आदिको विक्रीबाट यस शीर्षक अन्तर्गत प्राप्त आय बापत समेत नगरपालिकाले कम्तिमा पनि रु २,५०,००० सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- नगरपालिकाको स्वामित्वमा भएका र बहालमा लगाउन सकिने सम्पत्तिहरूको विवरण यकिन गरि सबै सम्पत्तिको बहाल रकमको दर आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।
- नगरपालिकाको सम्पत्ति बहालमा लगाउने सम्बन्धमा कार्यविधि तर्जुमा गरि कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- कार्यविधिमा उल्लेखित शर्तहरू पालाना भए नभएको आवधिक रूपमा अनुगमन गर्ने ।

छ. विक्री बाट प्राप्त रकम (ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तु विक्री)

हालको अवस्था : नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०७५ ले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७५ को दफा ६२ क थप गरी गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा स्लेट, ढुंगा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तु विक्री गर्न सक्ने प्रावधान राखेको छ । स्थानीय सरकार संचालन ऐनमा भएको यस संशोधनसँगै यस शीर्षकको राजस्व नगरपालिकाको एकल अधिकार क्षेत्रभित्र पर्दछ । साविकमा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणको मात्र व्यवस्था भएकोमा यस संशोधनसँगै वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनको समेत व्यवस्था भएको छ र आवश्यकता अनुसार यी अध्ययनहरूको सिफारिशका आधारमा विक्री दर निर्धारण गरी नगरपालिकाले ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, माटो वा स्लेट विक्री गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । नगरपालिकाले इन्द्रावती तथा मेलम्ची तदी क्षेत्रका सम्भाव्य स्थानहरूको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण गरी सो को प्रतिवेदन अनुरूप ठेक्का निर्धारण गरेको छ । नगरपालिकाले प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गरेका स्थानहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्:

तालिका १४: नगरपालिकामा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य पदार्थको संभावित उत्खनन

क्र.स.	खोलाको नाम र स्थान	वार्षिक उत्खननयोग्य परिमाण (क्यू.फि.)
१	वडा नं. १३ को सिपाघाट स्थित दनुवारगाँउ खोल्सा देखि ए कोन एग्रिगेट क्रसर उद्योग सम्म	८८६३८०४.३३
२	इन्द्रावती नदी तर्फ ए कोन एग्रिगेट क्रसर उद्योग देखी वडा नं. १३ को टुलो खोल्सीसम्म	१७७९१९५.३४
३	टुलोखोल्सी देखि फट्केश्वरसम्म	२०४३६२.९८
४	फट्केश्वर देखि सिन्धुखोलासम्म	६७३१०६.०५
५	सिन्धुखोला देखि बाहुनेपाटीसम्म	४९३८०५३.३६
६	बाहुनेपाटी देखि ढकाल खहरेसम्म	१४११०५३.२८
७	ढकाल खहरे देखि ढुङ्गेखोलासम्म	१८६०९५३.२८

८	वडा नं. १० को शहरे बगर क्षेत्र	१९६५८१५.०४
९	वडा नं. १२ को सिन्धुखोला देखि वडा नं. १ र ५ को वरिपरि क्षेत्र	८६६५५९.२१
१०	मेलम्ची नदी को वडा नं. ७ जोड्ने मोटर पुल देखि तालामाराड सम्म	१५०५५७४.६२
११	इन्द्रावती नदी तर्फ मेलम्ची दोभान देखि खाल्डेखोला सम्म	२७३२२६९.४४
	जम्मा	२६०२०८४७.१७

ढुंगा, गिट्टी, तथा बालुवा उत्खनन तथा घाटगद्दी गरी बिक्री गरिने र सो को आधारमा ठेकेदार सँग रकम संकलन गरिने व्यवस्था ठेक्का सम्झौतामा भएता पनि ठेकेदारले सो रकम थप प्रशोधन भएर बिक्रीमा लैजाने सवारी बाट संकलन गरेकोदेखिन्छ । आ.व. २०७७/७८ नदिजन्य पदार्थ उत्खनन तथा बिक्रीका लागि जम्मा रु. १८,८०,७१,९५८ मा ठेक्का कायम भएको छ । उक्त रकम प्रदेश सरकार सँग बाँडफाँड भएको छ, हालको कानुनी व्यवस्था अनुसार बाँडफाँड गर्नुनपर्ने ।

सम्भाव्यता: उल्लेखित हालको अवस्थाका आधारमा विश्लेषण गर्दा यस नगरपालिकामा ढुंगा, गिट्टी, बालुवा जस्ता नदी जन्य वस्तुको उत्खनन परिमाण उच्च रहेको छ । आगामी आ.व.का लागि नगरपालिकाले हालकै बिक्री दर रु. ९ प्रति क्यु. फिट निर्धारण गरेको खण्डमा देहाय बमोजिमको रकम संकलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ;

तालिका १५: नगरपालिकामा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य पदार्थको संभाव्य आय

क्र.स.	खोलाको नाम	वार्षिक उत्खनन योग्य परिमाण (क्यू फी)	प्रति क्यू फी दर	सम्भाव्य विक्री रकम
१	वडा नं. १३ को सिपाघाट स्थित दनुवारगाँउ खोल्सा देखि ए कोन एग्रिगेट क्रसर उद्योग सम्म	८८६३८०४.३३	९.०	७९७७४२३८.९७
२	इन्द्रावती नदी तर्फ ए कोन एग्रिगेट क्रसर उद्योग देखी वडा नं. १३ को ठुलो खोल्सीसम्म	१७७९१९५.३४	९.०	१६०१२७५८.०६
३	ठुलोखोल्सी देखि फट्केश्वरसम्म	२०४३६२.९८	९.०	१८३९२६६.८२
४	फट्केश्वर देखि सिन्धुखोलासम्म	६७३१०६.०५	९.०	६०५७९५४.४५
५	सिन्धुखोला देखि बाहुनेपाटीसम्म	४९३८०५३.३६	९.०	४४४४२४८०.२४
६	बाहुनेपाटी देखि ढकाल खहरेसम्म	१४११०५३.२८	९.०	१२६९९४७९.५२
७	ढकाल खहरे देखि डुँडेखोलासम्म	१८६०९५३.२८	९.०	१६७४८५८.६८
८	वडा नं. १० को शहरे बगर क्षेत्र	१९६५८१५.०४	९.०	१७६९२३३५.३६
९	वडा नं. १२ को सिन्धुखोला देखि वडा नं. १ र ५ को वरिपरि क्षेत्र	८६६५५९.२१	९.०	७७९९३२.८९
१०	मेलम्ची नदी को वडा नं. ७ जोड्ने मोटर पुल देखि तालामाराड सम्म	१५०५५७४.६२	९.०	१३५५०१७१.५८
११	इन्द्रावती नदी तर्फ मेलम्ची दोभान देखि खाल्डेखोला सम्म	२७३२२६९.४४	९.०	२४५९०४२४.९६
	थप आईई पस्चात अनुमानित			२०००००००
	जम्मा	२६०२०८४७.१७		२५४१८७६२४.५३

यस शिर्षकको कुल सम्भावना करिब २५ करोड ४२ लाख रुपैया देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवा ठेक्का प्रक्रिया अगाडि बढाउनु पूर्व नगरसभाबाट संकलन विधि बिक्रीको दर निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनले सिफारिश गरेका मापदण्डभित्र रहेर उत्खनन गर्ने कार्य गराउन आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा गर्ने ।
- संकलन कार्यको नियमित रूपमा अनुगमन गरी अध्ययन प्रतिवेदनले सिफारिश गरेको मापदण्डभित्र मात्र रहेर उत्खननहुने कार्य सुनिश्चित गर्ने ।
- ठेक्का नलागेको अवस्था नगरपालिका स्वयंले अमानतबाट संकलन गर्न सक्ने व्यवस्थाका बारेमा आवश्यक प्रावधान सहित निर्णय गर्ने ।
- नगरपालिकाले अर्थिक ऐनमा नियम विपरित गर्ने ठेकदारलाई कारबाही गर्ने र ठूलो परिमाणमा दण्ड जरिवाना गर्न सकिने प्रावधान समावेश गर्ने ।

ज. फोहोर मैला व्यवस्थापन शुल्क

हालको अवस्था: हाल नगरपालिकाले वडा नं. ११ का बजार क्षेत्रमा फोहोरमैला संकलन तथा व्यवस्थापनको म शुरु गरेको छ । यस कार्यका लागि एउटा फोहोरमैला व्यवस्थापन समिति गठन गरि उक्त समिति अन्तर्गत नै हप्तामा २ पटक फोहोर संकलनगर्ने कार्य भईरहेको छ । चालु आ.व.को आर्थिक ऐनमा यो शुल्क संकलन गर्ने प्रावधान तथा शुल्कको दर सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छैन । तर राजस्व परामर्श समितिले निर्णय गरि शुल्कको दर मासिक प्रतिघर न्यूनतम रु. २०० देखी अधिकतम रु. ५०० सम्म निर्धारण गरेको छ । हाल माथि उल्लेख गरिएको समितिले नै उक्त रकम संकलन गरिरहेको छ र नगरपालिकाको संचित कोषमा दाखिला भएको छैन । फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि एउटा नीजि संस्थासँग सम्झौता भएको तर हालसम्म कुनै कार्यक्रम अगाडी बढेको छैन । मेलमचीको बाढी पश्चात हाल नगरपालिकाले अस्थायी रूपमा फोहोर मैला संकलन गरिरहेको छ ।

सम्भावना: कार्यशालाका दौरान गरिएको छलफलका आधारमा विश्लेषण गर्दा माथि उल्लेखित वडा नं. ११ का मुख्य बजार क्षेत्रमा करिब ५०० वटा फोहोरमैला सेवा लिने सेवाग्राही (व्यवसाय तथा घरहरू) रहेका र मासिक औसत रु. २५० संकलन गरेको खण्डमा आगामी आ.व.मा यस बापत करिब रु. १२ लाख ५० हजार संकलन हुन सक्ने देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- आगामी आ.व.को आर्थिक ऐनमा फोहोरमैला व्यवस्थापन शुल्कको दर उत्पादन हुने फोहोरको प्रकार र परिमाणलाई मध्यनजर गरि निर्धारण गर्ने ।
- मुख्य बजार क्षेत्रमा रहेका व्यवसायी, संघ संस्था तथा घरधूरीहरूको लगत तयार गर्ने ।
- यस्तो शुल्क बेग्लै फोहोर मैला व्यवस्थापन शुल्क शीर्षक अन्तर्गत संकलन गरि नगरपालिकाको संचित कोषमा दाखिला गर्ने ।
- फोहोरमैला व्यवस्थापनका सन्दर्भमा नीजि संस्थासँग भएको सम्झौता अनुरूप कार्य अगाडी बढाउने ।

३.४ नगरको आन्तरिक राजस्व परिचालनको अग्रणी स्रोत

कुनैपनि नगरपालिकाको वित्तीय व्यवस्थापनमा आन्तरिक राजस्व परिचालनको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । नगरको आन्तरिक राजस्व परिचालनको लागि महत्वपूर्ण स्रोतहरू एक वा एक भन्दा बढी रहेका हुन सक्छन् । मेलम्ची नगरपालिकाको वस्तुगत स्थिति अध्ययन, उपलब्ध तथ्यांक विश्लेषण तथा प्रत्यक्ष रूपमा स्थलगत अवलोकन र स्थानीय पदाधिकारी, स्थानीयबासीहरूसँग अन्तर्क्रिया गर्दा यस नगरपालिकामा विगत तीन वर्षदेखि संकलित राजस्वमा ढुंगा, गिट्टी, बालुवा (प्राकृतिक स्रोतको निकासी) नै प्रमुख रहेको देखिएको छ । त्यसपछि यस नगरपालिकाको दोस्रो प्रमुख आन्तरिक आय स्रोतमा व्यवसाय कर रहेको देखिन्छ । यसको अर्थ यस नगरपालिकामा रहेको प्राकृतिक स्रोतले यहाँको आन्तरिक राजस्वको योगदानमा अग्रणी भूमिका रहेको देखाएको छ भने बढ्दो बजारीकरण र स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणको गतिविधिबाट यहाँको आन्तरिक राजस्वमा व्यवसाय करको योगदान समेत उल्लेखनीय रहेको छ । आगामी दिनमा समेत यस नगरपालिकाले गिट्टी, ढुंगा, बालुवाको निकासीलाई अनुगमन गर्दै यससँग सम्बन्धित व्यवसायीहरूलाई सहजीकरण गर्ने तथा स्थानीय व्यवसायीहरूलाई करको दायरामा ल्याई कर सहजीकरण गर्ने हो भने यो दुबै क्षेत्रबाट आन्तरिक आय अझै बढाउन सक्ने देखिन्छ । तसर्थ यस नगरपालिकाको आन्तरिक आयको प्रमुख स्रोत यिनै हुन सक्ने देखिन्छ ।

परिच्छेद ४. नगरपालिकाको आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा विद्यमान अवस्था

यस परिच्छेदमा नगरपालिकाले राजस्व परिचालनमा गरेका प्रयासहरू तथा आय सङ्कलनको अवस्थालाई छोटकरिमा व्याख्या गरिएको छ । यसले नगरपालिकाको आय सङ्कलनको लागि संस्थागत क्षमतामा सुधार गर्न गर्नुपर्ने कार्यहरू पहिचान गर्न सहयोग पुग्ने छ ।

४.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति

नगरपालिकाको प्रभावकारी राजस्व परिचालनका लागि कार्यपालिका बैठकले नेपालको संविधान र प्रचलित कानूनको अधिनमा रही आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र परिचालन गर्न सकिने राजस्वका स्रोत, दायरा र दर समेतको विश्लेषण गरि आगामी आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको अनुमान गर्ने प्रयोजनाको लागि नगरपालिकाका उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा देहाय बमोजिमको ७ सदस्यीय राजस्व परामर्श समिति गठन गरेको छ ।

तालिका १६: राजस्व परामर्श समिति पदाधिकारी तथा जिम्मेवारी

क्र.सं.	पद	जिम्मेवारी
१	नगरपालिका उप-प्रमुख, श्री उमा प्रधान	संयोजक
२	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, श्री अमृत कुमार धिताल	सदस्य
३	वडा अध्यक्ष, श्री किरणदीप खड्का	सदस्य
४	कार्यपालिका सदस्य, श्री कुमार बि.क.	सदस्य
५	उद्योग बाणिज्य संघ, श्री प्रकाश दाहाल	सदस्य
६	श्री पुस्कर प्रसाद धिताल	सदस्य
७	ना.सु. (राजस्व व्यवस्थापन शाखा), श्री राजेन्द्र दुलाल	सदस्य सचिब

नगरपालिकाको बढ्दो खर्च धान्नका लागि र स्थानीय तहको सामर्थ्य वृद्धि गर्नका लागि नगरपालिकाको राजस्व वृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । वर्तमान समयमा नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र नगरपालिकाको आर्थिक ऐनद्वारा नगरपालिकालाई उपलब्ध वित्तीय अधिकार तथा प्रचलित कानून अनुकूल आन्तरिक आय र राजस्व परिचालनमा सुधार ल्याउनको लागि तत्काल थप तथा योजनावद्ध प्रयास थाल्नुपर्ने देखिन्छ । नगरपालिकाले प्राप्त स्वायत्त अधिकारको प्रयोग र स्थानीय स्रोत साधनको परिचालन गर्न नगरपालिकाको राजस्व प्रशासन क्षमता सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ । नगरपालिकाले उपयुक्त मानव स्रोतको व्यवस्था, क्षमता विकास तालिम, कम्प्युतरीकृत राजस्व अभिलेख तथा सूचना प्रणाली सहित राजस्व परिचालनका लागि सुदृढ राजस्व शाखाको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसका साथै करको दर तथा दायरा पहिचान एवम् विश्लेषण गरि उपयुक्त नीतिगत व्यवस्था समेत गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । नीतिगत सुधार, राजस्व शाखाको स्तरोन्नति, अनुगमन तथा नियन्त्रण प्रणालीको स्थापना, उत्प्रेरणात्मक विधिहरूको अवलम्बन, नागरिक केन्द्रित राजस्व प्रशासन करदाता शिक्षा जस्ता पक्षहरूलाई सम्बोधन गर्ने गरि राजस्व क्षेत्रमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

नगरपालिकाको प्रभावकारी राजस्व परिचालनका लागि कार्यपालिका बैठकले नेपालको संविधान र प्रचलित कानूनको अधिनमा रही आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र परिचालन गर्न सकिने राजस्वका स्रोत, दायरा र दर समेतको विश्लेषण गरि आगामी आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको अनुमान गर्ने प्रयोजनाको लागि नगरपालिका उपाध्यक्षको

संयोजकत्वमा राजस्व परामर्श समितिले विभिन्न छलफल तथा बैठकहरू सम्पन्न गरि राजस्वका दरहरू तथा राजस्व सम्बन्धी नीतिगत निर्णयहरू नगरसभा समक्ष पेश गरि पुनसंरचित नगरपालिकाको संवैधानिक व्यवस्थाको आधारमा नगरपालिकाले चालु वर्ष २०७८/७९ को लागि आर्थिक ऐन पारित गरेको छ । राजस्व परामर्श समितिको बैठक बसी आन्तरिक आयको दर प्रस्ताव गरि नगरसभाले आयका शिर्षकगत दायरा तथा उक्त दायराका दरहरू राखी नगरसभा मार्फत आर्थिक ऐन सर्व सहमतिले पारित गरिएको छ । नगरपालिकाले राजस्व तथा कर सङ्कलन कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउनका आगामी आ.व.बाट लागु हुने सबै किसिमको राजस्व तथा कर सङ्कलनको शुरुवात गर्ने नीति लिएको छ । चालु आ.व. (चैत्र मसान्त सम्ममा) आन्तरिक आयतर्फ जम्मा रु १८,५५,७३,७९७.०६ सङ्कलन गरेको छ । मेलम्ची नगरपालिकामा कर सङ्कलन कार्य अपेक्षा अनुसार कर उठाउन नसकिरहेको अबस्था छ । यसका अतिरिक्त नगरपालिकाले राजस्व परिचालन तथा सुधार सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

नगर सभाले निम्न नीति तथा कार्यक्रमहरू अवलम्बन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

- आन्तरिक आय वृद्धि गर्ने सम्भावनाका सम्भाव्य सबै क्षेत्रहरूको अध्ययन, पहिचान गरि व्यवस्थित ढङ्गले करको दायरामा ल्याउने । यसका लागि आवश्यक संयन्त्र निर्माण गरि परिचालन गर्ने ।
- नगरपालिकाको आन्तरिक आय अभिवृद्धि गर्न करको दायरालाई बढाउँदै सहभागितामूलक कर नीति अवलम्बन गर्ने ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालनको मूल आधार आन्तरिक आय भएकाले नगरबासी, उद्योग वाणिज्य सङ्घ, टोलसुधार समितिहरू, स्थानीय शैक्षिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरि कर सचेतना तथा अभिवृद्धि कार्यक्रम मार्फत कर अभियानलाई अघि बढाउने ।
- कर र राजस्व प्रशासनलाई चुस्त र दुरुस्त बनाउन सबै वडा कार्यलयको कम्प्युटरहरूमा सफ्टवेयर जडान र इ-कनेक्सनको माध्यमद्वारा नगरपालिकामा जोड्ने ।
- सूचना र प्रविधिको माध्यमबाट नगरपालिकामा सेवाग्राहीको गुनासो सम्बोधन गरिने परिपाटी विकास गर्ने ।
- विगत देखिका अभिलेखहरूलाई कम्प्युरकृत गरि सुरक्षित राख्ने प्रयत्न गर्ने ।
- लक्षित वर्गलाई व्यवसाय प्रति आकर्षित गर्न महिला र अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरूको नाममा दर्ता भएका व्यवसायहरूलाई तोकिएको व्यवसाय करमा १० प्रतिशत छुट दिने ।
- घरवहाल कर निर्धारण प्रयोजनार्थ निश्चित मापदण्ड बनाई घर वहाल दर निर्धारण गर्ने । असोज मसान्त सम्म एकमुष्ट वार्षिक वहाल कर वुझाउन आउने घरधनी/व्यवसायीलाई वार्षिक वहाल करको १० प्रतिशत छुट दिने ।
- करदाता शिक्षा प्रभावकारी बनाउने ।
- करका दर र दायरा वैज्ञानिक आधारमा विश्लेषण गरी विस्तार गर्ने तथा छिमेकी स्थानीय निकायहरूसँग समेत समन्वय गर्ने ।
- राजस्व प्रशासन सूचना प्रविधिमा आधारित बनाई सुदृढिकरण गर्ने ।
- कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता विकासका लागि आवश्यक तालिम तथा भ्रमणको ब्यवस्था गर्ने ।
- व्यवसाय कर, घरभाडा कर र जग्गा भाडा कर लगायतका सम्पूर्ण आन्तरिक आयका स्रोतहरू सङ्कलनका लागि तयार पारिएको कर नीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।

- आन्तरिक आयको दिगो अभिवृद्धिका लागि नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका सम्पत्ति बहालमा दिने नीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- बढी कर तिर्ने व्यक्ति/संस्थालाई कार्यविधि बनाई पुरस्कृत गर्ने ।
- शिर्षकगत राजस्व सङ्कलनलाई व्यवस्थित गर्ने ।
- सबै प्रकारका व्यवसायलाई करको दायरामा ल्याउने ।
- प्राकृतिक तथा नदीजन्य श्रोतको उपयोगलाई करको क्षेत्रभित्र ल्याउने ।
- भवन तथा नक्शा पासलाई अनिवार्य गर्ने ।
- अनुगमन तथा मुल्याङ्कन समयावद्ध तथा वैज्ञानिक बनाउने ।
- नगरपालिका क्षेत्रमा नयाँ घर निर्माण गर्दा भवन निर्माण संहिता २०७२ लाई पूर्ण रूपमा पालना गर्न अभिप्रेरित गर्ने तथा नगरपालिका घोषणा हुनुअघि बनेका घरहरूलाई समेत निर्धारित मापदण्डमा नक्सापास र नियमित गर्ने अभियानलाई निश्चित समयसीमा तोकी कार्यान्वयन गर्ने ।
- नगरपालिकाभित्र रहेका वित्तीय संस्थाहरूको अनुगमन तथा नियमन गरी विषयगत कार्यप्रति उत्तरदायी बनाउने ।

४.२ आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता

जग्गा संरचनामा नगरपालिकाले राजस्व सङ्कलनको लागि आर्थिक प्रशासन उपशाखा अन्तर्गत राजस्व तथा आर्थिक प्रशासन इकाई गठन गरिएको छ । राजस्व सङ्कलनका लागि लेखापाल, आलेप, प्रशासन सहायक चौथो र कार्यलय सहयोगी गरि चार जना कर्मचारीहरू राजस्व तथा आर्थिक प्रशासनमा कार्यरत छन् । नगरपालिकाका खरिद गरिएको सफ्टवेयरमार्फत वडा कार्यालयहरू र नगरपालिकामा राजस्वको सङ्कलन तथा अभिलेखीकरण गरिंदै आएको छ ।

स्थलगत अवलोकन तथा विभिन्न सूचनाका आधारमा हेर्दा हाल नगरपालिकाको राजस्व सङ्कलनको अवस्था देहाय अनुसार रहेको छ ।

- नगरपालिकाका लेखापाल, आलेप र प्रशासन सहायकलाई राजस्व सम्बन्धी जिम्मेवारी दिइएको ।
- राजस्व प्रशासनको लागि सफ्टवेयर खरिद भएको र सोही सफ्टवेयर प्रयोग गरि राजस्व सङ्कलन कार्य भइरहेको ।
- वडा कार्यालयहरूबाट मूलतः भूमि कर (मालपोत), सम्पत्ति कर, पञ्जीकरण, सिफारिस दस्तुरहरू र व्यवसाय कर, खानी रोयल्टी, सवारी कर, आदि सङ्कलन गर्ने गरिएको ।
- नगरपालिका कार्यलयबाट घर बहाल कर, बहाल विटौरी कर, व्यवसाय रजिष्ट्रेशन कर, सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सरकारी सम्पत्तिको विक्री, न्यायिक दस्तुर, परिक्षा शुल्क, खानी रोयल्टी, अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्कहरू, सिफारिस दस्तुर, नक्शा पास, टेण्डर विक्री जस्ता राजस्व सङ्कलन हुने गरेको छ ।
- वडा कार्यालयहरूले महिनाभर सङ्कलन भएको रकम एकमुष्ट बैङ्क दाखिला गरी मासिक रूपमा जम्मा गर्ने गरिएको ।

- राजस्व सङ्कलनको जिम्मेवारी पाएका कर्मचारीहरूका लागि थप तालिम तथा अभिमुखीकरण गर्न सकिने।
- हालसम्म राजस्व सङ्कलन तथा त्यसको प्रभावकारीताका लागि अनुगमन तथा मुल्याङ्कन नभएको।
- राजस्व सङ्कलनमा वडास्तरमा कम्प्युटरबाट विल प्रिन्ट गरी प्रयोग भइरहेको।
- राजस्व बजेट तथा प्रतिवेदन प्रणाली तोकिएको ढाँचामा भएको।
- आर्थिक ऐन र यथार्थ सङ्कलन बीचको तालमेल केही सुधार गर्न सकिने।

४.३ आन्तरिक आय परिचालन

यस नगरपालिकाको कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा क्रमागत रूपमा केही बढ्दो छ। आन्तरिक आयतर्फ सम्पत्ति कर, मालपोत (भूमि कर), खानी रोयल्टी, व्यवसाय रजिष्ट्रेशन/कर दस्तुर, घर बहाल कर, बहाल विटौरी कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन, सिफारिश दस्तुर, तथा अन्य प्रशासनिक सेवा सुल्क यहाँका मुख्य स्रोतका रूपमा रहेको छ। हालै मात्र मेलम्ची नदी तथा सहायक खोलाहरूका किनाराबाट १२ स्थानबाट घरेलु ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, माटो उत्खनन, सङ्कलन तथा निकासी कार्य टेण्डर गरी उत्खनन गरिँदै आएको छ भने यसको संभावना अझै रहेको छ। यसरी नदीजन्य पदार्थ निकासी तथा विक्री शुल्कबाट राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने देखिन्छ। तसर्थ नगरपालिकाको लागि आगामी दिनमा समेत आन्तरिक आयतर्फ सम्पत्ति कर, भूमि कर, व्यवसाय कर, घर बहाल कर, खानी रोयल्टी, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा विक्री कर, सिफारिस र दस्तुर नै मुख्य तथा दिगो क्षेत्र हुन्। नगरपालिकाकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकाले विगत आ.व. २०७६/७७ र २०७७/७८ मा सङ्कलन गरेको यथार्थ आय तथा चालु आ.व.का लागि गरिएको अनुमान सम्बन्धी आय विवरण देहाय तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ:

तालिका १७: नगरपालिकाको आय सङ्कलनको अवस्था (रु हजारमा)

सि.नं.	आयको शिर्षक	२०७६।७७ को यथार्थ आय	२०७७।७८ को यथार्थ आय	२०७८।७९ को प्रस्तावित आय
क	आन्तरिक राजस्व	२३७,९१६.१६	२२५,०४६.१८	१८५,५७३.८०
१	सम्पत्ति कर	३०९.८७	२,११५.३७	२,०५५.२९
२	घरबहाल कर	१,७५५.१४	१,९४५.६५	१,९७५.४४
३	सेवा शुल्क	३,२५४.४३	४,५५६.८०	४,७५९.०६
४	दस्तुर	१,८६३.४०	२,३००.०८	९५५.६९
५	विज्ञापन कर	११०.००	१४२.००	१३३.१०
६	व्यवसाय कर	१,५३४.८१	८,७२६.७४	८,८९८.१२
७	भुमिकर	१,४३७.७५	२,४६१.५०	१,५३८.५६
८	दण्ड जरिवाना	९.२१	१,४२८.८७	१७६.०४
९	बहाल बिटौरी शुल्क	१,००५.००	६९,४२८.५५	२,६१५.००
१०	प्राकृतिक श्रोत साधन कर	२०९,६०१.०५	१८८,०७१.९६	१६२,२१२.३८
११	जडिबुट्टी तथा कबाडी कर	५,७८५.००	२१५.००	२५५.११
१२	वातावरण शुल्क	५००.००	४००.००	-
१३	जि.स.स. अनुदान	१०,७५०.००	३५०.००	-
१४	मालपोत रजिष्ट्रेशन	०.५०	५,३८९.३६	-
ख	राजस्व वाँडफाँड	११२,९९८.६९	१३८,२३४.०७	२१६,८३३.३०

१	संघीय बाँडफाँडबाट प्राप्त	७७,१०४.१७	९५,३७८.५७	१०५,९३८.००
२	प्रदेश बाँडफाँडबाट प्राप्त	३५,८९४.५२	४२,८५५.५०	११०,८९५.३०
ग	अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण (अनुदान)	५८१,१४६.००	६५७,७१४.५८	६४७,९३६.००
१	संघीय सरकार	५३४,६८३.००	५८७,७५४.५८	५७०,५६०.००
१.१	समानिकरण अनुदान	१९९,४००.००	१९४,५००.००	१९८,५००.००
१.२	सशर्त अनुदान	३१२,५८३.००	३७०,०५१.०८	३६७,८६०.००
१.३	विशेष अनुदान	१०,०००.००	१६,०००.००	४,२००.००
१.४	समपुरक अनुदान	१२,७००.००	७,२०३.५०	-
२	प्रदेश सरकार	४६,४६३.००	६९,९६०.००	७७,३७६.००
१.१	समानिकरण अनुदान	१०,६१०.००	१०,५८४.००	१७,७८४.००
१.२	सशर्त अनुदान	१५,८५४.००	२५,९०५.००	२४,४९२.००
१.३	समपुरक अनुदान	१९,९९९.००	२९,९७१.००	३०,०००.००
१.४	विशेष अनुदान	-	३,५००.००	५,१००.००
घ	अन्य स्रोत तथा मौज्जात	४४१,७६६.७९	६६१,१८५.८८	६२७,९७७.७८
१	बैंक अ ल्या	१४३,८३३.२३	२६३,६१३.३३	२६६,०८७.४८
२	अन्य कोष खाता	१२७,५००.९६	२०५,०३९.६२	१८३,८८३.९०
३	सामाजिक सुरक्षा	१२९,९६३.६०	१३७,३४०.००	१६२,१३१.४०
४	संघ प्रदेशका अन्य कार्यक्रम	४०,४६८.६०	५५,१९२.९३	१५,८७५.००
	कुल जम्मा (क, ख, ग र घ)	१,३७३,८२७.६४	१,६८२,१८०.७१	१,६७८,३२०.८८

यस नगरपालिकाको आय संरचना हेर्दा कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा करिव १३ प्रतिशत भन्दा बढी नै रहेको छ, जुन अन्य नगरपालिकाको तुलनामा राम्रो रहेको स्थिति देखिन्छ । चालु आ.व. २०७८/७९ मा पनि सो आय ११ हुने अनुमान गरिएको छ । नगरपालिकाको बैङ्क मौज्जात लगायत धरौती रकम समेत उल्लेख्य मात्रामा रहेको देखिएको छ । नगरपालिकाको समग्र आयको प्रमुख स्रोतको रूपमा सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँड र अनुदान बापतको रकम रहेको देखिन्छ । नगरपालिकाको समग्र आयको सारांश देहाय बमोजिम रहेको छ:

तालिका १८: नगरपालिकाको कुल आयमा योगदान (रु हजारमा)

आय शिर्षक	२०७७/७८ को यथार्थ आय		२०७८/७९ को अनुमानित आय	
	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
आन्तरिक आय	२२५,०४६.१८	१३.३८	१८५,५७३.८०	११.०६
राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त आय	१३८,२३४.०७	८.२२	२१६,८३३.३०	१२.९२
बाह्य अनुदान (संघीय तथा प्रदेश)	६५७,७१४.५८	३९.१०	६४७,९३६.००	३८.६१
अन्य कोष खाताको आय	६६१,१८५.८८	३९.३१	६२७,९७७.७८	३७.४२
कुल जम्मा	१,६८२,१८०.७१	१००.००	१,६७८,३२०.८८	१००.००

४.४ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरू

नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको लागि नयाँ व्यवस्था अनुसारको क्षमता विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ । आन्तरिक आय परिचालनमा देखिएका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्न निम्न कार्यहरू गर्न आवश्यक देखिन्छ।

४.४.१ राजस्व प्रशासनका लागि उपयुक्त संगठन निर्माण

राजस्व परिचालन क्षमता सुधार तथा राजस्वको स्रोत र आधारहरू वृद्धि गर्न नगरपालिकामा राजस्व तथा आर्थिक प्रशासन इकाईका कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पहिलो कार्यको रूपमा देखिन्छ। नगरपालिकाको नयाँ क्षेत्र तथा परिवर्तित राजस्व अधिकारको आधारमा नगरपालिकाले भौतिक सुविधा, उपयुक्त मानव संसाधन व्यवस्था, क्षमता विकास तालिम, कार्यविधि, सूचना तथा अभिलेख प्रणालीको आवश्यकता देखिन्छ। त्यसका अतिरिक्त वडाहरूबाट समेत तोकिएका शिर्षकहरूमा आय सङ्कलन गर्न क्षमता विकास गरी आवश्यक स्रोत तथा साधन उपलब्ध गराउन आवश्यक रहेको देखिन्छ।

४.४.२ आर्थिक ऐनमा सुधार

नगरपालिकाले आर्थिक ऐन तर्जुमा गरी स्वीकृत गरेको छ तर सो ऐनलाई अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ वमोजिम सुधार गरी व्यवहारिक तथा वस्तुपरक बनाउनुपर्ने देखिन्छ। नगरपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७८ मा निर्धारण गरिएको कर तथा गैर करहरूको दर वैज्ञानिक तवरले निर्धारण गर्नुका साथै खानी रोयल्टी लगायत हाल सङ्कलन भईरहेको राजस्वका शिर्षक छुटेको देखिन्छ। यस्तै, परिवर्तित व्यवस्था अनुसार सबै जग्गा जमीनमा सम्पत्ति कर लगाउन नपाइने भएकाले सम्पत्ति कर लगाउन आर्थिक ऐनलाई सोही अनुसार परिमार्जन गर्नुपर्नेछ। नगरपालिकाको धेरै क्षेत्रहरू ग्रामिण भेगमा पर्दछन्। त्यसैले गाँउ, बजार तथा रणनीतिक सडक आसपासको क्षेत्रमा जमीनको मूल्य र उपयोगितामा व्यापक अन्तर हुने भएकोले जमीनको उत्पादन, उपयोगिता र सडक पहुँचको आधारमा कर लिने प्रणालीको विकास हुन सकेमा वैज्ञानिक कर पनि बढी सङ्कलन हुने देखिन्छ। ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, आदिको उत्खनन, सङ्कलन तथा विक्रीको लागि प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार भईसकेको हुनाले सो को कर र साथै नयाँ सम्भावना भएका करका किसिमहरूको पहिचान तथा उपयुक्त करको निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा समावेश गरिनुपर्ने देखिन्छ।

४.४.३ आन्तरिक आय परिचालन नीति तथा कार्यविधि

नगरपालिकाले आय परिचालन सम्बन्धी नीति तथा मुख्य आय शीर्षकहरूबाट आय सङ्कलन गर्न स्पष्ट कार्यविधि तयार गरी वडा समितिहरूलाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्दछ। यसमा आय सङ्कलन गर्ने तरिका, प्रतिवेदन बुझाउने ढाँचा, नगद दाखिला सम्बन्धी व्यवस्था, अनुगमन जस्ता विषयस्तु पर्दछन्।

४.४.४ राजस्वका दर निर्धारण तथा प्रचार प्रसार

नगरपालिकाले हालको कानुनी व्यवस्था अनुसार राजस्व सङ्कलनका लागि दर निर्धारण गरिएको भएतापनि त्यसको प्रचार प्रसारको कमी रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी करदातालाई आफूले तिर्नुपर्ने कर रकम र शिर्षक सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराउन कर शिक्षा कार्यक्रम तथा जनचेतनामुलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ। साथै करदाताहरूले समयमा राजस्व नतिरेमा दण्ड जरिवाना लाग्ने विषयमा पनि प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ।

४.४.५ तथ्याङ्कमा आधारित अभिलेख

नगरपालिकालमा आन्तरिक आयको अधिकतम परिचालनका लागि यसका आधारहरूको अभिलेख अद्यावधिक हुनु जरुरी छ । नगरपालिकालाई प्राप्त राजस्वका अधिकारसँग सम्बन्धित व्यक्तिगत सम्पत्तिहरू, व्यापार व्यवसायहरू, सेवा सुविधाहरू आदिको अभिलेख तयारी तथा अद्यावधिक गर्न आवश्यक रहेको छ । अद्यावधिक अभिलेख बिना राजस्व सम्बन्धी नीति निर्धारण, प्रक्षेपण, असुली व्यवस्थाको अनुगमन प्रभावकारी हुन सक्दैन ।

४.४.६ समन्वय संयन्त्र

राजस्व परिचालन नीति निर्माण, शुल्क तथा दस्तुरको दर निर्धारण, राजस्व सङ्कलन विधि निर्धारण जस्ता कार्यमा आन्तरिक तथा वाह्य निकायहरूसँग समन्वय अपरिहार्य हुन्छ । यसका लागि राजस्वका आधार निर्धारण तथा दरहरूमा परिमार्जनका लागि राजस्व परामर्श समितिको भूमिकालाई सक्रिय तथा प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ । आय सङ्कलनमा वडा समितिको भूमिकालाई स्पष्ट व्याख्या गरी वडा र राजस्व शाखाबीच निरन्तर समन्वय हुन जरुरी देखिन्छ । त्यसैगरी राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धमा केन्द्र, प्रदेश तथा अन्य स्थानीय तहहरूसँग समन्वय गर्न आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । राजस्व प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन जनप्रतिनिधीहरूले नियमित अनुगमन र छलफल गर्नुपर्दछ । साथै स्थानीय करदाता केन्द्रित समुदायहरूसँग छलफल गरी नयाँ करका शिर्षकहरू कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ ।

४.४.७ चुहावट नियन्त्रण, पारदर्शिता र जवाफदेहिता

आयको सङ्कलन अवस्थाको अनुगमन गरी राजस्व चुहावट भएको पाइएमा त्यसलाई नियन्त्रण गर्न तत्काल आवश्यक कार्य गर्नु पर्दछ । नगरपालिकाले आय व्ययको विवरण आवधिक रूपमा प्रकाशमा ल्याउनु, करदातासँग निरन्तर सम्वाद गर्नु, सूचना प्रविधि तथा सामाजिक मिडियामार्फत् राजस्व र करबाट प्राप्त आयलाई के के शिर्षकमा खर्च गरियो भन्ने विवरणबारे जनता तथा सरोकारवालालाई जानकारी गराउनु यस दिशातर्फको केही सकारात्मक प्रसासहरू हुन सक्दछन् ।

परिच्छेद ५. राजस्व सुधार कार्ययोजना

यस परिच्छेदमा प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट सङ्कलित सूचना विश्लेषण तथा अन्तर्क्रियाबाट तयार गरिएको मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ रणनीति तथा कार्यनीति

यस नगरपालिकामा विद्यमान कानूनद्वारा प्रदत्त केही राजस्व अधिकारहरु हालसम्म प्रयोगमा ल्याउन सकिएको देखिदैन । अर्कोतर्फ नगरपालिकाले तर्जुमा गरी जारी गरेका कानूनहरु समेतमा सामान्य सुधार तथा परिमार्जनको गुन्जायस रहेको देखिएकोले नगरपालिकाले यसतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । यी तथ्यहरुलाई समेत दृष्टिगत गरी आन्तरिक राजस्व परिचालन सम्बन्धमा देहाय अनुसार रणनीतिहरु अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१. राजस्व सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थामा सुधार गरी आवश्यक परे करको दर घटाई आन्तरिक आयको दायरा फराकिलो बनाउने ।
२. राजस्व प्रशासनको संस्थागत सुदृढीकरण गरी व्यवस्थित बनाउने ।
३. राजस्व प्रणालीलाई सरल, सहज, करदातामैत्री, पारदर्शी र समावेशी बनाउने ।
४. समन्वय र सहकार्यको अभिवृद्धि गरिने ।

तालिका १९: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
राजस्व सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थामा सुधार गरी आन्तरिक आयको दायरा फराकिलो बनाउने ।	<ul style="list-style-type: none"> ■ नगरपालिकामा राजस्वसँग सम्बन्धित आवश्यक ऐन तथा नियमहरु तर्जुमाका साथै तर्जुमा भईसकेका ऐन नियमलाई सुधार गरी अझ बढी व्यवहारिक तथा वैज्ञानिक बनाउँदै लगिने छ । ■ कर तथा सेवा शुल्कलाई सम्बन्धित करदाता एवम् विषय क्षेत्रसँग आवद्ध गराउँदै लगानी गरिनेछ । ■ कर, शुल्क, सेवा शुल्क आदिको दर तथा दायरा निर्धारण गर्दा निजी क्षेत्र तथा सरोकारवालाहरूसँग परामर्श गर्ने पद्धतिको संस्थागत विकास गरिने छ । ■ करको भार बहन क्षमता समेतका आधारमा कर नीतिलाई विवेकसम्मत र प्रगतिशिल बनाइने छ । ■ राजस्व स्रोतका दायराको यकिन तथ्याङ्क सङ्कलन गरी सम्भाव्यताका आधारमा समय सापेक्ष रुपमा करदाताहरुको सङ्ख्या बढाउँदै लगिने छ । ■ राजस्वको स्रोत वृद्धि गर्ने पूँजी लगानीको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ । ■ सम्पत्ति मूल्याङ्कन सम्बन्धी सिफारिसलाई निश्चित आधार र मापदण्डमा आवद्ध गरी एकरूपता कायम गरिने छ । ■ आन्तरिक राजस्वका विभिन्न स्रोतहरुबारे सम्भावना अध्ययन, पहिचान, स्रोतहरुको यकिन तथ्याङ्क, सूचना सङ्कलन गर्न कार्यदलहरु बनाई वडागत रुपमा परिचालन गरिने छ । करका स्रोत अनुसारका तथ्याङ्क हरेक वर्ष आवधिक गरिने छ । ■ नगरपालिकामा पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न पूर्वाधारहरुको विकास गर्नुका साथै पर्यटन विकासमा यस नगरपालिकामा रहेका ऐतिहासिक धरोहर तथा वस्तीको संरक्षण तथा विकास गर्न निजी क्षेत्रसँग साझेदारीको पहल गरिने छ ।

	<ul style="list-style-type: none"> ■ पूर्वाधार उपयोग दस्तुर, घर बहाल कर, व्यवसाय कर जस्ता स्रोत परिचालन गर्न दर निर्धारण गर्दा समेत छिमेकी पालिका र अन्य करदातासँग छलफल तथा परामर्श गरिने छ । ■ नियमित एवम् बढी कर तिर्ने करदातालाई सम्मान गरिने छ । ■ समयमा कर तिर्ने करदातालाई प्रोत्साहन तथा बक्यौता राख्ने करदातालाई जरिवाना लगाइने छ ।
<p>राजस्व प्रशासनको संस्थागत सुदृढीकरण गरी व्यवस्थित बनाउने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ नगरपालिकाको समग्र राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीतिहरूलाई कार्यान्वयन गर्न राजस्व शाखाको सुदृढीकरण गरी क्षमतावृद्धि गरिने छ । ■ नगरपालिकाको राजस्व शाखामा स्वीकृत सँगठन संरचना अनुसारको दरबन्दी पूर्ति गरिने छ । ■ राजस्व परामर्श समिति, राजस्व शाखा र वडा कार्यालयका कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ । ■ राजस्व शाखाका लागि खरिद गरिएको आवश्यक उपकरण सफ्टवेयर क्रमश वडा कार्यालयहरूसँग सूचना सञ्जालमा जोड्दै लगिने छ । स्थानीय करबारे सर्वसाधारणलाई जानकारी गराउने करदाता शिक्षा तथा सचेतना कार्यक्रम समुदाय/टोल एवम् वडास्तरमा सञ्चालन गरिने छ । ■ प्रादेशिक तथा जिल्लाका स्थानीय तह स्तरमा राजस्व परिचालन बारे ज्ञान सीप, अनुभव आदान-प्रदान गरिने छ । ■ राजस्व सम्बन्धी आन्तरिक नियन्त्रणको व्यवस्थाको लागि राजस्व रसिद नियन्त्रण खाता राखिने छ र प्रत्येक वडाबाट मासिक रूपमा स्रोत खुल्ने गरी राजस्वको प्रतिवेदन लिने प्रणाली अवलम्बन गरिने छ ।
<p>राजस्व प्रणालीलाई सरल, सहज करदातामैत्री, पारदर्शी र समावेशी बनाउने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ कर सङ्कलनमा यथासम्भव निजी क्षेत्र, उपभोक्ता समिति एवम् सहकारी संस्थासँग सहकार्य गरिने छ । ■ कर प्रशासनलाई पारदर्शी गराउन कर सम्बन्धी सूचनाहरूमा नागरिकहरूको पहुँच पुऱ्याईने छ । कर/राजस्व सूचना जानकारी अर्धवार्षिक एवम् वार्षिक प्रतिवेदन नगरपालिकाको वेभसाईटमा राखिने छ । साथै यस्तो सूचनाहरू नगरपालिका तथा वडा कार्यालयको सूचना पाटीमा टाँस गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ । ■ करदाता शिक्षा, कर सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने । ■ महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा गरिब तथा कमजोर आर्थिक अवस्थाका स्थानीय व्यवसायी तथा घरमूलीहरूलाई करमा विशेष छुटको व्यवस्था मिलाईने छ ।
<p>समन्वय र सहकार्यको अभिवृद्धि गरिने छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ पर्यटन शुल्क तथा प्राकृतिक स्रोतमा आधारित करका सम्बन्धमा छिमेकी पालिकाहरूसँग समेत समन्वय तथा सहकार्य गरिने छ । ■ बाझिएका नीतिगत व्यवस्था संशोधनका लागि आवश्यक समन्वय गरिने छ । ■ राजस्वसँग सम्बन्धित विषय प्रदेश सरकार तथा जिल्ला समन्वय समितिसँग नियमित अन्तर्क्रिया गरिने छ । यसैगरी जिल्लाका अन्य छिमेकी स्थानीय तहहरूसँग समन्वय बैठक आयोजना गरी राजस्व सङ्कलनका सवालहरूबारे छलफल गरी समाधान गरिने छ । ■ राजस्व प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन प्रदेश सरकार तथा जिल्ला समन्वय समितिसँगको सहकार्य तथा समन्वयमा जोड दिइने छ । ■ करको दर निर्धारण सम्बन्धमा छिमेकी स्थानीय निकायहरूसँग समेत समन्वय गरी गरिनेछ ।

५.२ राजस्व तथा कर सुधार कार्ययोजना

परामर्शदाताद्वारा संकलित अन्य सूचना तथा विश्लेषणबाट आएका नतिजाहरूलाई समेत समावेश गरी नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाको तल उल्लेखित मस्यौदा तयार गरिएको छ । यस कार्ययोजनाका क्रियाकलापहरूलाई देहायअनुसार निम्न तीन क्षेत्रमा विभाजन गरिएको छ;

५.२.१ स्थानीय कर राजस्व सुधार कार्य योजना

यस उप खण्डमा नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व जस्तै: भूमिकर वा मालपोत, सम्पत्तिकर, सवारी कर, घरजग्गा बहाल कर, व्यवसायकर, जडिबुटी तथा कवाडी कर, विज्ञापन कर लगायतका स्थानीय करहरूको राजस्व सुधार कार्य योजना र त्यसको लागि सुधार गरिनु पर्ने कार्यहरू, समयवधि र जिम्मेवारी समेटे कितान गरी कार्य योजना प्रस्ताव गरिएको छ ।

तालिका २०: स्थानीय कर राजस्व सुधार कार्ययोजना

क्र.सं.	सुधारका लागि गरिनुपर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
१	भूमि कर		
	सम्पूर्ण वडा कार्यालयहरूमा मालपोत संकलन तथा बक्यौताको विवरण अद्यावधिक गर्ने । (सम्पूर्ण वडाहरूमा मालपोत संकलनको विवरण अभिलेखका लागि बेग्लै ढड्डाको व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ श्रावण महिना देखि	राजस्व शाखा वडा कार्यालय
	वडागत रुपमा सम्पूर्ण जग्गाको वर्गीकरण अनुसार अभिलेख राख्ने र नियमित अद्यावधिक गर्ने।	२०७९ जेष्ठ मासान्त सम्म	राजस्व शाखा वडा कार्यालय
	जग्गाको वर्गीकरण अनुसार मालपोतको दर निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्ने ।	२०७९ असार मासान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति
	मालपोत संकलनका लागि वडागत अभियान संचालन गर्ने	२०७९ असोज देखि आवधिक रुपमा	राजस्व शाखा वडा कार्यालय
२	सम्पत्तिकर		
	आर्थिक ऐनमा हाल भएको सम्पत्ति कर सम्बन्धी प्रावधान (एकिकृतको रुपमा रहेको) लाई विद्यमान संघीय कानून बमोजिम परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ ज्येष्ठ मसान्त सम्म	राजस्व शाखा नगर कार्यपालिका
	नयाँ प्रावधान अनुरूपको सम्पत्ति कर सम्बन्धी पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूमा तालिम संचालन गर्ने।	२०७९ असार मसान्त सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	हालको सम्पत्ति कर ऐन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि पुनरावलोकन गरी आवश्यक संसोधन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति
	क्षेत्र निर्धारण गरी सम्पत्ति मूल्यांकन दर र सम्पत्ति करको दर परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ बैशाख मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिकान
	सम्पत्तिकर सफ्टवेयरमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ जेष्ठ मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका
	मालपोतको न्युनतम मूल्यांकन दरसँग सामन्जस्यता हुने गरी सम्पत्तिको मूल्यांकन पुनरावलोकन गरी यथार्थपरक बनाई करदाताको तिर्न सक्ने क्षमतालाई मध्यनजर गर्दै करको दरलाई पुनरावलोकन गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति नगरसभा

	मूल्याङ्कन अनुसारको करदाताको लगत तयार गरी कम्प्यूटर सफ्टवेयरमा सबै घरजग्गा धनीहरूको लगत तयार गर्ने ।	२०७९ कार्तिक मसान्तसम्म	राजस्व शाखा
	लगत अनुसार प्रत्येक घरधनीहरूलाई सम्पत्ति करको विल छपाई गरी वडामार्फत घर घरमा पठाउने ।	२०७९ फाल्गुण मसान्तसम्म	राजस्व शाखा
३	सवारी कर (अटो रिक्सा, ई रिक्सा)		
	अटो रिक्सा, ईरिक्साको दर्ता तथा इजाजत कार्यविधि तर्जुमा गर्ने ।	२०७९ ज्येष्ठ मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर कार्यपालिका
	अटो रिक्सा तथा ई रिक्साहरूको दर्ता तथा नवीकरण दस्तुर निर्धारण गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर कार्यपालिका
४	घरजग्गा बहाल कर		
	बहालमा भएका घर तथा जग्गाहरूको लगत संकलनगर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व शाखा वडा कार्यालय
	घरजग्गा बहाल कर असुली व्यवस्थालाई आर्थिक ऐनमा स्पष्ट ब्यवस्था गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति
	घरजग्गा बहाल करको दर पुनरावलोकन गरी (बहालको प्रयोजनका आधारमा फरक फरक) आर्थिक ऐनमासमावेश गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति
	सम्पत्तिको अभिलेखमा बहालमा भएका घरजग्गाको लगत अद्यावधिक गरी घरजग्गा बहाल कर रकम निर्धारण तथा असुल गर्ने ।	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व शाखा र वडा कार्यालय
५	व्यवसाय कर		
	हालसम्म दर्ता भएका व्यवसायहरूको लगत अद्यावधिक गर्ने तथा दर्तामा नआएकालाई दर्ता गर्न प्रोत्साहन गर्ने	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व शाखा वडा कार्यालय
	व्यवसाय करको दरलाई व्यवसायको वर्गीकरणको आधारमा पुनरावलोकन गरी आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
	उद्योग वाणिज्य संघ, होटल व्यवसाय संघ, घरेलु कार्यालय तथा अन्य मुख्य सरोकारवालासँग नियमितसमन्वय र अन्तरक्रिया गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त देखि निरन्तर	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	व्यवसायको तथ्यांक-लगत, व्यवसाय करको दर तथा संकलनको अवस्था सम्बन्धी अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्ने ।	चौमासिक	राजस्व परामर्श समिति, नगर कार्यपालिका
	व्यवसाय दर्ता र नवीकरण बापत दोहोरो कर नलिई व्यवसाय दर्ता कर वा शुल्क मध्ये एक मात्र कर लगाउने ।	वार्षिक	राजस्व परामर्श समिति, नगर कार्यपालिका
६	जडिवुटी तथा कवाडी कर		
	जडिवुटी संकलनको सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान गरी बिक्री हुने परिमाण एकिन गर्न समन्वय गर्ने ।	२०७९ ज्येष्ठ मसान्त सम्म	सम्बन्धीत वडा कार्यालय
	जडिवुटीको प्रकृति अनुसार करको दर निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ असार सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर सभा

	कवाडी करको दर पुनरावलोकन गरी परिमार्जन गर्ने र आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ असार सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर सभ
७	विज्ञापन कर		
	विज्ञापन करको दररेट परिमार्जन गरी आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ असार सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर कार्यपालिका
	न्यूनतम ठेक्का अंक निर्धारण गरी ठेक्का प्रकृया अगाडी बढाउने ।	२०७९ असार सम्म	राजस्व शाखा

५.२.२ गैरकर राजस्व सुधार कार्य योजना

यस उप खण्डमा नगरपालिकाको गैर कर राजस्व जस्तै: प्राकृतिक स्रोत एवं माटो जन्य पदार्थको बिक्रीबाट हुने आय, सामुदायिक वनबाट हुने आय, नक्शा पास दस्तुर, दर्ता अनुमति तथा नविकरण दस्तुर, सेवा शुल्क तथा सिफारिस दस्तुर, फोहोर मैला व्यवस्थापन दस्तुर लगायतका नगरपालिकाले आमदानी गर्नु शुल्कहरूको कार्ययोजना र त्यसको लागि सुधार गरिनु पर्ने कार्यहरू, समयवधि र जिम्मेवारी समेटे कितान गरी कार्य योजना प्रस्ताव गरिएको छ ।

तालिका २१: गैर कर राजस्व सुधार कार्य योजना

क्र.सं.	सुधारका लागि गरिनुपर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
१	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य पदार्थको बिक्री		
	प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमको परिमाणमा ठेक्का आव्हान गर्ने ।	२०७९ ज्येष्ठ मसान्त सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका
	कुनै स्थानमा ठेक्का नलागेमा अमानतबाट संकलन गर्न सकिने व्यवस्थालाई समावेश गरी सो अनुरूप कार्यान्वयन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
	ठेक्कामा उल्लेख भएको शर्त नमानेमा हुन सक्ने कारबाही र दण्ड सजायको व्यवस्था आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका
	उत्खनन तथा बिक्री परिमाण ठेक्का सम्झौता अनुरूप भए नभएको अनुगमनका लागि अनुगमन समिति गठन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका
	अनुगमनलाई नियमित र प्रभावकारी बनाई प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनले सिफारिस गरेको परिमाण तथा प्रावधानहरूको पालना सुनिश्चित गर्ने।	२०७९ श्रावण देखि नियमित	नगर प्रमुख, उप प्रमुख, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत अनुगमन समिति
२	सामुदायिक वनबाट हुने आय		
	सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोग सम्बन्धी आफ्नो वार्षिक कार्ययोजना बनाई नगरपालिकाबाट स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था लागू गर्ने ।	२०७९ जेष्ठ मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका

	वन पैदावारको बिक्री वापत प्राप्त हुने रकमको दश प्रतिशत रकम सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
३	नक्शा पास दस्तुर		
	भवन निर्माणको नियमित अनुगमन गर्ने र सम्पूर्ण संरचनाहरूलाई नक्सापास र पुराना संरचनालाई अभिलेखिकरणको दायरामा ल्याउने ।	आ.व. २०७९/८० बाट निरन्तर	प्राविधिक शाखा वडा कार्यालय
	नक्सापास तथा अभिलेखिकरण दस्तुरकोदर पुनरावलोकन गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
४	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर		
	विद्यालय स्थापना, घ वर्गको ठेक्का इजाजत, एफ.एम. रेडियो संचालन, स्थानीयस्तरमा व्यापारिक फर्म आदिको दर्ता गर्ने कार्यविधि तर्जुमा गर्ने र दर्ता तथा नवीकरण दस्तुरको दर आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर कार्यपालिका, नगर सभा
५	सेवा शुल्क, सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर		
	सिफारिश तथा अन्य सेवा शुल्कको दर पुनरावलोकन गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने । मुख्य पुनरावलोकन गर्नुपर्ने शिर्षकहरु; काठ कटानी सिफारिश, वार्षिक आय प्रमाणित, घरजग्गा मुल्यांकन, स्वास्थ्य सेवा आदि ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
६	बहाल विटौरी शुल्क		
	सार्वजनिक जग्गाहरूमा उपयोग बारेको विवरण तयार गरी नापनक्सा अध्यावधिक गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	कार्यपालिका राजस्व परामर्श समिति
	बहाल विटौरी करको दर निर्धारण गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	कार्यपालिका राजस्व परामर्श समिति
	सार्वजनिक जग्गाहरूमा बसपार्क, कृषि हाटबजार, शौचालय निर्माण गरी बहालमा लगाउने ।	आ.व. २०७९/८० देखि	नगर कार्यपालिका
७	फोहोर मैला व्यवस्थापन दस्तुर		
	फोहोर मैला व्यवस्थापन शुल्कको दर निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
८	पूर्वाधार उपयोग शुल्क		
	पूर्वाधार उपयोग (सवारी वार्षिक/पटके) महशुल दर निर्धारण गर्ने	२०७९ असार मसान्तसम्म	नगरसभा, नगरपालिका
	साझा सडकमा शुल्क लगाउन छिमेकी स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	नगरसभा, नगरपालिका
	खानेपानी महशुल दर निर्धारण गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	नगरसभा, नगरपालिका
	सिंचाई महशुल दर निर्धारण गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	नगरसभा, नगरपालिका

९	दीर्घकालीन आय स्रोतको पहिचान तथा सम्भाव्यता		
	नगरपालिकालाई दीर्घकालीन आय हुन सक्ने सम्भाव्य क्षेत्रहरूको पहिचान गर्ने।	२०७९ असार मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका, नगर सभा
	पहिचान भएका क्षेत्रहरूबाट हुन सक्ने आय सम्भाव्यता अध्ययनका लागि आवश्यक रकम विनियोजन गर्ने।	२०७९ असार मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका, नगर सभा

५.३ राजस्व प्रशासन सुधार कार्ययोजना

यस उप खण्डमा राजस्व प्रशासनको सुधारको लागि गरिनु पर्ने प्रयासहरूलाई कार्य योजनाको रूपमा प्रस्ताव गरिएको छ। नगरपालिकाले सांगठनिक स्वरूप तथा संस्थागत क्षमता विकास, कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था, सेवा विस्तार, राजस्व असुली रणनीति, समन्वय तथा नियमित अनुगमन लगायतका राजस्व प्रशासन सुधारका कार्यक्रमहरू गर्दै जानु पर्दछ। राजस्व प्रशासन सुधारको लागि देहाय बमोजिमको कार्य योजना प्रस्ताव गरिएको छ;

तालिका २२: राजस्व प्रशासन सुधार कार्य योजना

क्र.सं.	सुधारका लागि गरिनुपर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
१	सांगठनिक स्वरूप तथा संस्थागत क्षमता		
	राजस्व शाखा र कर्मचारीको लागि कार्य विवरण तयार गरी लागू गर्ने।	२०७९ असार १५ सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगर कार्यपालिका
	सबै वडाहरूमा राजस्व हेर्ने डेडिकेटेड कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने।	२०७९ असार १५ सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगर कार्यपालिका
	राजस्व प्रशासन सँग सम्बन्धीत नगर तथा वडाका कर्मचारी तथा पदाधिकारीहरूका लागि तालिम तथा भ्रमणको व्यवस्था।	२०७९ असार १५ सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगर कार्यपालिका
	नगरपालिकामा जिआइएस तथा योजना विदको नियुक्ति गर्ने।	२०७९ मसान्त सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगर कार्यपालिका
	कर्मचारीलाई राजस्व असुलीको आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरी प्रोत्साहन गर्ने।	वार्षिक रूपमा (नगर सभा गर्ने दिनमा)	नगर कार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	उत्कृष करदाता पुरस्कृत तथा सम्मान गर्ने।	वार्षिक रूपमा (नगर सभा गर्ने दिनमा)	नगर कार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
२	कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था		
	आर्थिक ऐन पुनरावलोकन तथा परिमार्जन: <ul style="list-style-type: none"> हालको राजस्व अधिकारका सम्भाव्य शीर्षकहरूको राजस्वका दर तथा संकलन व्यवस्था उल्लेख गर्ने। दफामा व्यवस्था भए बमोजिम अनुसूचीमा दर उल्लेख गर्ने। व्यवहारिक नदेखिएका र लागू हुने प्रावधानहरूलाई हटाउने। 	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा, नगर कार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

	<ul style="list-style-type: none"> ■ अर्थिक ऐनमा राजस्व असुलीको व्यवस्था संगै दण्ड, सजाय तथा पुरस्कार को व्यवस्था पनि उल्लेख गर्ने । <p>आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा तथा परिमार्जन गर्ने:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधि ■ घरजग्गा बहाल कर व्यवस्थापन कार्यविधि । <p>राजस्व सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्दा निम्न पक्ष समावेश गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ प्रगतिशिल करको दर प्रणाली । ■ करदाता मैत्री संकलन प्रणाली । ■ वडा स्तरबाट कर संकलन । ■ कर शिक्षा अभियान शुरु गर्ने आदि । 		
३	सेवा विस्तार		
	सबै वडा कार्यालयहरूमा राजस्व प्रशासनका लागि कम्प्युटर विलिड प्रणाली शुरुवात गर्ने ।	२०७९ श्रावण १ देखि	राजस्व शाखा, वडा कार्यालयहरू
४	राजस्व असुली रणनीति		
	विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट कर असुलीका लागि चेतनामूलक प्रचार प्रसार गर्ने	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व परामर्श समिति, राजस्व शाखा, वडा कार्यालय
	कर करदातालाई उस-उनले तिर्ने करबारे एसएमएस लगायतका प्रभावकारी माध्यमबाट जानकारी गराउने तर्फ उन्मुख हुने।	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व परामर्श समिति, राजस्व शाखा, वडा कार्यालय
	कर नीतिमा ढिलो कर तिर्नेलाई विलम्ब शुल्क लगायत दण्डको व्यवस्था र नियमित तथा बढी कर तिर्ने करदातालाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व परामर्श समिति, राजस्व शाखा, वडा कार्यालय
	कर उठाउने टोली खटाई व्यवसाय दर्ता तथा नवीकरण गर्ने	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व परामर्श समिति, राजस्व शाखा, वडा कार्यालय
	निर्धारित समय भन्दा ढिलो कर तिर्नेलाई जरिवाना तथा समयमा तिर्नेलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्ने	नियमित	नगरपालिका
५	समन्वय अनुगमन र समीक्षा		
	<ul style="list-style-type: none"> ■ राजस्व सँग सम्बन्धित सरोकारवालाहरू सँग नियमित समन्वय तथा छलफल गर्ने । ■ स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको बैठक नियमित बसी राजस्व संकलन प्रगतिको समिक्षा गरी सुधारका कदम चाल्ने। ■ आवश्यकता अनुसार राजस्वका संकलन क्षेत्रमा अनुगमन गर्ने । ■ चालु आ.व.मा भए गरेका कर असुलीको आन्तरिक एवम् अन्तिम लेखा परीक्षण गर्ने। 	चौमासिक रुपमा निरन्तर	राजस्व शाखा, राजस्व परामर्श समिति, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, नगर कार्यपालिका

	<ul style="list-style-type: none"> ■ आर्थिक प्रतिवेदन तयार गर्ने र सार्वजनिकिकरण गर्ने । ■ अनुगमन गरी छुटेका करदातालाई करको दायरामा ल्याउने । ■ कर चुहावत नियन्त्रण गर्ने । 		
६	राजस्व सुधार कार्य योजना कार्यान्वयन गर्ने		
	नगरपालिकामा राजस्व शाखाको लागि कार्यकक्ष, कम्प्युटर, प्रिन्टर, विद्युत व्याकअप सहितको सुविधा उपलब्ध गराउने ।	२०७९ जेष्ठ मसान्त देखि	नगर कार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	यस कार्ययोजनामा उल्लेख भएका कृयाकलापहरुको कार्यान्वयन अनुगमनका लागि अनुगमन समिति गठन गर्ने ।	२०७९ जेष्ठ मसान्त सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व शाखा, अनुगमन समिति
	कृयाकलापहरु कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्न आवधिक रुपमा अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्ने	२०७९ असार देखि निरन्तर	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व शाखा, अनुगमन समिति
	कृयाकलापहरु सुधार गर्नुपरेमा आवश्यक परिमार्जन गर्दै जाने ।	२०७९ असार देखि निरन्तर	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व शाखा, अनुगमन समिति

परिच्छेद ६. आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण

यस परिच्छेदमा आगामी ३ आर्थिक वर्षहरूका लागि नगरपालिकाको राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ । महालेखा परीक्षकले स्वीकृत गरेको एकीकृत आर्थिक सङ्केत तथा वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४ को आधारमा आय प्रक्षेपण गरिएको छ । नगरपालिकाको राजस्व अधिकार, हालको आय सङ्कलन अवस्था तथा राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन पश्चात आय सङ्कलनमा पार्ने प्रभाव समेतलाई मध्यनजर गर्दै आगामी ३ वर्षको आय प्रक्षेपण गरिएको छ । यस प्रक्षेपणले नगरपालिकाको आय बजेट तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

६.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा राजस्व प्रक्षेपण

राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन भई आगामी ३ वर्ष (आ.व. २०७९/८०-२०८१/८२)को लागि आय प्रक्षेपण गरिएको छ । यो आय अनुमान राजस्व सुधार योजनामा प्रस्ताव गरिएका क्रियाकलापहरूको आधारमा गरिएको छ । धेरैजसो शीर्षकहरूको आय प्रक्षेपण प्राप्त तथ्याङ्कमा आधारित छ भने भविष्यमा आयका आधारको दायरा बढ्न गई सोबाट हुने योगदानलाई समेत मध्यनजर गरिएको छ । त्यसैगरी केही शीर्षकहरूको आय प्रक्षेपण गर्दा विगतको आय सङ्कलनको वृद्धिदरलाई आधार मानिएको छ ।

तालिका २३: आगामी ३ वर्षका लागि राजस्व प्रक्षेपण आधार

क्र.सं.	राजस्व शीर्षक	कुल सम्भाव्य आय	आगामी आ.व.को लागि प्रक्षेपण (रुपैयामा)	
			प्रक्षेपणको आधार	प्रक्षेपित रकम
१. आन्तरिक आय				
१.	सम्पत्ति कर	१०,५०,०००	कुल सम्भावनाको १००% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	१०,५०,०००
२	भूमि कर (मालपोत)	५८,९६,७३०	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	३५,३८,०३८
३	घर जग्गा बहाल कर	३१,५०,०००	कुल सम्भावनाको ७५% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	२३,६२,०००
४	विज्ञापन कर	१०,००,०००	कुल सम्भावनाको ७०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	७,००,०००
५	व्यवसाय कर	१,२१,४०,०००	कुल सम्भावनाको ८०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	९७,१२,०००
६	मनोरञ्जन कर	७५,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	४५,००,०००
७	सेवा शुल्क	६०,००,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	३६,००,०००
८	बहाल बिटौरी शुल्क	८५,००,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	७६,५०,०००
९	नक्शा पास	२०,००,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	१,८०,०००

१०	सिफारिस तथा प्रामाणित शुल्क	१,००,००,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	६०,००,०००
११	जडिबुटी कवाडी शुल्क	२,००,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	१,२०,०००
१२	सरकारी सम्पत्तिको बहाल	२,५०,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	१,५०,०००
१३	ढुंगा, गिट्टी तथा बालुवा जन्य वस्तु विक्री	२५,४२,००,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछि वार्षिक १०% वृद्धि हुँदै जाने	२२,८७,८०,०००
१४	फोहोर मैला व्यवस्थापन	१२,५०,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	११,२५,०००
१५	दण्ड जरिवाना	२५,००,०००	कुल सम्भावनाको ८०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	२०,००,०००
१६	अन्य राजस्व (विविध आय)	४०,००,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	३६,००,०००
ख. राजस्व तथा रोयल्टी बाँडपाँट				
१	संघीय बाँडफाँडबाट प्राप्त	१०,५९,३८,०००	आ.ब. २०७८।७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	११,०८,९५,२९८
२	प्रदेश बाँडफाँडबाट प्राप्त	११,०८,९५,२९८	आ.ब. २०७८।७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	११,०८,९५,२९८
ग. अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण				
सङ्घीय सरकार				
१	समानिकरण अनुदान	१,९८,००,०००	आ.ब. २०७८।७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% प्रतिशतका दरले बृद्धि हुँदै जाने तथा विशेष अनुदान पनि थपिँदै जाने	१,९८,००,०००
२	सशर्त अनुदान	३६,७८,६०,०००		३६,७८,६०,०००
३	विशेष अनुदान	-		
४	समपुरक अनुदान	-		
प्रदेश सरकार				
१	समानिकरण अनुदान	१,७७,८४,०००	आ.ब. २०७८।७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	१,७७,८४,०००
२	सशर्त अनुदान	२,४४,९२,०००		२,४४,९२,०००
३	समपुरक अनुदान	३,००,००,०००		३,००,००,०००
४	विशेष अनुदान	५१,००,०००		५१,००,०००
अन्य आय				
१	बैंक अ ल्या	२६,६०,८७,४८२	बैंकमा दाखिला रकम	२६,६०,८७,४८२
२	अन्य कोष खाता	१८,३८,८३,९०२	कोषमा जम्मा भएको रकम	१८,३८,८३,९०२
२	सामाजिक सुरक्षा	१६,२१,३१,४००	वार्षिक १०% ले वृद्धि हुने	१६,२१,३१,४००
३	संघ प्रदेशका अन्य कार्यक्रम	१,५८,७५,०००	वार्षिक १०% ले वृद्धि हुने	१,५८,७५,०००

६.२ आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण

आय शीर्षकको सम्भाव्य आधार तथा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयनलाई आधार मानेर नगरपालिकाको आगामी तीन वर्षको प्रक्षेपित आयको विवरण तयार गरिएको छ । प्रक्षेपणको लागि राजस्व सङ्केत वर्तमानमा सिफारिश गरिएको लेखा कोडको आधारमा गरिएको छ । माथिका अध्यायहरूमा प्रस्ताव गरिए अनुसार ऐनले देय बमोजिम करका दायरा विस्तार गर्न सकेको खण्डमा निम्न तालिकामा दिए अनुसार नगरपालिकाको आय वृद्धि हुने देखिन्छ ।

तालिका २४: आगामी ३ आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण (रु हजारमा)

राजस्व शीर्षक	यथार्थ	चैत्र महिना सम्मको यथार्थ	प्रक्षेपण		
			२०७७।७८	२०७८।७९	२०७९।८०
क) आन्तरिक राजस्व	२२५,०४६.९८	१८५,५७३.८०	३४९,२०२.५०	३८४,८८०.३५	४२४,२३९.६३
सम्पत्ति कर	२,११५.३७	२,०५५.२९	२,७९७.५८	३,२१७.२१	३,६९९.८०
घरबहारल कर	१,९४५.६५	१,९७५.४४	२,३५४.२४	२,५८९.६६	२,८४८.६३
सेवा शुल्क	४,५५६.८०	४,७५९.०६	५,५१३.७३	६,०६५.१०	६,६७१.६१
दस्तुर	२,३००.०८	९५५.६९	२,७८३.१०	३,०६१.४१	३,३६७.५५
विज्ञापन कर	१४२	१३३.१	१७१.८२	१८९.००	२०७.९०
व्यवसाय कर	८,७२६.७४	८,८९८.१२	११,५४१.११	१३,२७२.२८	१५,२६३.१२
भूमिकर	२,४६१.५०	१,५३८.५६	२,९७८.४२	३,२७६.२६	३,६०३.८८
दण्ड जरिवाना	१,४२८.८७	१७६.०४	१,७२८.९३	१,९०१.८३	२,०९२.०१
बहाल बिटौ शुल्क	६९,४२८.५५	२,६१५.००	८४,००८.५५	९२,४०९.४०	१०१,६५०.३४
प्राकृतिक श्रोत साधन कर	१८८,०७१.९६	१६२,२१२.३८	२२७,५६७.०७	२५०,३२३.७८	२७५,३५६.१६
जडिबुट्टी तथा कबाडी कर	२१५	२५५.११	२८४.३४	३२६.९९	३७६.०४
जि.स.स. अनुदान	३५०	-	४२३.५०	४६५.८५	५१२.४४
मालपोत रजिष्ट्रेशन	५,३८९.३६	-	६,५२१.१३	७,१७३.२४	७,८९०.५६
ख) राजस्व बाँडफाँड	१३८,२३४.०७	२१६,८३३.३०	२२७,४१६.९४	२३८,७८७.७९	२५०,७२७.१८
संघीय बाँडफाँडबाट प्राप्त	९५,३७८.५७	१०५,९३८.००	१०५,१५४.८७	११०,४१२.६२	११५,९३३.२५
प्रदेश बाँडफाँडबाट प्राप्त	४२,८५५.५०	११०,८९५.३०	१२२,२६२.०७	१२८,३७५.१७	१३४,७९३.९३
ग) अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण (बाह्य अनुदान)	६५७,७१४.५८	६४७,९३६.००	७२५,१३०.३२	७६१,३८६.८४	७९९,४५६.१८
सङ्घीय सरकार	५८७,७५४.५८	५७०,५६०.००	६४७,९९९.४२	६८०,३९९.४०	७१४,४१९.३७
समानिकरण अनुदान	१९४,५००.००	१९८,५००.००	२१४,४३६.२५	२२५,१५८.०६	२३६,४१५.९७
सशर्त अनुदान	३७०,०५१.०८	३६७,८६०.००	४०७,९८१.३२	४२८,३८०.३८	४४९,७९९.४०
विशेष अनुदान	१६,०००.००	४,२००.००	१७,६४०.००	१८,५२२.००	१९,४४८.१०
समपुरक अनुदान	७,२०३.५०	०	७,९४१.८६	८,३३८.९५	८,७५५.९०
प्रदेश सरकार	६९,९६०.००	७७,३७६.००	७७,१३०.९०	८०,९८७.४५	८५,०३६.८२
समानिकरण अनुदान	१०,५८४.००	१७,७८४.००	११,६६८.८६	१२,२५२.३०	१२,८६४.९२

सशर्त अनुदान	२५,९०५.००	२४,४९२.००	२८,५६०.२६	२९,९८८.२८	३१,४८७.६९
समपुरक अनुदान	२९,९७१.००	३०,०००.००	३३,०४३.०३	३४,६९५.१८	३६,४२९.९४
विशेष अनुदान	३,५००.००	५,१००.००	३,८५८.७५	४,०५१.६९	४,२५४.२७
घ) अन्य स्रोत तथा मौज्जात	६६१,१८५.८८	६२७,९७७.७८	४४८,२५६.४५	४८२,३१७.५१	५१९,२४६.४५
बैंक अ ल्या	२६३,६१३.३३	२६६,०८७.४८	-	-	-
अन्य कोष खाता	२०५,०३९.६२	१८३,८८३.९०	२१५,२९१.६०	२२६,०५६.१८	२३७,३५८.९९
सामाजिक सुरक्षा	१३७,३४०.००	१६२,१३१.४०	१६६,१८१.४०	१८२,७९९.५४	२०१,०७९.४९
संघ प्रदेशका अन्य कार्यक्रम	५५,१९२.९३	१५,८७५.००	६६,७८३.४५	७३,४६१.७९	८०,८०७.९७
जम्मा राजस्व, अनुदान	१,६८२,१८०.७१	१,६७८,३२०.८८	१,९०४,०२४.९७	१,७४९,३५५.५८	१,८६६,६२४.२६

परिच्छेद ७. कार्यान्वयन तथा अनुगमन

यस परिच्छेदमा मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुगमनको बारेमा प्रस्ताव गरिएको छ । यस अन्तर्गत सर्वप्रथम यस राजस्व परिचालन कार्ययोजनाको अपेक्षित नतिजा, कार्यान्वयन योजना तथा अनुगमन र मूल्यांकन ढाँचा समेत प्रस्ताव गरिएको छ । यसमा प्रस्ताव गरिए बमोजिम नगरपालिकाले कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन गर्दै जाने छ ।

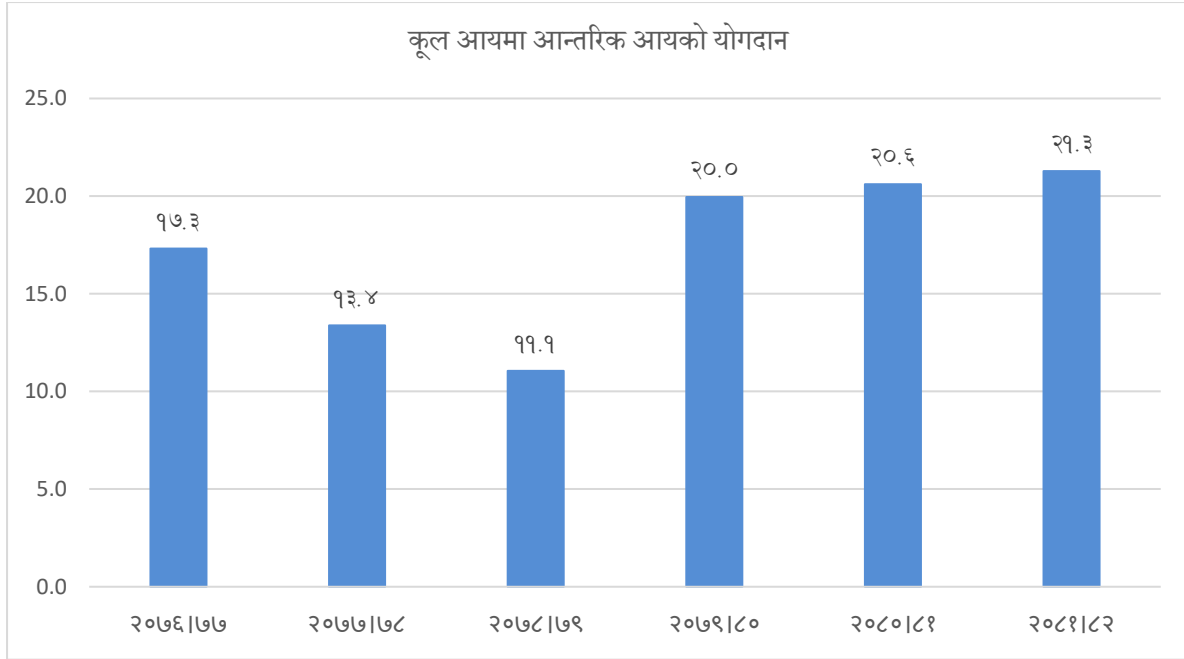
७.१ अपेक्षित नतिजा

प्रस्तुत राजस्व सुधार कार्ययोजनाको उचित कार्यान्वयनबाट नगरपालिकाको हालको आन्तरिक राजस्वमा गत आ.व.को यथार्थ रकम रु २२,५०,४६,१८०को तुलनामा प्रस्तुत कार्ययोजनाको अन्त्यमा रु ४२,४२,३९,६३० हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस नगरपालिकाको अधिल्लो परिच्छेदमा प्रक्षेपित आन्तरिक आय र सङ्घीय सरकारबाट हुने वित्तीय हस्तान्तरणबाट प्राप्त हुन सक्ने आय समेत गरी कूल आय संक्षेपमा देहायको तालिका बमोजिम हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

तालिका २५: नगरपालिकाको अपेक्षित आय संक्षेपमा

राजस्व शिर्षक	यथार्थ	यथार्थ	चैत्र सम्मको यथार्थ	प्रक्षेपित आय		
	२०७६।७७	२०७७।७८	२०७८।७९	२०७९।८०	२०८०।८१	२०८१।८२
आन्तरिक राजस्व	२३७,९१६.१६	२२५,०४६.१८	१८५,५७३.८०	३४९,२०२.५०	३८४,८८०.३५	४२४,२३९.६३
राजस्व बाँडफाँड	११२,९९८.६९	१३८,२३४.०७	२१६,८३३.३०	२२७,४१६.९४	२३८,७८७.७९	२५०,७२७.१८
संघीय सरकार	५३४,६८३.००	५८७,७५४.५८	५७०,५६०.००	६४७,९९९.४२	६८०,३९९.४०	७१४,४१९.३७
प्रदेश सरकार	४६,४६३.००	६९,९६०.००	७७,३७६.००	७७,९३०.९०	८०,९८७.४५	८५,०३६.८२
अन्य स्रोत तथा मौज्जात	४४१,७६६.७९	६६१,१८५.८८	६२७,९७७.७८	४४८,२५६.४५	४८२,३१७.५१	५१९,२४६.४५
आन्तरिक आयको योगदान	१७.३	१३.४	११.१	२०.०	२०.६	२१.३
जम्मा	१,३७३,८२७.६४	१,६८२,१८०.७१	१,६७८,३२०.८८	१,७५०,००६.२१	१,८६७,३७२.४९	१,९९३,६६९.४४

स्रोत: मेलम्ची नगरपालिका

चित्र ६: मेलम्ची नगरपालिकाको कुल बजेटमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशत)

यसरी नगरपालिकाले यस कार्ययोजनाको अन्तिम आ.व.मा आफ्नो कुल आयमध्ये आन्तरिक राजस्वको हिस्सा आ.व. २०७६।७७ मा १७.३ प्रतिशत रहेको र आ.व. २०७८।७९ मा ११.१ प्रतिशत हुने अनुमान गरिएको थियो । तर चालु आ.व.बाट गिट्टी, वालुवा, ढुङ्गाको विक्री, सडकलन तथा उत्खननबाट आय सडकलन हुने भएकोले आन्तरिक राजस्व वृद्धि हुने देखिन्छ भने आगामी आ.व. मा समेत नगरपालिकाको आन्तरिक आय वृद्धि हुने संभावना देखिएको छ । नगरपालिकासँग भएका स्रोत साधन परिचालनमा जोड दिएर स्थानीय विकासका लागि उल्लेख्य स्रोत स्थानीयस्तरबाटै जुटाउँदै अगाडी बढ्ने दिशामा प्रस्तुत कार्ययोजना महत्वपूर्ण माध्यम हुन सक्दछ । नगरपालिकाको राजस्व सुधारको लागि नयाँ सम्भावनाहरूको पहिचान गरी करको दायरामा समावेश गरिनुपर्दछ । नगरपालिकाको वार्षिक योजना तर्जुमाका लागि आन्तरिक स्रोत अनुमान गर्ने मार्गदर्शनका रूपमा यसले सहयोग पुग्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

उल्लेख गरिए अनुसार प्रक्षेपित आय हासिल गर्नका लागि नगरपालिकाले वर्तमान संरचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीमा परिवर्तन गर्न आवश्यक देखिन्छ । यस सन्दर्भमा सुधारका लागि सुझाइएका कदमहरू निम्नानुसार छन् :

- राजस्व असुलीको अनुगमन कार्यमा राजस्व परामर्श समितिलाई थप क्रियाशील बनाउने ।
- आर्थिक ऐन संसोधन गरी सङ्घीय कानुन अनुकुलन र थप वस्तुपरक बनाउने ।
- आय अनुमान र आय प्रतिवेदनका लागि तोकिएको ढाँचा व्यवहारमा ल्याउने ।
- सम्पत्ति कर र मालपोत वा भूमिकर असुली व्यवस्था ब्यवस्थित गरी कम्प्युटरिकृत अभिलेख तयार गर्ने ।
- कर तथा गैर कर सडकलन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरूको आयोजना गर्ने । राजस्व सुधारको लागि स्थानीय तहमा २ दिने तालिम सञ्चालनका अलावा करदातालाई शिक्षा प्रदान गर्न आवश्यक छ ।
- स्थानीयबासीले कर तिर्न सक्ने क्षमताको आधारमा करको दर निर्धारण गरी करको दायरा बढाउने ।
- कर चुहावट नियन्त्रण गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- कर प्रशासनलाई सूचना प्रविधि प्रणालीमा रूपान्तरण गर्ने ।

- स्थानीय तहको राजस्व परिचालनमा अन्तरपालिका स्तरीय समन्वय भएमा राजस्व सुधार कार्यक्रम प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।

७.२ राजस्व सुधार योजनाको कार्यान्वयन

राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनकोलागि नगरपालिकाले राजस्व सुधार कार्यक्रमलाई ब्यय बजेटमा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नब्यवस्था आवश्यक हुन्छ । कार्ययोजनामा उल्लेख भएका कार्य सम्पादन हुन नसकेमा त्यसले प्रक्षेपण गरिए बमोजिम आय संकलनमा प्रभाव पार्न सक्दछ । यसका अतिरिक्त राजस्व सुधार कार्ययोजनाका निश्चित कार्य गर्न अन्य सहयोगि निकाय तथा परियोजनाहरुवाट पनि सहयोग लिन सकिन्छ । नगरपालिकाको आफ्नो बार्षिक योजना तथा बजेटमा राजस्व सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरु सञ्चालनकोलागि बजेट ब्यवस्था गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

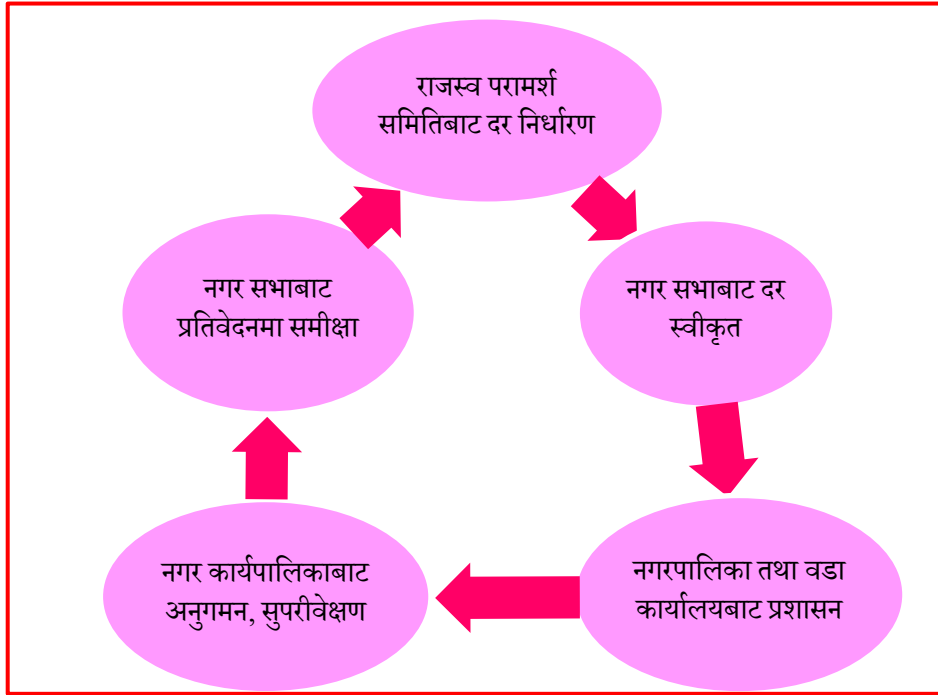
- राजस्व कम्प्युटर सफ्टवर प्रणालीमा सुधार, मर्मत तथा संचालन तालिम
- वडाहरुलाई आवश्यक पर्ने उपकरण तथा सामग्रीहरुको व्यवस्था
- मुख्य आयका स्रोतहरुको व्यवस्थापनकोलागि कार्यविधिहरु तयारी
- कर शिक्षा कार्यक्रम तथा कर संकलन टोली परिचालन
- कर्मचारीहरुको क्षमता विकास
- कर्मचारी प्रोत्साहन प्याकेज
- राजस्वका स्रोतहरुको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन
- आय मूलक सेवाको स्थापनामा निजी क्षेत्रको साझेदारीकोलागि विस्तृत परियोजना प्रस्ताव तयारी
- राजस्व संकलनको अनुगमन तथा राजस्व परीक्षण ।

नगरपालिकालाई प्राप्त राजस्व अधिकारहरु मध्ये कतिपय अधिकारहरु विगतको तुलनामा निकै फरक भएकाले राजस्व ब्यवस्थापनलाई त्यस अनुरूप सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ । तसर्थ राजस्व सुधार कार्य योजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरुलाई पनि प्राथमिकिकरण गरी कार्यान्वयन गर्नु उचित हुन्छ ।

७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

कुनै पनि योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन पश्चात मात्रै योजनाले सार्थकता पाउने गर्दछ । कार्यान्वयनमा प्रभावकारिताका लागि अन्य कुराको अतिरिक्त यसको अनुगमनको लागि भरपर्दो विधि र संयन्त्र निर्माण हुन आवश्यक भए जस्तै राजस्व सुधार कार्ययोजनामा समावेश भएका कृयाकलापहरुको कार्यान्वयन सुनिश्चितताका लागि पनि यसको नियमित र भरपर्दो अनुगमनको व्यवस्था गरिनु जरुरी हुन्छ । राजस्व सुधार कार्ययोजनाको अनुगमनमा मुख्य रूपमा राजस्व शाखा/ महाशाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति तथा कार्यपालिकाको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ ।

चित्र ७: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

अनुगमनबाट नगरपालिकाको राजस्व सम्बन्धी नीति र योजनाको उचित रूपमा कार्यान्वयन भए नभएको, राजस्व असुलीको प्रवृत्ति लक्ष्य अनुरूप भए नभएको, राजस्व प्रशासनमा कुनै समस्या भए नभएको, सुधारका लागि गरिएका निर्णय कार्यान्वयन भए नभएको, अभिलेख दुरुस्त राखे नराखेको, निर्धारित अवधिमा राजस्व कोषमा दाखिला गरे नगरेको आदि कुराहरु नियमित रूपमा अनुगमन गरी अद्यावधिक सूचना प्राप्त गर्ने र आवश्यकता अनुसार निर्णय, निर्देशन तथा नगरपालिकामा सिफारिस लगायतको कार्यबाट मात्र स्वीकृत आर्थिक ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुग्दछ । प्रस्तुत राजस्व सुधार कार्ययोजना र सो बमोजिम सङ्कलित राजस्वको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि निम्न बमोजिम अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

तालिका २६: अनुगमन योजना

अनुगमन गर्ने क्षेत्र	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन गर्ने समय	अनुगमन गर्ने तरिका
राजस्व असुली	राजस्व शाखा प्रमुख	दैनिक, मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अनुगमन गर्ने । नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार लक्ष्य तथा प्रगति अनुगमन गर्ने ।
राजस्व प्रशासन	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अनुगमन गर्ने । नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार लक्ष्य तथा प्रगतिको तुलना गर्ने ।
राजस्व सुधार योजना	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अनुगमन गर्ने । नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार लक्ष्य र प्रगतिको तुलना गर्ने ।

समन्वय सहकार्य	राजस्व शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अनुगमन गर्ने । समन्वय र सहजिकरण गर्ने । मार्गदर्शन तथा निर्देशन दिने ।
राजस्व नीति	राजस्व शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका, नगर सभा	चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> चौमासिक तथा वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति सम्बन्धी तुलनात्मक विश्लेषण गरी आवश्यक रणनीति सिफारिस, सुझाव तथा निर्देशन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।
राजस्व प्रतिवेदन	राजस्व शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका, नगर सभा, लेखापरीक्षक	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> मासिक, चौमासिक तथा वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति सम्बन्धी तुलनात्मक विश्लेषण गरी आवश्यक रणनीति सिफारिस, सुझाव तथा निर्देशन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।
समीक्षा	उपाध्यक्ष	चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> लक्ष्य र उपलब्धी सहित सिकाइको प्रस्तुति र सुधारको पृष्ठपोषण प्राप्त गरी आगामी मार्गचित्र तयार गर्ने ।

राजस्वका स्रोत अनुसार अनुगमन गर्दा हेर्नुपर्ने कराहरुको सूची तयार गरी अनुगमन गर्दा प्रभावकारी हुन्छ । साथै अनुगमनको प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यलाई अनिवार्य गरिनु पर्दछ । नगरपालिकाले संस्थागत स्वमूल्याङ्कन गर्दा यस कार्ययोजनाका सम्बन्धित विषयमा आधार लिन सकिन्छ । साथै, योजनाको स्तर, चरण तथा प्रकृति अनुसार देहाय बमोजिमको अनुगमन प्रकृया अवलम्बन गरिनु पर्दछ;

(क) कार्यालय स्तरको अनुगमन: यो स्तरको अनुगमन तथा मूल्यांकनकोलागि प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, राजस्व उप शाखा तथा अन्य सम्बन्धित शाखाका प्रतिनिधिहरुलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ । स्थानीय सरकारले कम्तिमा महिनामा एक पटक बैठक वसी योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था तथा असुली अवस्थाको अनुगमन गरी लक्ष हासिल गर्नेतर्फ आवश्यक कार्यगत निर्णयहरु गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ ।

(ख) राजस्व परामर्श समितिबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन: राजस्व परामर्श समितिले चौमासिक रुपमा राजस्व सुधार योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था, आय संकलनको अवस्थाको नियमिति अनुगमन गरी कार्यपालिकालाई आवश्यक परामर्श प्रदान गर्ने कार्य यस अन्तर्गत पर्दछ । त्यसैगरी आगामी आर्थिक बर्षकोलागि आयको अनुमान गर्ने कार्य पूर्व भएका कार्यको मूल्यांकन गरी स्रोत, दर तथा दायरामा सुधारकोलागि कृयाकलाप सिफारिश गर्ने र त्यसको आधारमा आयको अनुमान गर्नु पर्दछ । यसका अतिरिक्त आर्थिक बर्षको समाप्ती पश्चात राजस्व सुधार योजनाको समिक्षा गरिन्छ ।

(ग) कार्यपालिकाबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन: कार्यपालिकाको बैठकले राजस्व परामर्श समितिबाट प्रस्तुत गरेका सुझावहरुलाई छलफलमा ल्याई आवश्यक निर्णय गर्ने कार्य यस अन्तर्गत पर्दछ । छलफलको क्रममा राजस्व सुधार योजना तथा आय असुली अवस्थाको समिक्षा गरी आवश्यक नीतिगत तथा कार्यगत निर्णय गर्नु आवश्यक भएमा निर्णय गरिन्छ ।

(घ) वाह्य अनुगमन तथा मूल्यांकन: राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनमा सहजिकरण गर्ने चाहने संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग, प्रदेश मन्त्रालय, दातृ निकायहरु आदिले अनुगमनकोलागि सहयोग प्रदान गर्न सक्नेछन् । यस्तो अनुगमन प्रणालीको स्थापनाले स्थानीय सरकारको अनुगमन तथा प्रतिवेदन गर्ने क्षमतामा विकास हुनेछ । राजस्व प्रशासनसँग सम्बन्धित तथ्यांक बाहेक योजना कार्यान्वयन प्रकृयाको अनुगमन तथा करदाताहरुको अनुभुति संकलन पनि अनुगमनको मुख्य विधि हुनसक्नेछ ।

अनुसूची

अनुसूची १: तथ्याङ्क सङ्कलन सूची

नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय तथा हालको अवस्था

संक्षिप्त परिचय

नामाकरण

घरधुरी तथा जनसङ्ख्या

क्षेत्रफल तथा वडा विभाजन

प्रसिद्ध स्थलहरू

मुख्य पूर्वाधारको अवस्था

सडक, बाटो, पुल

बिजुली

खानेपानी तथा सिंचाई

सार्वजनिक भवन तथा पूर्वाधारहरू

फोहरमैला व्यवस्थापन (फोहरको परिमाण र व्यवस्थापनको अवस्था)

आर्थिक अवस्था

उद्योग, व्यवसाय तथा कलकारखाना

मुख्य व्यापारिक केन्द्रहरू

प्राकृतिक तथा पर्यटकीय सम्पदा

नगरपालिकाको सँगठन तथा राजस्व प्रशासन

हालको सँगठन संरचना

कर्मचारीहरूको विवरण

क्र.सं.	पद	स्वीकृत दरबन्दी	पदपुर्ति	
			स्थायी	करार
१				
२				
३				
४				

५				
६				
७				
८				

भौतिक सुविधाहरू

कार्यालयका भवनहरू

सवारी साधन

फर्निचर, कम्प्युटर, प्रिन्टर

राजस्व शाखा तथा राजस्व प्रशासन

राजस्व शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	पद	जिम्मेवारी
१			
२			
३			
४			
५			

कार्यकक्ष तथा कार्य स्थलको पर्याप्तता

फर्निचर, कम्प्युटर, प्रिन्टर तथा अन्य भौतिक सुविधाहरू

राजस्व सम्बन्धी डाटा बेस, राजस्व प्रशासनमा सफ्टवेयर र त्यसको प्रयोग

कम्प्युटर विलिङ्ग प्रणालीको प्रयोग

नगरपालिका/नगरपालिकाको आय (आन्तरिक तथा वाह्य) सम्बन्धी विवरण

विगत तीन आर्थिक वर्षहरू (२०७५/७६, २०७६/७७ र २०७७/७८) को यथार्थ आय विवरण

चालु आर्थिक वर्षको (२०७८/७९) को अनुमानित/बजेट विवरण र गत महिनाको मसान्तसम्मको यथार्थ विवरण

चालु आर्थिक वर्षका लागि नगर सभाले पारित गरेको कर, शुल्क तथा दस्तुरका दरहरू

अन्य दस्तावेज तथा सूचनाहरू

निर्वाचित पदाधिकारीहरूको विवरण

नगर सभाले पारित गरेको आर्थिक ऐन

राजस्वसँग सम्बन्धित अन्य नीति तथा कार्यक्रमहरू

नगरपालिकाको बस्तुस्थिति विवरण (Profile)

राजस्व परिचालनका लागि भएका प्रभावकारी प्रयासहरू

तथ्याङ्क सङ्कलन फाराम

नगरपालिकाका आय स्रोतहरू तथा हालको अवस्था

क्र. सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण	सङ्कलन भएको/ नभएको	दर निर्धारणको अवस्था
क	कर तर्फ			
१	भूमि कर (मालपोत)			
२	सम्पत्ति कर			
३	सवारी कर (टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, ईरिक्सा)			
४	घर जग्गा बहाल कर			
५	व्यवसाय कर			
६	जडीवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर			
७	विज्ञापन कर			
८	मनोरञ्जन कर			
ख	अन्य राजस्व			
१	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको विक्री			
२	काठ, दाउरा, जराजुरी, दहत्तर, बहत्तर विक्री			
३	वन पैदावर (सामुदायिक वनको) विक्रीबाट प्राप्त आय			
४	नक्सापास दस्तुर			
५	व्यक्तिगत घटना दर्ता विलम्ब शुल्क			
६	वहाल विटौरी शुल्क			
७	पार्किङ्ग शुल्क			
८	अस्पताल सञ्चालन शुल्क			
९	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क			
१०	स्थानीय खानेपानी शुल्क			
११	स्थानीय विद्युत महशुल			
१२	केवलकार, ट्रेकिंग, कायाकिङ्ग, बन्जीजम्प, जीपफ्लायर, पाराग्लाइडिङ्ग, आदि मनोरञ्जन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवाशुल्क			
१३	निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार तथा सेवामा सेवाशुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक बत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, बसपार्क, पुल, आदि)			
१४	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क			

१५	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफ.एम. रेडियो सञ्चालन, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, आदि)			
१६	ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क			
१७	वडा कार्यालय मार्फत गरिने सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर			
१८	दण्ड जरिवाना			

नगरपालिकाको स्वामित्व वा भोगचलनमा रहेका जग्गा र भवन

क्र.सं.	जग्गा रहेको स्थान	कि.नं.	क्षेत्रफल	हालको उपयोग	भाडा वा बहाल रकम (यदि भएमा)
क	स्वामित्व रहेको जग्गा				
१					
२					
३					
ख	भोगचलनमा रहेको जग्गा				
१					
२					
३					

नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका भवन तथा औजारहरु

क्र.सं.	भवन रहेको स्थान	भवनको विवरण	हालको उपयोग	भाडा वा बहाल रकम (यदि भएमा)
१	भवन			
२	मेसिन औजार			

करमा आधारित सूचनाहरु

सम्पत्ति कर सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता सङ्ख्या

गत आ.व.मा कर तिर्ने करदाता सङ्ख्या

सङ्कलित रकम

भवन सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	घरको वर्गीकरण	अनुमानित सङ्ख्या	बहालमा भएको सङ्ख्या	औषत बहाल दर
१	व्यापारिक प्रयोजनका लागि निर्मित भवन/घरहरू (नोट: व्यापारिक कम्प्लेक्स, पार्टी प्यालेस, अस्पताल, कोल्ड स्टोर, नीजि विद्यालय तथा क्याम्पस, आदि)			
२	औद्योगिक प्रयोजनका भवन/घरहरू			
३	आवासिय भवन/घरहरू			
३.१	कच्ची घरहरू (कच्ची जोडाई तथा छाना)			
३.२	अर्ध कच्ची घरहरू (माटोको जोडाई र कंक्रीट वा स्टीलको छाना भएको)			
३.३	पिलर सिस्टम नभएको पक्की घर (Without RCC Frame Structure)			
३.४	पिलर सिस्टम भएको पक्की घर (With RCC Frame Structure)			
जम्मा				

मालपोत (भूमी कर) सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता सङ्ख्या

गत आ.व.मा कर तिर्ने करदाता सङ्ख्या

सङ्कलित रकम

जग्गा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	जग्गाको किसिम	अनुमानित क्षेत्रफल	औषत मुल्याङ्कन दर (मालपोत कार्यालयको आधारमा)	कैफियत
१	शहरी क्षेत्र			
२	आवासीय क्षेत्र			
३	कृषि क्षेत्र			
४	वन तथा अन्य क्षेत्र			
जम्मा				

मालपोत (भूमी कर) सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता सङ्ख्या

गत आ.व.मा कर तिर्ने करदाता सङ्ख्या

सङ्कलित रकम

क्र.सं.	सवारी साधन	अनुमानित सङ्ख्या	कैफियत
१	अटो रिक्सा, ईरिक्सा		
२	ठेलागाडा, टाँगा, रिक्सा		
जम्मा			

व्यापार व्यवसाय सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता सङ्ख्या

गत आ.व.मा कर तिर्ने करदाता सङ्ख्या

सङ्कलित रकम

क्र.सं.	व्यापार व्यवसायको विवरण	साना लगानी	मझौला लगानी	ठूला लगानी	कैफियत
१	उद्योग				
२	वित्तीय संस्था (बैंक, विकास बैंक, सहकारी विमा, आदि)				
३	व्यापारिक भवन, मल, निजी अस्पताल, संस्थागत कलेज विद्यालय				
४	डिलर तथा थोक विक्रेता				
५	अन्य व्यवसाय				

प्राकृतिक स्रोतजन्य बस्तु विक्री

क्र.सं.	उत्पादन/उत्खनन स्थल	सम्पतिको किसिम	कुल उत्खनन योग्य परिमाण	विक्री मूल्य	सम्भाव्य निकासी परिमाण
१		ढुङ्गा गिट्टी स्लेट वालुवा दहत्तर बहत्तर अन्य			
२		ढुङ्गा गिट्टी स्लेट वालुवा दहत्तर बहत्तर अन्य			
		जम्मा			

जडिवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर

क्र.सं.	वस्तुहरु	ईकाई	कुल सङ्कलन परिणाम	अनुमानित मुल्य
क	जडिवुटी जन्य वस्तुहरु			
ख	कवाडी जन्य वस्तुहरु			
ग	जीवजन्तुको हाड, सिङ, खुर, प्वाँख			

बहाल विटौरी सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	सम्पत्तिहरु	ईकाई	परिमाण	दर
क	भवन तथा कोठाहरु			
ख	मेसिनहरु			
ग	सार्वजनिक सम्पत्ति			

नगरपालिकाले निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरेका सेवा

क्र.सं.	सेवाहरु	उपलब्ध गराईएको स्थान वा क्षेत्र	ईकाई र परिमाण	सेवा शुल्कको सम्भावना के छ ?	हालको अवस्था (आय)
१	फोहरमैला व्यवस्थापन				
२	स्थानीय खानेपानी				
३	विजुली				
४	धारा				
५	अतिथि गृह				
६	धर्मशाला				
७	पुस्तकालय				
८	सभागृह				
९	ढल निकास				
१०	सडक वृत्ति				
११	सार्वजनिक शौचालय				
१२	पार्क				
१३	पौडी पोखरी				
१४	व्यायमशाला				
१५	पर्यटकीय स्थल				

१६	हाट बजार				
१७	पशु बधशाला				
१८	शवदाह गृह				
१९	बसपार्क				
२०	अन्य पार्किङ्ग क्षेत्र				
२१	सिफारिश तथा प्रमाणित				
२२	दर्ता, अनुमति, नविकरण दस्तुर				
२३	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क				
२४	नक्सापास				
जम्मा					

अनुसूची २: विषयगत विश्लेषणको नमूना फाराम

राजस्व परिचालन संस्थागत तथा नीति विश्लेषण

नीति निर्धारणका क्षेत्रहरू	हालको अवस्था	नीतिगत सुधारको लागि सुझावहरू
संगठनात्मक व्यवस्था		
राजस्व शाखाको व्यवस्था संगठन संरचना छ छैन?		
राजस्व शाखामा कुन तहका कति दरबन्दी छन् ? र हालको पदपूर्तिको अवस्था कस्तो छ ?		
राजस्व शाखाले गर्ने कामका लागि कार्यविवरण छ कि छैन ?		
कर्मचारीहरूलाई उनीहरूको जिम्मेवारी स्पष्ट र लिखित रूपमा दिइएको छ छैन?		
कर्मचारीहरूलाई आवश्यक पर्ने स्थान, फर्निचर, यातायात साधन, कम्प्युटर, मसलन्द आदिको व्यवस्था कस्तो छ?		
सूचना प्रविधिको प्रयोगको अवस्था कस्तो छ? (सफ्टवेयर, एस.एम.एस., ईमेल, टेलिफोन, आदि)		
कर्मचारीको राजस्व परिचालन सम्बन्धी क्षमता विकासको लागि के गरिएको छ ?		
राजस्व परिचालनका लागि वडालाई दिइएको जिम्मेवारी के छ ?		
राजस्व प्रशासन सञ्चालनको अवस्था		
करदाताहरूको नाम तथा कर लाग्ने आधारको अभिलेख व्यवस्था कस्तो छ? कर अभिलेख आवश्यक पर्ने स्रोतहरू - सम्पत्ति, व्यवसाय, सवारी साधन, विज्ञापन, बहाल, आदि		
नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका स्थायी सम्पत्तिहरूको विवरण तथा सो को परिचालन कस्तो छ?		
कर निर्धारणको लागि सम्पत्ति वा आय वा खर्च वा कारोवारको मूल्याङ्कन कतिको सहि रूपमा भएको छ ? मूल्याङ्कन अनुसार कर निर्धारण भएको छ छैन?		
चुहावट हुन सक्ने सम्भावनाहरू के के छन् र तिनको नियन्त्रणको लागि कस्तो नीति लिइएको छ?		
व्यवस्थाको वर्खिलाप गरेमा दण्डको व्यवस्था कस्तो छ?		
समयमा तिर्नेलाई छुट र ढिलो बुझाएमा जरिवाना लाग्ने व्यवस्था सबै आय स्रोतहरूमा कसरि लागु गरिएको छ?		
करदाताहरूलाई उनीहरूले तिर्नुपर्ने कर रकम बारे अग्रिम जानकारी गराउने व्यवस्था के छ र कतिको प्रभावकारी छ?		
नगरपालिकाले निर्धारण गरेको कर तथा शुल्कमा चित्त नबुझेमा गुनासो वा उजुरी गर्नसक्ने व्यवस्था के कस्तो छ ?		
राजस्व शाखाको कार्य प्रकृया, चुहावट नियन्त्रणको प्रयास, लक्ष्य तथा असुली अवस्थाको अनुगमनको व्यवस्था के छ?		

सार्वजनिक निजी साझेदारी अवधारणाको कार्यान्वयनको अवस्था कस्तो छ?		
सूचना तथा समन्वयको अवस्था		
करदाताहरूलाई कर तथा शुल्क सम्बन्धी जानकारी दिन के कस्तो कार्य गरिएको छ? (शिक्षामूलक कार्यक्रम, प्रचार प्रसार, होर्डिङ बोर्ड, वेब साईट, आदि)		
करको दर निर्धारण तथा समिक्षामा सरोकार पक्षहरूको सहभागिता कस्तो छ?		
राजस्व परामर्श समिति तथा अन्य समितिहरूको प्रभावकारिता कस्तो छ ? (बैठक सङ्ख्या, निर्णयहरू आदि)		
राजस्व असुलीमा सरोकार पक्षहरूको सकारात्मक सहभागिताको अवस्था कस्तो छ?		
राजस्व शाखालाई अन्य शाखा तथा निकायबाट प्राप्त सहयोग कस्तो छ?		
आयका स्रोतहरूको अभिलेख व्यवस्था कस्तो छ?		
नगरपालिकाको आयको आय विवरण सार्वजनिक हुने गरेको छ छैन?		
आयको आलेप तथा मलेप हुने गरेको छ छैन? छ भने आएका बेरुजुहरू कसरी सम्बोधन भएका छन्?		

निष्कर्ष: नगरपालिकाको राजस्व परिचालनको अवस्थामा सुधार ल्याउनको लागि लिन सक्ने नीतिगत व्यवस्था

क.

ख.

ग.

स्थानीय तहलाई प्राप्त आन्तरिक राजस्व अधिकार र परिचालनको अवस्था

क्र. सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण	सङ्कलन भएको/ नभएको	दर निर्धारणको अवस्था
क	कर तर्फ			
१	भूमि कर (मालपोत)			
२	सम्पत्ति कर			
३	सवारी कर (टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, ईरिक्सा)			
४	घर जग्गा बहाल कर			
५	व्यवसाय कर			
६	जडीवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर			
७	विज्ञापन कर			
८	मनोरञ्जन कर			
ख	अन्य राजस्व			

१	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको विक्री			
२	काठ, दाउरा, जराजुरी, दहत्तर, बहत्तर विक्री			
३	वन पैदावर (सामुदायिक वनको) विक्रीबाट प्राप्त आय			
४	नक्सापास दस्तुर			
५	व्यक्तिगत घटना दर्ता विलम्ब शुल्क			
६	वहाल विटोरी शुल्क			
७	पार्किङ्ग शुल्क			
८	अस्पताल सञ्चालन शुल्क			
९	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क			
१०	स्थानीय खानेपानी शुल्क			
११	स्थानीय विद्युत महशुल			
१२	केवलकार, ट्रेकिंग, कायाकिङ्ग, बन्जीजम्प, जीपफ्लायर, पाराग्लाइडिङ्ग, आदि मनोरञ्जन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवाशुल्क			
१३	निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार तथा सेवामा सेवाशुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक बत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, बसपार्क, पुल, आदि)			
१४	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क			
१५	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफएम रेडियो सञ्चालन, घ वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, आदि)			
१६	ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क			
१७	वडा कार्यालय मार्फत गरिने सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर			
१८	दण्ड जरिवाना			

माथि उल्लेखित बाहेक कुनै थप आन्तरिक राजस्व उठाएको भएमा सो को विवरण:

क.

ख.

ग.

आन्तरिक आय उठाउन सक्ने तर हालसम्म नउठाएका आय शिर्षकहरू तथा सो को परिचालन गर्ने उपाय:

सम्भाव्य भए पनि हालसम्म नउठाएका आय शिर्षकहरू	लागु नहुनुको कारण	परिचालन गर्ने उपाय

कर तथा शुल्कको दरमा देखिएका कमी कमजोरी तथा सुधारको उपाय

दर रेट निर्धारणमा कमी कमजोरी देखिएका आय शिर्षकहरू	कारण	सुधार गर्ने उपाय

अनुसूची ३: वस्तुगत विश्लेषणको नमूना फाराम

आय शिर्षकहरू	आवश्यक सूचना	सूचनाको सम्भाव्य स्रोतहरू
भूमि कर (मालपोत)	जग्गाको क्षेत्रफल तथा उपयोग	मालपोत कार्यालय
सम्पत्ति कर	सम्पत्ति धनी तथा निजको नाममा रहेका जग्गा तथा संरचना	स्थानीय तह, मालपोत कार्यालय, सर्भेक्षणहरू
व्यवसाय कर	उद्योग व्यवसायका सङ्ख्या प्रकृति सहित	स्थानीय तह, घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय, व्यवसायिक सङ्घ सँगठनहरू
सवारी कर	नगर क्षेत्रमा रहेका सवारी साधनहरू	यातायात व्यवस्था कार्यालय
बहाल विटोरी शुल्क	भाडामा दिएको जग्गाको क्षेत्रफल र भाडा दर	स्थानीय तह
घर जग्गा बहाल कर	भाडामा दिइएका घरहरू तथा प्रचलित दर	कर कार्यालय, जनगणना तथा सर्वेक्षणहरू
विज्ञापन कर	नगर क्षेत्रमा रहेका विज्ञापन पाटीहरू	स्थानीय तह
मनोरञ्जन कर	नगर क्षेत्रमा रहेका सिनेमा हलहरू	स्थानीय तह
सवारी पार्किङ शुल्क	पार्किङ क्षेत्रको क्षेत्रफल तथा सवारी प्रवेश सङ्ख्या	स्थानीय तह तथा स्थलगत सर्वेक्षण
खानेपानी महशुल	धारा सङ्ख्या तथा पानीको उपयोग	वितरण परिमाण, मिटर रिडिङ
विद्युत महशुल	मिटर सङ्ख्या तथा विजुलीको उपभोग	वितरण परिमाण, मिटर रिडिङ
फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क	सेवा लिनेको सङ्ख्या	नगरपालिका, सेवा प्रदायक
ढल निकास सेवा शुल्क	सेवा लिनेको सङ्ख्या	नगरपालिका, सेवा प्रदायक
हाटबजार सेवा शुल्क	हाटबजार क्षेत्रको क्षेत्रफल	स्थलगत सर्वेक्षण
पशु वधशाला सेवा शुल्क	औषत पशु वध सङ्ख्या	स्थलगत सर्वेक्षण
सार्वजनिक संरचना मर्मत सम्भार शुल्क	प्रत्यक्ष सेवा लिनेको सङ्ख्या	स्थानीय तह
भाडा तथा बहाल	भाडा बहालमा दिएको पसल, घर तथा प्रचलित भाडा	स्थानीय तह
मेसिन तथा औजार भाडा	भाडामा दिएको मेसिन तथा औजार र प्रचलित भाडा	स्थानीय तह
ताल, पोखरी तथा जग्गा भाडा	ताल, पोखरी तथा जग्गाहरूको सङ्ख्या तथा क्षेत्रफल तथा प्रचलित भाडा	स्थानीय तह
प्राकृतिक स्रोत	निस्काशन परिणाम	EIA प्रतिवेदन, स्थलगत सर्वेक्षण

कुल आय सम्भाव्यता पहिचान (शिर्षकगत रुपमा विश्लेषण गर्ने)

विवरण	सङ्ख्या	औषत कर वा शुल्कको दर	सम्भाव्य रकम
ठूला			
मझौला			
साना			
कुल आय सम्भाव्यता			

खुद आय सम्भाव्यता पहिचान

विवरण	रकम
कुल आय सम्भाव्यता	
खुद आय सम्भाव्यता: करको दायरामा ल्याउन सकिने (कुल सम्भाव्यताको ... प्रतिशतले हुने रकम)	

खुद आय सम्भाव्यता पहिचान (आय ठेक्का)

विवरण	रकम
कुल आय सम्भाव्यता	
करको दायरामा ल्याउन सकिने (कुल सम्भाव्यताको ... प्रतिशतले हुने रकम)	
घटाउने, ठेकेदारको ओभरहेड खर्च (आयको १५ प्रतिशतले हुने रकम)	
घटाउने, ठेकेदारको नाफा (आयको १० प्रतिशत)	
खुद आय सम्भाव्यता (प्रारम्भिक ठेक्का अङ्क)	

निष्कर्ष:

सम्भाव्यता पहिचान पछि आय सङ्कलनमा ठूलो खाडल (GAP) देखिएका आय शिर्षकहरू	खाडल ठूलो हुनुको कारण	समाधानका उपायहरू

अनुसूची ४: आय प्रक्षेपणको ढाँचा

राजस्व सङ्केत	राजस्व शिर्षक	यथार्थ	अनुमान	प्रक्षेपण		
		२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१००००	राजस्व तथा अनुदान					
११०००	स्थानीय कर					
११३००	सम्पत्ति कर					
११३१४	भूमि कर (मालपोत)					
११३२१	घर बहाल कर					
११३२२	बहाल विटौरी कर					
११३५१	व्यवसाय कर					
११४५१	सवारी साधन कर					
११४७०	मनोरञ्जन कर					
११४७२	विज्ञापन कर					
११६१३	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर					
११६१४	रेडियो, एफ.एम. सञ्चालन दस्तुर					
११६२१	चालक अनुपति पत्र, सवारी दर्ता किताव सम्बन्धी दस्तुर					
११६३१	कृषि तथा पशुजन्य वस्तुको व्यवसायिक कारोबारमा लाग्ने कर					
११६९१	जडीवुटी, कवाडी जीवजन्तु कर					
१४१५१	सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय					
१४२१२	सरकारी सम्पत्ति विक्रीबाट प्राप्त रकम					
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम					
१४२१७	खानेपानी, नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क					
१४२१८	विद्युत सेवा शुल्क					
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क					
१४२२१	न्यायिक दस्तुर					
१४२२४	परीक्षा शुल्क					
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क					
१४२४१	पार्किङ्ग शुल्क					
१४२४२	नक्शा पास दस्तुर					
१४२४३	सिफारिस दस्तुर					
१४२४४	व्यक्तिगत घटना दस्तुर					
१४२४५	नाता प्रमाणित दस्तुर					
१४२४६	मुल्याङ्कन दस्तुर					
१४२४९	अन्य दस्तुर					
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत					
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत					
१४५३१	सरकारी सम्पत्ति विक्रीबाट प्राप्त आय					

१४४००	वस्तु तथा सेवामा आधारित कर					
१४४११	वाँडफाँट भई प्राप्त हुने मु.अ.क.					
१४४२१	वाँडफाँट भई प्राप्त हुने अन्तः शुल्क					
१४४५६	वाँडफाँट भई प्राप्त हुने सवारी कर					
१४१७०	राजस्व वाँडफाँडबाट प्राप्त आय					
१४१७१	वन रोयल्टी					
१४१७२	खानी रोयल्टी					
१४१७३	जलस्रोत रोयल्टी					
१४१७४	पर्वतारोहण रोयल्टी					
१४१७५	पदमार्ग रोयल्टी					
१३३१०	अन्तरसरकारी अनुदान					
१३३११	समानीकरण अनुदान					
१३३१२	शसर्त अनुदान					
१३३१३	विशेष अनुदान					
१३३१४	समपुरक अनुदान					
१३३१५	अन्य अनुदान					
१३३२०	अन्तरसरकारी पुँजिगत अनुदान					
१३३२१	शसर्त पुँजिगत अनुदान					
१३३२२	विशेष पुँजिगत अनुदान					
१३१००	द्विपक्षीय वैदेशिक अनुदान					
१३१११	द्विपक्षीय वैदेशिक चालू अनुदान					
१३१२१	द्विपक्षीय वैदेशिक पुँजिगत अनुदान					
१३२००	वहुपक्षीय वैदेशिक अनुदान					
१३२१०	वहुपक्षीय वैदेशिक चालू अनुदान					
११२११	अन्तरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त चालू अनुदान					
११२११	गैरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त चालू अनुदान					
१३२२०	वहुपक्षीय वैदेशिक पुँजिगत अनुदान					
११२२१	अन्तरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त पुँजिगत अनुदान					
११२२१	गैरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त पुँजिगत अनुदान					
३३१००	आन्तरिक दायित्व					
३३११०	खुद आन्तरिक ऋण					
३३१११	अन्य आन्तरिक सरकारबाट प्राप्त ऋण					
३३११३	अन्य सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त ऋण					
३३२००	वाह्य वित्तिय दायित्व					
३३२४१	वैदेशिक ऋणको प्राप्ति					
	जम्मा राजस्व, अनुदान तथा दायित्व					

नगरपालिका/नगरपालिकाको आय संरचनाको सारांश

क्र.सं.	राजस्व शिर्षक	यथार्थ आय	प्रस्तावित आय	प्रक्षेपित आय (आगामी ३ आ.व.को)		
		२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१	आन्तरिक आय					
२	सङ्घीय राजस्व वाँडफाँटबाट प्राप्त आय					
३	प्रदेश राजस्व वाँडफाँटबाट प्राप्त आय					
४	अनुदान					
५	दायित्व					
६	जनसहभागिता					
	कुल आय					
	कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशतमा)					

अनुसूची ५: माईन्युट

आज मिति २०७९/०३/१३ गतेका दिन मेलम्ची नगरपालिकाको उपप्रमुख एवं राजस्व प्रमर्श समितिका संयोजक श्री उमा प्रधानज्यूको अध्यक्षतामा देहाय बमोजिमको उपस्थितिमा मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाको मस्यौदा प्रतिवेदन उपर फैलफल गरियो ।

उपस्थिति	संकेत
१. श्री उमा प्रधान, उपप्रमुख, मे.न.पा	Uma
२. श्री आइतमान तामाङ, प्रमुख, अतिथि	Aitman
३. श्री अमृत कुमार, धिताल, प्र.प्र.अ.	Amrit
४. श्री रवि प्रसाद शर्मा, उपसचिव	Ravi
५. परामर्शदाता, श्री इन्द्र चापागाई, NDC	Indra
६. परामर्शदाता, श्री गोकर्ण खरेल, NDC	Gokarn
७. श्री मुरारी पुडासैनी, लेखा अधिकृत	Murari
८. श्री शम्भुप्रसाद खरेल, प्रशासकीय अधिकृत	Shambhu
९. श्री रामकुमार के.सी, योजना शाखा	Ram
१०. श्री जित ब. कार्की, इन्जिनियर	Jit
११. श्री तिलक बस्नेत, इन्जिनियर	Tilak
१२. श्री सुधिनराज बुढाथोकी, शिक्षा शाखा	Sudhin
१३. श्री रूचनाकुमारी खरेल, स्वास्थ्य शाखा	Ruchana
१४. श्री उपेन्द्र पाण्डे, पशु सेवा शाखा	Uprendra
१५. श्री रुजन खरेल, रोजगार शाखा	Rujan
१६. श्री मानकाजी तामाङ, प्रमुखको सचिवालय	Manakaji
१७. श्री अम्बिका डोरेल, उप प्रमुखको सचिवालय	Ambika
१८. श्री आक्षिता अर्याल, व्याधिक समिति	Aakshita
१९. श्री कल्पता जिम्बा, लघु उद्यम प्रवर्द्धन शाखा	Kalpata
२०. श्री अञ्जना कार्की, विपद तथा पुनर्निर्माण	Anjana
२१. श्री सुजन डुलाल, वातावरण तथा विपद शाखा	Sujan
२२. श्री राजु देगाल, इन्जिनियर	Raju

Date _____
Page _____

आज मिति २०७९ साल असार १६ गतेका दिन मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी गर्नका लागि मेलम्ची नगरपालिकाको राजस्व परामर्श समिती लगाएत करहाला, सराकावाला तथा ब्याला प्रमुख हकको उपद्वयीलोगा देहाय अनुसार को निर्गण गरीयो।

ठपास्चिती -

१. श्री उमा प्रधान उप प्रमुख त्रै.नि.पा. विष्णु
२. श्री भद्रमान तामाङ, प्रमुख कलिया विष्णु
३. श्री अमृत कुमर, विनाल, उ.प.श. विष्णु
४. रवि प्रसाद शर्मा उपसचिव
५. मुरारी पुडासैनी लेखा अधिकृत
६. अर्पेन्द्र राज रकेल प्रशासकिय अधिकृत विष्णु
७. राजेश शर्मा, राजेन्द्र डुलाल विष्णु
८. जित वी. कार्की, इन्जिनियर विष्णु
९. आम्बिका डोरेल, उप प्रमुखको सचिवालय विष्णु
१०. सुष्मा फुयाल, सहायकस्तर पाँचौं विष्णु
११. प्रेरणा पराजुली, सहायकस्तर चौथो विष्णु
१२. सबिन बुढाथोकी, क.अ. विष्णु
१३. आस्मिता अथल, ब्यायिक सहजकर्ता

प्रस्ताव - सुचना संकलन सम्बन्धमा

निर्णय -

मेलम्ची नगरपालिका को राजस्व सुधार
कार्ययोजनाको कार्यान्वयन गरी तयार सुचना
संकलन गरीएको ^{उक्त} संकलन प्रस्ताव नगरपालिका
को शाखा हुनुको कारणले सुचनाहरू संकलन गरीएको
सम्बन्धी निर्णय कुराहरूको कारणले सुचना संकलन
गरीएको ।

~~...~~ ~~...~~

अनुसूची ६: वागमती प्रदेश सरकार, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयबाट प्राप्त पृष्ठपोषण माथि सम्बोधन

क्र.सं.	उपलब्ध गराइएको पृष्ठपोषणहरु	पृष्ठपोषण माथि सम्बोधन
१	सम्पत्ति करको दर कसरी निर्धारण गर्ने गरिएको छ र दर निर्धारण गर्ने उपयुक्त आधार के हुन सक्छ भन्ने विश्लेषण गरेको पाइएन। भौगोलिक हिसाबले विकट गाउँपालिकाले सम्पत्ति करको सुरुवात गर्दा के कस्ता आधारमा सम्पत्ति मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने विषय सुधार योजनामा समेटिनु आवश्यक छ। राजस्व तिर्न सक्ने क्षमताका आधारमा करको दर तोक्नुपर्ने विषयसमेत सुधार योजनामा समेटिनु पर्छ। उदाहरणको लागि दूर्गम पालिकाहरुमा सम्पत्ति कर लगाउँदा करदाताले तिर्न सक्ने वा नसक्ने भन्ने विषय विश्लेषण हुनु पर्दछ।	नगरपालिकाले राजस्व निर्धारण गर्दा सम्पत्तिको करलाई समय सापेक्ष बनाएको तथा मेलम्ची नगरपालिका भित्रका केही बजारहरु शहरीकरण उन्मुख समेत रहेका छन्। यस्ता बजारोन्मुख क्षेत्रमा सम्पत्तिकर उपयुक्त नै रहेको देखिन्छ तर अन्य क्षेत्रमा सम्पत्तिकरलाई स्थानीयबासीको क्षमताका आधारमा निर्धारण गर्न सुझाव प्रस्ताव गरिएको। पृ ३२।
२	घर बहाल कर र व्यवसाय कर कति पालिकामा खासै सम्भावना नभएकाले सुझाव गरिएका सबै क्रियाकलाप कार्यान्वयन हुन सक्ने देखिँदैन।	मेलम्ची नगरपालिकामा घर बहाल कर र व्यवसाय कर प्रभावकारी रूपमा नै कार्यान्वयन हुने स्थिति भएकोले यसलाई समावेश गरिएको छ।
३	स्थानीय तहले आफूले प्रदान गर्ने सेवालार्ई छरितो ढङ्गबाट विद्युतीय माध्यम प्रयोग गरी प्रदान गर्ने र सो सेवासँग आबद्ध गरी सेवा दस्तुर संकलन गर्न सक्ने सम्भावनालाई उजागर गर्दा सुधार योजना बढी कार्यान्वयन हुने देखिन्छ।	यस नगरपालिकाले स्थानीय सेवाहरुलाई विद्युतीय माध्यमबाट नै प्रवाह गर्दै आएको तथा राजस्व संकलनमा समेत कम्प्युटरकृत सफ्टवेयरबाट नै संकलन गर्ने गरिएको छ तर नगरपालिकाको सबै सेवाहरु भने नगरपालिका भरि नै अनलाइन हुने क्रममै रहेकोले यो विस्तारित कै क्रममा छ।
४	स्थानीय तहमा पूर्वाधार उपयोग शुल्क परिचालन गर्ने सम्भावना अहिले नै व्यवहारिक छैन। राजस्व सुधार योजना बनाउँदा कर परिचालन गर्न सकिने सम्भावनाको विश्लेषण कम भएको देखियो। कानूनबमोजिम करारोपण गर्न सकिने भए पनि व्यवहारतः लागू गर्न नसकिने विषयलाई कार्ययोजनामा राख्नु आवश्यक देखिँदैन।	पूर्वाधार उपयोग शुल्कका विषयमा स्थानीय निकाय पिच्छे आन्तरिक रूपमै विवादहरु रहेका देखिएको छ। यो नगरपालिकामा पनि पूर्वाधार उपयोग शुल्क उठाउने गरिएको देखिँदैन। नगरपालिकाको आन्तरिय आयको कर विश्लेषण गर्दा संभावना भएका करका शिर्षकहरुमात्र समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ।
५	व्यवसाय कर र व्यवसाय रजिष्ट्रेसन दस्तुरका नाममा दोहोर कर वा शुल्क लगाउने गरी सुधार योजना बनाउनु हुँदैन। व्यवसाय दर्ता र नवीकरण बापत् मात्र व्यवसाय दर्ता कर वा शुल्क लगाउने विषयमा स्पष्ट हुनुपर्ने देखिन्छ।	यस विषयमा स्थानीय व्यवसायीहरूसँग समेत औपचारिक तथा अनौपचारिक छलफल गर्दा दोहोरो मारमा परेको केही व्यवसायीहरुको गुनासो रहेको देखिन्छ। तसर्थ यसलाई प्रस्ट रूपमा नै कार्ययोजनामा नै समावेश गरिएको छ। पृ. ५६।
६	कुनै पालिकाहरुको स्थानीय सम्भावनाका आधारमा राजस्व सुधार योजना बन्नु पर्नेमा एउटै ढाँचा र क्रियाकलापमा सुधार योजना बनाएको देखियो। उदाहरणकोलागि कतिपय गाउँपालिकामा ढुंगा गिटी र बालुवा जस्ता नदीजन्य पदार्थ बाट ठुलो राजस्वको सम्भावना छ भने ठूला शहरी क्षेत्रमा विज्ञापन करबापत उल्लेखनीय राजस्व प्राप्त गर्न सकिन्छ।	मेलम्ची नगरपालिकाको प्रमुख आयस्रोत नै ढुंगा, गिटी, बालुवा रहेको देखिन्छ। यहाँको वस्तुगत स्थिति अनुसार नै विश्लेषण भएको छ। नगरको वित्तीय विकासको अग्रणी क्षेत्र समेत पहिचान गरी प्रतिवेदनमा औल्याइएको छ। पृ. ४५।

	यसरी पालिकाको सम्भावनालाई उजागर गर्ने गरी सुधार योजना बन्नु पर्ने देखिन्छ ।	
७	घर बहाल कर र सम्पत्ति करमा स्वयं घोषणा गर्ने विधिका विषयमा अध्ययन भएको पाइएन । घरबहाल करको दर व्यवसायिक र संस्थागत को हकमा बढी दर र आवासीयको हकमा कम गर्नु उपयुक्त हुदैन । यो घरबहाल दिने ब्यक्तिको आएमा लाग्ने भएकाले अलग अलग गर्नु त्रुटीपूर्ण हुन्छ । कतिपय पालिकामा अलग अलग गर्ने गरी सुधार योजनाले दिएको सुझाव व्यक्त छैन ।	घर बहाल कर र सम्पत्ति कर स्वयं घोषणा गर्ने परिपटी हालसम्म स्थापित भएको छैन । घरबहाल करको दर व्यवसायिक र संस्थागत को हकमा बढी दर र आवासीयको हकमा कम हुने गरी प्रस्ताव गरिएको छैन ।
८	करका दर र आधार तोक्दा छिमेकी स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने विषयलाई समेत सबै स्थानीय तहको राजस्व सुधार योजनामा समावेश गर्नुपर्दछ ।	यस अध्ययनमा छिमेकी स्थानीय तहसँगको समन्वय गरी करको दर प्रस्ताव भए नभएको अध्ययन हुन सकेको छैन तर सुझावको रूपमा यस विषयलाई समावेश गरिएको छ । पृ. ४७ र ५४
९	सुधार योजनामा समावेश भएका क्रियाकलापहरु व्यवहारिक भन्दा बढी सैद्धान्तिक भएकाले स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन हुने बिषयमा आशंका छ ।	स्थानीय पालिकाहरुले आ-आफ्नो एक कार्यकाल मात्र पार गरेका छन् । यसैकारणले पनि राजस्वका सन्दर्भमा पालिकाहरु आधारभूतरूपमा दिगो बन्न सकेका छैनन् यसका लागि सैद्धान्तिक कुराहरुलाई पकडदै व्यवहारिक रूपमा स्थानीय आफ्ना करदाताहरुलाई करका सन्दर्भमा जागरुक बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।
१०	प्रदेश सरकार र संघीय सरकारले दर तोक्ने र संकलन गर्ने तर स्थानीय तहलाई समेत बाँडफाँड हुने करहरुमा स्थानीय तहले गर्नुपर्ने भूमिकामा राजस्व सुधार योजना मौन छ ।	स्थानीय करदाताहरु सँग बसेर छलफल गर्दा करलाई एकद्वार प्रणालीको माध्यमबाट मात्र उठाउँदा उचित हुने कुरा बताएका छन् । त्यसैले कर उठाउने राजस्व कार्यालय एउटै हुने र त्यही कार्यालय मार्फत नै स्थानीय, प्रदेश र संघीय गरेर बाँडफाँड गर्ने हो भने उचित हुन्थ्यो होला भन्ने धारणा उनीहरुको रहेको पाइन्छ । आगामी दिनमा स्थानीय निकायहरुले यो कुराको मनन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।